

CHILE BULLETINEN

Nr 1-2/91

Årg 19

Pris 40 kr

**KAMPENS OCH
FÖRTRYCKETS SPÅR**

CHILE 1973 -1990

CHILEBULLETINEN

ISSN 0345-2050

Redaktion:

Rosemarie Andersson, Margareta Björling,
Ingvar Enghardt, Ulrika Johansson och
Jonas Ljungstedt.

Ansvarig utgivare: Margareta Björling

Tryckeri: Tryckop, Stockholm

Pressläggning: 1 mars 1991

Framsida:

Anhöriga till »försvunna» demonstrerar/
Foto: Rasmus Sønderriis; Polis i Santiago;
Soppkök.

Medlemskap i Chilekommittén inkluderar
prenumeration på Chilebulletinen. Betala
160 kr på pg 88 72 33 - 5 (100 kr för
studerande och pensionärer).

Adressändringar sändes till:

Chilekommittén, Box 622,
101 32 Stockholm

CHILEKOMMITTÉN

Adress: Box 622, 101 32 Stockholm

Telefon: 08/40 53 04

Besöksadress: Solidaritetshuset, Barnängs-
gatan 23

Chilekommitténs paroller:

Stöd återuppbyggandet av demokratin
i Chile! Frige de politiska fångarna!
Bekämpa imperialismen!

Chilekommitténs insamling

Pg 65 39 28 - 2

Chilekommitténs verksamhet

(solidaritetsarbetet i Sverige)

Pg 88 72 33 - 5

Kära läsare!

Det nummer av Chilebulletinen du håller i din hand
skiljer sig från de vanliga. Vi har valt att göra ett 70-sidigt
temanummer kring de dryga 16 åren av diktatur och mot-
ståndskamp i Chile, en återblick exakt ett år efter det att
Pinochet äntligen avpolletterats som president och diktator.

Chiles väg mot demokrati är ingen lätt väg. Samhället är i
grunden förändrat. De fattigas tålamod är stort, men de kan
inte vänta hur länge som helst på att få sin rättmätiga del av
samhällets resurser. Människor kräver att få delta i den
demokratiska processen och att diktaturens lagar upphävs.
Fortfarande sitter 200 politiska fångar kvar i fängelserna –
deras frigivning har diskuterats i månader men är ännu en
öppen fråga. Massgravarna i Pisagua och på andra ställen talar
sitt tydliga språk om förtrycket och öppnar smärtsamma sår.

Pinochet är som arméchef och överbefälhavare fortfarande
en maktfaktor. Den juntalag som ger militären amnesti för
brotten mot de mänskliga rättigheterna gäller fortfarande.

Är rättvisa möjlig?

Detta nummer av Chilebulletinen vill ge en bakgrund för
att belysa de frågor som ställs idag i Chile. Johan Solander
gör en genomgång av hela diktaturtiden på olika områden;
politiskt, ekonomiskt, socialt. En samlad bild av diktatur-
tidens Chile, både för den som följt utvecklingen genom åren
och för den som vill veta mer om vad som har hänt.

Det här numret går också bra att använda i studiecirkel.
Det kan fungera som tredje delen av Chilekommitténs
studiecirkel »En cirkel runt Chile och Latinamerika», ut-
given 1982.

På muren står det skrivet:

*»Vi ska segra. Vi, det enkla folket ska segra.
Även om du inte tror det kommer vi att segra»*

KAMPENS OCH FÖRTRYCKETS SPÅR

CHILE 1973 -1990

av Johan Solander

INNEHÅLL

5	MILITÄREN OCH POLITIKEN
10	Vänsterns strategier
13	Protestdagar och dialog
25	DEN CHILENSKA EKONOMIN: FEM MILJONER FATTIGA
31	DE FACKLIGA ORGANISATIONERNA: I SPETSEN FÖR PROTESTERNA
35	Fruktarbetarna
	DEN DAGLIGA KAMPEN FÖR ÖVERLEVNAD
36	Många saknar bostad
40	De folkliga organisationerna – ett socialt nätverk
43	Kvinnorna i huvudroll
44	Det dagliga brödet
45	Barn och unga socialt utsatta
46	Sjukvård – om du kan betala
48	Miljöförstöring
49	Utbildningen
51	Kyrkans två ansikten
53	Påskön
54	Mapuche – jordens folk
	DET POLITISKA FÖRTRYCKET
55	Doktrinen om nationell säkerhet
57	Förtryckets olika faser
60	Politiska fångar
61	Säkerhetspolis och dödspatruller
63	Några uppmärksammande fall av övergrepp
67	Massgravar
68	ÖPPNA DE BREDA ALLÉERNA!
69	LÄSTIPS

MILITÄREN OCH POLITIKEN

Efter militärkuppen den 11 september 1973

stod det allt klarare att regimen ville omdana det chilenska samhället, samtidigt som man skissade på en ekonomisk modell som skilde sig från alla som landet tidigare känt till. För detta var det nödvändigt att grundligt utrota den folkliga rörelsen och de politiska organisationerna som hade starka rötter i samhället. Särskilt under Allende-tiden hade dessa växt i medvetenhet och styrka.

De drygt sexton åren av diktatur kan i grova drag delas in i två perioder. Fram till 1980 krossade militären allt motstånd och lade med den nya grundlagen 1980 den juridiska grunden för en förändring av samhället. Syftet med grundlagen var att skapa garantier för att vänsterpartierna inte skulle kunna komma till makten igen.

Efter 1980 förbereddes övergången till en begränsad demokrati.

Diktaturen hade på ett avgörande sätt ändrat förutsättningarna för det politiska livet i Chile, och grundlagen kommer för lång tid framöver att begränsa de demokratiska möjligheterna.

Den 12 september, dagen efter kuppen, samlades juntaledarna Pinochet, Merino, Leigh och Mendoza för att ta itu med den formella delen av militärkuppen. I ett dokument förkunnade de i tre punkter att syftet med kuppen var »att återupprätta den brutna chilenskheten, rättvisan och institutionaliteten», att Pinochet skulle fungera som juntans förste president samt att man garanterade rättsväsendets oberoende och självständighet gentemot juntan.

De var också eniga om att ledningen skulle rotera mellan de fyra i juntan, men det skrevs inte in i dokumentet. Enligt Pinochet räckte det med denna »överenskommelse mellan gentleman».

Ministerposterna fördelades i stort sett lika mellan armén, flottan, flygvapnet och polisen. Inrikesminister blev en general som just råkade titta in under sammanträdet. Som justitieminister föreslogs en före detta ordförande i Högsta Domstolen, men denne föreslog i sin tur någon yngre, som man emellertid inte lyckades få tag på. Då kom Merino ihåg en advokat, som ringdes upp och accepterade. Att finna en utbildningsminister var svårare och känsligare, men till sist drog sig Pinochet till minnes en lärare han haft för länge sedan. Även denne tackade ja efter ett telefonsamtal.

Allt detta föreföll mycket improviserat. Vad som däremot gav intryck av noggranna förberedelser var det stöd och de förslag som kom från företagarnas organisationer. Utan dröjsmål presenterade de listor på experter och tjänstemän till de olika ministerierna och förvaltningarna.

Militärjuntan förklarade att man befann sig i krig mot en inre fiende, och införde krigslagar.

Fienden, sa man, var alla som stött UP och alla som försökte opponera sig mot den nya regimen.

Besinningslös förföljelse

Socialistpartiet var Salvador Allendes parti, och det första som utsattes för diktaturens riktade förtryck. Polisen lade genast beslag på medlemsregistret, vilket förutom medlemmarna även gav upplysningar om partiets stöd inom krigsmakten.

Grupper inom Socialistpartiet begav sig tillsammans med MIR omedelbart efter kuppen ut till industribältena i Santiago för att leda det väpnade motståndet mot kuppmakarna. Kommunistpartiet valde att avvakta tills det var klart om militären tänkte stänga parlamentet. Mot militärens maktapparat räckte dock det väpnade motståndet inte långt.

Flera av Allendes ministrar och närmaste män greps. Orlando Letelier, Clodomiro Almeyda, Anibal Palma var några av dem som fördes till koncentrationslägret Isla Dawson, en liten ö längst nere i södra Chile. Tusentals aktiva fängslades, torterades, försvann, dödades, utvisades eller flydde ut ur landet. Partiets organisation krossades i det närmaste helt, men kunde överleva i exil och i underjordisk verksamhet.

Många idrottsarenor förvandlades under de första månaderna till koncentrationsläger. Sångaren Victor Jara var en av de många som dödades på Nationalstadion i Santiago. Den svenske ambassadören Harald Edelstams insatser för att hjälpa fångar ut ur Nationalstadion och för att ordna politisk asyl åt många chilensare var mycket betydelsefulla under denna tid.

Den 12 september avsattes alla statstjänstemän, den 17:e förbjöds den fackliga centralorganisationen CUT och den 24:e upplöstes parlamentet. Den 1:e oktober tillsatte militären nya rektorer på universiteten, den 8:e förbjöds de sju partier som utgjort Folkfronten UP och den 11 oktober förbjöds samtliga politiska partier i landet.

Redan ett par veckor efter kuppen inleddes arbetet med att ändra grundlagen, i en särskild kommission under ledning av Enrique Ortúzar, tidigare justitieminister i Jorge Alessandris regering 1958-64. Syftet var bland annat att söka förhindra uppkomsten av minoritetsregeringar som den Allende hade lett. Efter ett halvår kunde kommissionen lägga fram ett förslag till principdeklaration angående juntans framtida politik.

Kristdemokraterna svänger

Från en början hade Nationella Partiet (PN) och Kristdemokraterna (PDC) stött kuppen, och räknat med att militären skulle lämna över makten till dem efter ett par månader. Bägge partierna hade erbjudit juntan sina tjänster, även om PDC inte ville ställa upp på poster som tidigare tillsatts genom politiska val. Nu började PDCs ordförande, Patricio Aylwin, framföra partiets kritik mot, vad man tyckte, det överdrivna våldet och övergreppen samt mot militärens maktanspråk.

Den 11 mars 1974 svarade Pinochet i ett tal: »En del herrar politiker intog en positiv hållning gentemot regeringen, men de såg i Militärens och Polisens befrielse av Chile möjligheten att man inom kort skulle återlämna Statens styrelse till dem. Idag har de reagerat tvärt emot när de märkt att de har fel, och jag frågar mig: Är de patrioter eller köpmän?» Därefter krävde Pinochet att alla som innehade befattningar inom den offentliga sektorn skulle avsäga sig sina medlemsskap i politiska partier för att få behålla sina tjänster.

Pinochet stärker sin makt

Samtidigt pågick en intern maktkamp inom juntan, där Leigh och Merino hävdade att Pinochets maktanspråk stred mot grundlagen. Själv förberedde sig Pinochet för att så småningom helt ta över ledningen för juntan, och för nationen. Juntans rådgivande kommitté, som till största delen kom från armén, menade att det skulle bli effektivare om makten koncentrerades till en person: Pinochet. Man inledde en förändring av hans »image», de mörka glasögonen försvann, uniformen ersattes av ljusa kläder och talen gjordes folkligare, för att ge honom en mer civil framtoning. Han började tala om sig själv som »Folkets general», med tydlig anspelning på den tidigare diktatorn på 1930-talet, general Ibáñez.

Den 17 juni samlades Pinochet, Merino, Leigh och Mendoza för att diskutera ett lagdekret som skulle göra Pinochet till Nationens Högste Ledare (Jefe Supremo de la Nación). Förslaget kritiserades både av flottan och av flygvapnet. Men den 27 juni fann de att Pinochet inbjudit massmedia och kända personligheter till en ceremoni där han skulle utnämnas och tilldelas ett speciellt ordensband (det gamla hade förstörts vid kuppen). Leigh försökte protestera, men fann att det redan var för sent.

Därefter gav Pinochet order om att bränna valregistren. Samtidigt inleddes jakten på MIR.

MIR

MIR var det andra parti som diktaturen gav sig på. Partiet hade inte ingått i UP, utan stått i opposition till Allende eftersom man menade att socialismen aldrig skulle kunna genomföras genom val och med en intakt borgerlig statsapparat.

MIR trodde att väpnat motstånd mot diktaturen skulle leda till en folklig resning som skulle störta diktaturen. Motståndet var till en början starkast i industribältena (Los Cerrillos, Vicuña Mackenna och Santa Rosa), i en del poblaciones (La Legua, La Victoria, José María Caro, Penalolén och El Salto) och vid universiteten (pedagogiska institutionen samt sjukhusen José Joaquín Aguirre och San Juan de Dios). (Läs mer om detta i Chk:s Studiecirkel, del 2.)

Ganska snart fick man dock inrätta sig på defensiva åtgärder. Det stod klart att diktaturen var starkare än man först trott. Från infiltratörer och torterade fångar fick militären fram uppgifter som ledde till att fler mirister kunde gripas.

Den 3 juli 1974 tog juntan, genom flygvapnets säkerhetstjänst SIFA, initiativ till förhandlingar med MIR. SIFA erbjöd frihet åt fängslade mirister och utresetillstånd åt MIRs ledning och alla dess tekniska och militära kadrer. I utbyte skulle MIR överlämna alla vapen till juntan, upphöra med politiskt arbete inom krigsmakten samt lova att under de närmaste två-tre åren inte bedriva någon aktiv politisk opposition av något slag riktad mot juntan. MIR avvisade kategoriskt förslaget.

Miguel Enríquez, partiets högste politiske ledare, mördades av militären vid ett anfall mot hans gömställe den 5 oktober 1974. Den 19 februari 1975 framträdde fyra mirister i TV och uppmanade partimedlemmarna och kadren att ge upp kampen: »Vi vill inte ha fler döda eller fängslade. Att fortsätta motståndet under dessa förhållanden innebär att utplåna sig själv.» Uttalandet mötte hård kritik inom partiet.

Under andra halvåret 1974 hade hundratals mirister fallit. Av dessa är 123 fortfarande försvunna. Av centralkommitténs ledamöter var 9 döda, 24 i fängelse och 10 i exil.

Svante Grände

Den 14 oktober 1975 dödades Svante Grände av argentinsk militär i Tucumán-provinsen i Argentina. Han var prästson från Varberg och hade 1971 rest till Colombia, och sedan till Chile, som volontär för den svenska organisationen UBV. I Chile arbetade han med alfabetisering inom det statliga skogsprojektet i Valdivia-provinsen. Efter militärkuppen stannade han kvar och deltog aktivt i MIR. Hösten 1973 var han en av de ledande i Chiles första landsbygdsgerrilla. Under flera månader deltog han i väpnad kamp mot den chilenska militärregimen, i bergen öster om Valdivia. I november 1974 anslöt han sig till ERP (Folkets Revolutionära Armé) i den argentinska provinsen Tucumán. ERP ingick tillsammans med ELN i Bolivia, MLN-Tupamaros i Uruguay och MIR i Chile i den Revolutionära Samordningskommittén i södra Latinamerika.

Militärjuntan 1973. Från vänster: Chefen för flottan admiral Merino, arméchefen general Pinochet, flygvapenchefen general Leigh och chefen för karabinjärerna general Mendoza. Foto: Jan Sandqvist

Grundlagen hindrade fortfarande Pinochet i hans maktutövning. Leigh och Merino använde den i sin argumentering mot Pinochets strävan att koncentrera makten i egna händer. Den 2 december 1974 antog juntan en lag som innebar att deras beslut skulle gälla före grundlagen i den händelse det rörde motsättningar mellan dem.

Men det var inte nog. Ännu en lag förbereddes för att ge Pinochet fullkomlig makt, genom att utse honom till president. General Leigh hölls utanför dessa förberedelser. När han kom till mötet med juntan den 17 december hade de andra tre redan undertecknat dokumentet. Leigh vägrade, med motiveringen att titeln som president tillkom endast den som valts enligt grundlagen från 1925. Men när Pinochet anklagade honom för att vilja splittra militären och nationen skrev han under.

Det bör påpekas, med anledning av general Leighs försvar av grundlagen, att han varit en av de ledande männen bakom själva militärkuppen.

Jakt på kommunister

Efter PS och MIR var Kommunistpartiet (PC) det tredje parti som diktaturen försökte utplåna. Under 1975-76 försvann ett hundratal ledande män och kvinnor spårlöst, och otaliga andra fängslades, torterades eller dödades.

Kuppdagen hade militären trängt in på kommunisternas radiostation, Radio Magallanes, och skjutit sönder den. Även partilokalen i Santiago stormades och de sex vakterna dödades.

Efter en kortare tids jakt på kommunister greps PCs generalsekreterare, Luis Corvalán, och sändes till koncentrationslägret på Isla Dawson i södra Chile. Kommunisterna började nu överge de ursprungliga planerna på att stanna kvar i landet och avvakta med motståndet. Många ledare sökte nu asyl, och de som inte lämnade landet övergick till underjordisk verksamhet.

Redan då kunde man klart urskilja de två linjer som skulle följa PC under hela diktaturen: Försöken att tillsammans med PDC bilda en »Antifascistisk enhetsfront», och kontakterna med MIR och PS för att samordna ett väpnat motstånd.

För att centralisera jakten på PC bildades ett förenat kommando, Comando Conjunto, under ledning av en militär från flygvapnet. Med hjälp av uppgifter från angivare och torterade fångar började detta kommando att operera i mitten av 1975. Medlemmarna kom från de olika grenarna av krigsmakten, från paramilitära grupper och andra antikommunistiska organisationer.

Den 17 december 1976 gick militären med på att utlämna Corvalán till Sovjetunionen, i utbyte mot att en sovjetisk dissident fick lämna Sovjetunionen. Då hade 29 av de 90 i PCs centralkommitté fallit. Sex dödades i samband med kuppen, elva var försvunna, sju hade dött och fem hade uteslutits. Militären hade undanröjt de omedelbara hoten från PC.

Chile fördöms

Omvärldens protester irriterade militärjuntan. FNs tredje kommission antog den 7 de-

cember 1977 en resolution som fördömde regimens brott mot de mänskliga rättigheterna. Särskilt besvärande var det för juntan att USA stödde resolutionen.

I Chile samlades en grupp som stod juntan nära, under ledning av Sergio Fernández och Jaime Guzmán, för att planera motåtgärder. De föreslog en folkomröstning till stöd för Pinochet mot utländsk inblandning.

Den 16 december togs resolutionen om Chile upp i FNs generalförsamling. Med 96 röster mot 14 (26 länder lade ned sina röster) fördömdes den chilenska regimen »med särskild oro och upprördhet» för att den »ej uppfyllt löftena att förbättra situationen för de mänskliga rättigheterna».

Folkomröstning

Den 20 december tillkännagav Pinochet att han bestämt sig för att kalla till folkomröstning. De övriga juntamedlemmarna diskuterade frågan inom sina respektive vapenslag. Störst var upprördheten inom flygvapnet och flottan. Man tog kontakt med den tidigare presidenten Jorge Alessandri för att be honom övertyga Pinochet om det olämpliga i en folkomröstning. Alessandris omdöme var att det rörde sig om en »mycket riskabel åtgärd».

Men Pinochet ändrade sig inte. Chilenarna skulle rösta »JA om de stödde Presidenten i försvaret av Chiles värdighet, eller NEJ om de stödde FN». Eventuella blankröster skulle räknas som JA. Omröstningen skulle hållas den 4 januari 1978.

Oenigheten inom juntan var total. Leigh och Merino kritiserade Pinochet, som fick stöd av Mendoza, i en diskussion som var en av de häftigaste i juntans konfliktfyllda historia. Leigh och Merino höll fast vid att en folkomröstning under inga omständigheter kunde rättfärdigas, varken enligt grundlagen eller enligt andra lagar. Pinochets argument var politiska och gällde nödvändigheten att försvara landet mot angreppen från FN.

Strid om makten

Striden om folkomröstningen utvecklade sig från att handla om Chiles svar på FN:s anklagelser till att gälla en strid om själva makten inom juntan. Leigh och Merino sände utförliga skrivelser till Pinochet och till tidskriften HOY, där de skulle publiceras så fort klarsignal gavs. Den kom dock aldrig. I stället backade Merino inför hotet från Pinochet om en splittring av militären.

Chefen för Riksrevisionsverket, Hector Huméres, kände samtidigt till motsättningarna inom juntan och att folkomröstningen inte kunde bli av om inte alla skrev under. Själv hävdade Huméres att folkomröstningen saknade juridisk grund - det fanns till exempel inga valregister, utan man skulle rösta genom att ett hörn av ID-kortet klipptes bort - och att han inte kunde medverka till att genomföra den, vilket lagen föreskrev. Enda sättet skulle då vara genom ett lagdekret, men eftersom Leigh vägrade att skriva under var även den vägen stängd. Men Huméres pensionering var under behandling, och påskyndades så att Pinochet kunde utse en ny chef som var villig att godkänna folkomröstningen.

Det fanns andra som hade invändningar. Biskopsämbetet bad juntan uppskjuta omröstningen

en med motiveringen att »bristen på tid och frihet» skulle försvåra ett rättvist förfarande. Ex-presidenten Eduardo Frei ogiltigförklarade omröstningen, och Kristdemokraterna rekommenderade att rösta NEJ. Socialistpartiet föredrog att avstå från att rösta och MIR uppmanade att skriva ett R (revolution) över valsekeln.

Drygt fem miljoner röster räknades. 75 procent stödde Pinochet, 20 procent röstade NEJ och fem procent var ogiltiga», meddelade juntans rösträknare.

Den 24 juli 1978 tvingades general Leigh att avgå, och de åtta närmast följande generalerna i flygvapnet pensionerades. På så sätt kunde Pinochet utnämna general Fernando Matthei till chef för flygvapnet och medlem av militärjuntan.

1978 präglades i övrigt av gränskonflikten med Argentina, juntans amnestilag och USAs begäran om utlämning av två misstänkta i samband med mordet på Orlando Letelier.

Amnestilagen gällde brott som begåtts sedan militärkuppen, och gav juntan möjlighet att stoppa en rad processer mot militärer och poliser för brott mot de mänskliga rättigheterna.

Grundlagen

Kommissionen för en översyn av grundlagen hade arbetat sedan 1973, under ledning av bland andra Enríque Ortúzar, justitieminister på 1960-talet, och Jaime Guzmán. Två av kommissionens ledamöter hade avgått då de inte kunnat acceptera förbudet mot politiska partier, och en hade avsatts av Pinochet för att ha haft alltför nära kontakter med general Leigh.

På femårsdagen av kuppen förklarade Pinochet hur övergången till demokrati skulle ske. Grundlagen skulle underställas en folkomröstning. Under en övergångsperiod på sex år skulle juntan sedan tillsätta ett parlament. Slutligen utlovades val, men inte före 1985.

Tidigare förslag i denna fråga var inte längre aktuella. 1977 hade en kommission under Jaime Guzmán föreslagit en återgång till »normala förhållanden» med val 1985 efter en övergångsperiod med ett provisoriskt parlament. Flygvapenchefen general Leigh hade insisterat på att militärens uppdrag skulle vara fullbordat senast 1983, oavsett om politikerna då, enligt Pinochets uppfattning, »inte uppnått tillräcklig politisk mognad».

Orlando Letelier

Orlando Letelier, tidigare minister och ambassadör under Allendes regering, hade mördats i USA den 21 september 1976. De två som misstänktes för mordet skulle ha använt förfälskade, officiella pass på uppdrag av DINA. Ställningen för säkerhetstjänsten, och för dess chef Manuel Contreras, hade efter mordet blivit alltmer ohållbar, och DINA hade omorganiserats den 12 augusti och bytt namn till CNI. De två misstänkta visade sig vara en löjtnant inom armén, Fernando Larios, och en tidigare agent för DINA, Michael Townley. Nu utvisades Townley till USA där han dömdes till tio års fängelse, och frigavs efter drygt tre år för gott uppförande. Contreras ersattes som chef för CNI av general Odalain Mena.

Tidigare presidenten, Jorge Alessandri, var kritisk. Han satt nu i Statsrådet, ett rådgivande organ åt juntan i framför allt grundlagsfrågor. Hans far hade som president drivit igenom den gällande grundlagen från 1925 för att reglera förhållandet mellan president och parlament. Jorge Alessandri hade 1964, innan han avgick som president, lagt fram ett förslag om grundlagsändring - ett förslag som förespråkade en stark president, en ekonomi fri från parlamentariska ingrepp, en kongress med begränsade funktioner och en strikt konstitutionell kontroll. Förslaget, som hade undertecknats av dåvarande justitieministern Enrique Ortúzar, hade emellertid inte antagits.

Det rådde endast smärre skiljaktigheter mellan deras åsikter om förslaget till ny grundlag. En väsentlig skillnad gällde dock relationen mellan president och militär. Kommissionen ville begränsa presidentens självständighet och låta en särskild lag reglera hans möjligheter att organisera militären och tillsätta befälhavarna. Alessandri ville ge presidenten fullständiga befogenheter.

I övrigt gjorde Statsrådet endast mindre justeringar av kommissionens förslag. Artikel 8 förklarade att alla som propagerar mot familjen och mot staten med åsikter som grundas på klasskamp skulle betraktas som terrorister och avstängas från offentliga tjänster och från förtroendeposter i parlamentet, politiska partier, fackföreningar och privata föreningar. Statsrådet gav denna artikel en mjukare skrivning.

Ett kommande parlament bantades till 120 ledamöter, av vilka en del senatorer skulle utses av regimen. Nationella Säkerhetsrådet skulle råda över parlament, president och regering, och hade rätt att gå emot varje beslut som enligt rådet stred mot grundlagens intentioner. I detta råd satt cheferna för armén, flottan, flygvapnet och polisen, presidenterna i Senaten och i Högsta Domstolen samt landets president. Statsrådet ville utöka Säkerhetsrådet med fem civila och ge presidenten utslagsröst.

Centralbankens självständighet minskades, och banken underställdes parlamentet. För reformer av grundlagen sänkte Statsrådet kraven på majoritet i parlamentets båda kamrar.

För att övergången skulle bli smidig, och för att undvika en abrupt och konfliktfylld övergång till partipolitiken, föreslogs en övergångsperiod på fem år. Under denna skulle militärjuntan utse ett parlament som skulle fungera enligt grundlagens riktlinjer, med en senat som utgjordes av militärjuntan. Under de första tre åren skulle de kommunala borgmästarna utses av Pinochet, och därefter skulle de utses genom allmänna val. Den 11 mars 1986 skulle det hållas president- och parlamentsval.

Detta var i korta drag det förslag till ny grundlag som antogs av Statsrådet den 1 juli 1980.

Pinochet ändrar

Pinochet tillsatte genast en kommission under ledning av Sergio Fernández för att snabbt gå igenom förslaget. Den 8 juli, när Statsrådet officiellt överlämnade sitt förslag, hade Fernández kommission gjort inte mindre än 175 ändringar, varav flertalet av väsentlig karaktär.

Straffen för brott mot artikel 8 fördubblades, presidentens mandatperiod förlängdes till åtta år, i Konstitutionsdomstolen skulle sitta två ledamöter som utsetts av det Nationella Säkerhetsrådet och presidentens rätt att utse de militära befälhavarna begränsades.

Det Nationella Säkerhetsrådet fick ytterligare fem civila ledamöter som emellertid endast gavs yttranderätt, Säkerhetsrådet fick befogenheter som stod utanför parlamentets kontroll och för reformer av grundlagen höjdes kraven till minst tre femtedels majoritet i bägge kamrarna.

När det gällde övergången lämnade Pinochet ett förslag som helt skilde sig från Statsrådets, liksom även från tidigare förslag från 1977 och 1978.

Det nya förslaget fastställde en period på sexton år, med Pinochet som president. Under denna tid skulle den lagstiftande makten ligga hos militärjuntan. Nittio dagar före den 11 mars 1997 skulle Pinochet kalla till president- och parlamentsval.

Ortúzar opponerade sig mot den långa övergångsperioden, och menade att det skulle vara ett säkert sätt att förlora folkomröstningen. Inför juntan argumenterade Ortúzar att en övergång måste ske gradvis för att undvika våldsamma förändringar.

Pinochet halverade då tiden till åtta år, därefter en ny folkomröstning och så ännu en period på åtta år. Juntans lagstiftande makt skulle överlåtas till ett parlament som valts 1990, efter halva tiden.

Folkomröstningen 1980

Folkomröstningen om grundlagen utlystes till den 11 september. I händelse av att en majoritet skulle rösta NEJ till den nya grundlagen sa Pinochet att landet skulle återvända till den juridiska och politiska situation som rådde den 10 september 1973.

Även denna gång skulle man rösta med ID-kortet, oavsett om det gått ut. De blanka rösterna skulle räknas som JA. Ordföranden i varje vallokal utsågs av borgmästaren, och de övriga två valfunktionärerna vid varje bord skulle borgmästaren lotta fram bland dem som anmälde sig.

Kristdemokraterna förvånade sig över att den nya texten i förslaget inte alls liknade den som Alessandri utarbetat och över att folkomröstningen skulle genomföras utan valregister. Pinochet hade ju inför omröstningen 1978 sagt att skillnaden mellan en rådgivande omröstning och en folkomröstning var att det vid den senare måste ha upprättats vallängder.

Kristdemokraterna deklarerade att man tänkte förklara omröstningen för ogiltig, och som en konsekvens därav hävdade man att alla framtida handlingar som sker med bemyndigande av denna lag också skulle betraktas som orättmätiga och utan värde.

Man diskuterade möjligheten av valfusk, och tvekade mellan att inte rösta och att rösta NEJ och samtidigt ta avstånd från folkomröstningen. Andrés Zaldívar, Kristdemokraternas ordförande, tog kontakt med Alessandri för att fråga om denne var beredd att gå i spetsen för en rörelse med kravet att inställa folkomröstningen av moraliska och juridiska skäl. Alessandri befarade att sådana krav skulle kunna orsaka ett inbördeskrig, och vågade inte ställa upp.

Förre presidenten, Eduardo Frei, kritiserade militären för att de som var emot förslaget inte själva fick formulera sitt alternativ. »Vad innebär det att återvända till 1973? Skulle måhända de döda och de försvunna komma tillbaka för att vara med?»

Pinochet svarade att »det skulle inte ha kostat oss någonting att anta denna grundlag utan att rådfråga medborgarna, men det här är en hederlig regering, som har fört fram sin politik i offentlighetens ljus».

Censur, undantagstillstånd och förbud mot politiska möten rådde. Många fängslades när de trotsade mötesförbudet. Tillsammans med delar av högern krävde PDC att det skapades ett giltigt valsysteem, att motståndarna till förslaget fick utrymme i massmedierna och att mötesförbudet upphävdes. När så kyrkan krävde garantier och förutsättningar för en rättvis omröstning ilsknade Pinochet till och anklagade den för att skymfa militären och ifrågasätta dess heder.

Förre juntamedlemmen, general Leigh, menade att övergångsbestämmelserna syftade till att permanenta diktaturen i Chile. Han hade hört från källor inom regeringen att man där diskuterat hur många procent JA skulle få för att verka trovärdigt. Man hade kommit överens om 60-65 procent för JA och 30-40 procent för NEJ.

PC ansåg att landet nu var på väg in i en ny fas, och att det efter en JA-seger inte längre

skulle vara aktuellt att kompromissa med PDC för att nå enhet inom oppositionen. Nu gällde i stället alla former för kamp, inklusive den väpnade. Samtidigt uppmanade PC till att rösta NEJ.

Det förekom många rapporter om valfusk. De valfunktionärer som skulle lottas fram hade i många fall utsetts direkt av borgmästarna. Det rapporterades om hela familjer från de rika kommunerna som satt bredvid varandra som funktionärer vid valborden i de fattiga kommunerna, tillsammans med styrelseledamöter från bankerna och de stora företagen. Valsedlar med NEJ byttes i efterhand mot JA-sedlar, ogiltiga röster räknades som blanka och således som JA. Valkuerten var så genomskinliga att valförrätarna kunde se om den röstande hade röstat JA eller NEJ. Alla icke-röstande uppgavs som JA-röster. Och något sätt att kolla resultatet fanns inte eftersom det inte finns några röstlängder. Därmed blev det omöjligt att se hur många som var berättigade att rösta och sedan hur många av dessa som verkligen röstade.

Det totala antalet röstande uppgavs till knappt 6,3 miljoner. JA fick 67 procent, NEJ 30 procent och de ogiltiga rösterna uppgick till knappt 3 procent. Efter segern lovade Pinochet en miljon nya jobb, 900 000 nya bostäder, bil och telefon till var sjunde chilene och TV till var femte, allt detta före 1989.

Vänsterns strategier

Runt 1980 hade diktaturen befäst sin ställning. Vänsterpartierna var i det närmaste krossade, och juntan hade skrivit färdigt den nya grundlagen. Det stod klart för oppositionen att militären i och med detta höll på att befästa sin makt för lång tid framöver.

Vänsterpartierna var dessutom splittrade, sedan bakslagen i kampen lett till alltför många tolkningar av orsakerna bakom UPs misslyckande och av strategierna för motståndet.

Två strategiska linjer hade inverkat på den revolutionära processen under åren 1970-73. Den dominerande linjen förde fram den »chilenska vägen» till socialismen, dvs en fredlig övergång från kapitalism till socialism, utan att bryta ner den borgerliga statsapparaten.

Den andra linjen ville bygga upp en folklig revolutionär makt i stället för den borgerliga, och satte som mål en erövring av hela makten, upprättandet av proletariats diktatur och byggandet av det socialistiska samhället.

Det är uppenbart att det med dessa grundläggande skillnader i synsätt har funnits olika uppfattningar på centrala punkter. Det gäller klassanalysen i den aktuella situationen, synen på strategin inom motståndsrörelsen, hur man ska erövra makten, former för kampen, frågor om allianser och politisk ledning, etc. Dessutom är det klart att denna diskussion inte enbart rörde den specifika situationen i Chile, utan att den hela tiden haft ett samband med den världs-

omfattande problematiken kring den socialistiska revolutionen. (Chb 2/74)

Berlinöverenskommelsen

I slutet av juli 1975 undertecknades i Berlin ett politiskt dokument av ledarna för alla de partier som ingick i regeringen Unidad Popular under president Allende. Det var inte första gången efter kuppen som dessa partier undertecknat ett gemensamt dokument, men »Berlinöverenskommelsen» var den viktigaste gemensamma deklarationen hittills.

I dokumentet konstaterade man att UP varken »spelat ut sin politiska roll eller förlorat sin giltighet» som politiskt alternativ. De »fel som begicks» under UP-tiden var inte större än att man ansåg det riktigt att återupprätta Unidad Popular.

Man betonade emellertid att motståndskampen inte skulle föras av UP ensam. För att krossa juntan var det tvärtom nödvändigt att bilda en »anti-fascistisk front» som var bredare än UP i »såväl politiskt som socialt och ideologiskt hänseende». Målet var att »störta juntan, slutgiltigt utrota fascismen och inleda byggandet av ett demokratiskt och socialistiskt samhälle». Vilka kampformer man skulle använda sig av angavs inte klart, men man deklarerade att inga kampformer skulle komma att förkastas för att nå detta mål.

Allianspolitiken gentemot det Kristdemokratiska partiet var sedan länge en av de stora tvistefrågorna inom den chilenska vänstern. En viktig del av denna fråga var om man skulle eftersträva att alliera sig med hela det Kristdemokratiska partiet eller bara med vissa av dess sektorer. Dokumentet sade att »en positiv inställning till aktionsgemenskap har utvecklats inom det Kristdemokratiska partiet» och att representanter för UP och kristdemokraterna gemensamt hade uttryckt »nödvändigheten av att samlas alla krafter för att kunna störta diktaturen och att man då inte får utesluta något parti inom den chilenska vänstern.

Om militären sade man att »de skyldiga militärerna kommer att få sona sina brott men de som verkligen känner sig som en del av det chilenska folket har en viktig uppgift att fylla tillsammans med de krafter som kämpar för att befria landet».

För att organisera denna kamp gällde det att återuppbygga och stärka de organisationer som »det chilenska folket skapat under år av kamp». Landsorganisationen CUT och bondeorganisationerna nämndes som exempel, men också »de organisationer som uppstått i kampens hetta» skulle stödjas. Vilka dessa senare organisationer var uttalades dock aldrig i deklarationen.

MIR kritiserade Berlinöverenskommelsen som ett försök att »återuppliva gamla allianser som historien själv har förpassat till sophögen». I stället ville MIR arbeta på att bilda och förstärka så kallade motståndskommittéer i bostadsområdena, på arbetsplatserna, på skolorna och inom jordbruket. Man ville söka ena hela den chilenska vänstern i en politisk motståndsfrent som kunde dra till sig de demokratiska, småborgerliga sektorerna inom det Kristdemokratiska partiet. MIR tog avstånd från Berlinöverenskommelsens politik att reformera krigsmakten och rensa ut förrädiska generaler. I stället strävade man efter att skapa »en annan, folkets krigsmakt, Folkets Revolutionära Armé, som i ett utdraget revolutionärt krig skall kunna tillintetgöra de reaktionära väpnade styrkorna».

Enhet i Havanna ...

»Partierna har misslyckats att leda motståndet mot juntan. De är svaga och splittrade och har under de gångna sju åren inte kunnat utveckla ett effektivt arbete. De har inte lyckats formulera någon gemensam strategi eller ens en egen konstruktiv partipolitik i sina respektive partier. De politiska vänsterpartierna i Chile står kvar i en primitiv etapp av organisering och de arbetar utan riktlinjer, utan konkreta mål.»

Så talade folk på gräsrotsnivå – fackligt aktiva, partiarbetare, bostadsaktivister – i november 1980. Men i december möttes exilrepresentanter för åtta chilenska vänsterpartier, PS, PC, MAPU, PR, MOC, MIR, IC, och PS-24, på en konferens i Havanna. De var överens om »nödvändigheten av att förstärka samarbetsorganisationerna i den chilenska exilen, och att skapa sådana i de länder där de inte finns. Vi anser att det viktigaste är kampen och enandet av det chilenska folket.»

Det var första gången som UP-partierna

accepterade ett deltagande av MIR på lika villkor. Samarbete med MIR hade tidigare motarbetats av PC, som främst inriktade sig på ett samarbete med det borgerliga PDC, i syfte att stå starka i ett kommande demokratiskt skede i Chile.

Bland annat MIR hade å sin sida förnekat alla möjligheter till en sådan demokratisk öppning, och i stället betonat den väpnade kampen för socialismen. Därmed hade en vänsterenhet inte varit möjlig.

Men med Pinochets nya författning den 11 september 1980 stängdes utsikten till en demokratisk utveckling för lång tid framöver. Det gjorde kristdemokraterna mindre intressanta som politiska partners för vänsterpartierna. Detta i sin tur skapade förutsättningar för en enad vänsterfront mot diktaturen. Att en sådan enhet var en av förutsättningarna för en framgångsrik kamp underströks inte bara av händelserna i Chile, utan tycktes även bekräftas av utvecklingen i Centralamerika. (Chb 1/81)

... och i Mexiko

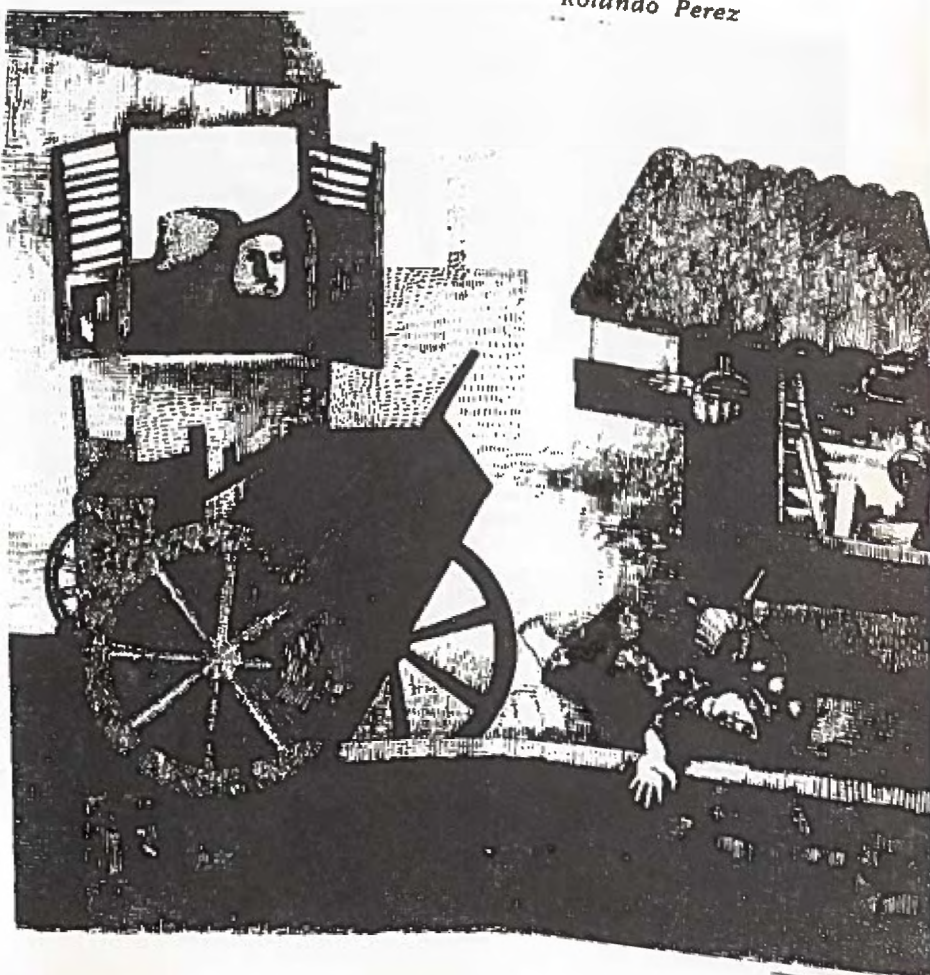
De åtta chilenska vänsterpartierna som mötts i Havanna träffades återigen i slutet av september 1981 i Mexico City.

Konferensen enades kring flera frågor där den chilenska vänstern tidigare varit splittrad. Det gällde till exempel frågan om den väpnade kampen.

Samtliga närvarande partier var överens om att den kommande motståndsfrenten skulle mana till väpnad kamp. Målet skulle vara att genom ett uppror störta diktaturen.

»Folkets rörelse kommer att använda de former av kamp som den anser vara bäst lämpa-

Illustration:
Rolando Perez

de i varje ögonblick. Masskampens utveckling kommer att binda samman många olika kampformer för att försvaga diktaturens stabilitet. Uttryck av civil olydnad, direkta aktioner och väpnad propaganda måste finnas med inom ramen för en strategi som bryter med diktaturen och syftar till ett uppror.»

En annan fråga där det tidigare rätt oenighet gällde inställningen till den borgerliga oppositionen och då främst PDC. Även här kunde motståndfronten skulle vara socialistisk och innefatta vänsterpartierna. Men fronten borde sedan söka samarbete med kristdemokrater och andra demokrater som var motståndare till diktaturen.

Samtidigt fanns en svaghet i denna nya organisation. En anledning var att fronten bildades i exil. Det skulle bli något helt annat att bygga upp fronten till en kämpande kraft inne i Chile. En annan orsak var att vänsterpartierna inte längre spelade samma centrala roll i Chile som de gjort under UP-tiden. Mycket av motståndet mot juntan gick vid sidan av partierna – genom kyrkliga organisationer, fackligt gräsrotsarbete, studentföreningar, folk-matsalar osv. – i organisationer som inte stod under partiernas direkta inflytande. (Chb 1/82)

Partisplittring (PS)

Socialistpartiets ledning, med bland andra dess generalsekreterare Carlos Altamirano, hade efter kuppen gått i exil och installerat sig i Östberlin. I Chile föll partiet samman. De olika tendenser som redan före kuppen rymts inom partiet organiserade sig nu i separata grupper. Splittringen ledde 1979 till en officiell delning av partiet, vid ett möte i exil med centralkommittén och en delegation från Chile.

Den ena gruppen ansåg att UPs misslyckande framförallt berodde på USAs inblandning och på påtryckningar från den ekonomiska och den politiska högern. Denna ståndpunkt framfördes av Clodomiro Almeyda, som levde i exil och som i Chile representerades av German Correa.

Den andra gruppen, kring Carlos Altamirano, menade att regeringen Allendes misslyckande berodde på att vänstern själv inte klarade att leda landet, på grund av interna motsättningar och en alltför radikal politik.

Vid sidan av de två huvudlinjerna fanns en rad mindre grupper som samtliga hade sitt ursprung i det tidigare Socialistpartiet.

Under de första åren av 1980-talet gjordes flera försök att ena de många socialistgrupperna, bland annat genom en politisk enhetskommitté, CPU. PS Almeyda deltog inte i denna kommitté. CPU upplöstes 1983 och splittrades i åtta grupper, som senare gick samman i tre: PS Briones, PS Mandujano och PS Historico. Allteftersom man senare bytte partiledare ändrade PS Briones namn till PS Nunez och senare PS Arrate.

»Operation återvändo» (MIR)

MIR hade drabbats mycket hårt av förtrycket, men överlevt. Kring mitten av 1979 inledde partiet »operation återvändo». Från exilen skulle man återvända för att intensifiera det väpnade motståndet mot diktaturen. Under flera månader genomförde MIR en serie bombdåd och väpnade attacker mot militära och polisiära mål och banker. I medeltal detonerade en

bomb var tredje dag i Santiago. MIR tog på sig ansvaret för hälften av dem.

I juni 1980 dödades överste Roger Vergara, chef för utbildningen till arméns underrättelsetjänst, av ett kommando från MIR. Detta ledde till en akut kris inom CNI, och i juli ersattes dess chef Odlainer Mena av armégeneral Humberto Gordon.

Sedan Gordon tillträtt som chef för CNI intensifierades jakten på MIR. Många mirister greps, torterades eller dödades. När den nya grundlagen kom 1980 hade förtrycket i det närmaste avväpnat organisationen, men den var inte krossad.

Den lokala ledningen av MIR låg i händerna på Hernan Aguilid. Bland de mirister som återvände från exilen fanns Andres Pascal, som nu försökte återta ledningen över de militära operationerna. Båda hade tidigare ingått i den politiska ledningen tillsammans med bland andra Miguel Enriquez och Nelson Gutierrez. Bland miristerna i Chile fanns det många som kritiserade Pascal, Gutierrez och andra ledare för att de flytt ur landet.

Ledare för olika väpnade grupper i Latinamerika (MIR, Tupamaros, FAR, M-19, ERP, Alfaro Vive och Tupac Amaru) träffades den 26 april 1981 för att diskutera samordning av gerillaaktiviteter på kontinenten. En aktion i Chile planerades till mellan den 20 september och den 6 november. En grupp tog sig in i södra Chile, över bergen från Argentina, och upprättade en bas i Neltume, 30 km från gränsen och i höjd med Valdivia.

Men planerna hade avslöjats. En mirist, som deltog i den inre planeringsgruppen i Havanna, hade läckt information om namn, tider och platser till CIA som i sin tur meddelat CNI. Basen i Neltume upptäcktes och vid stormningen den 27 juni flydde de flesta mirister upp i bergen.

Väpnad kamp (PC)

Efter kuppen hade Kommunistpartiet, PC, tagit avstånd från den väpnade kampen, och till och med fördömt den. 1977 hade man undertecknat ett dokument där man föreslog det Kristdemokratiska partiet, PDC, att bilda en antifascistisk front, där man gemensamt skulle agera för att avskaffa militärregimen, söka gemensamma lösningar inför en ny institutionell regim och eftersträva samförstånd inför en framtida regering.

Men redan 1974 hade en ideologisk grupp i exil börjat utforma tankar om väpnad kamp mot diktaturen. 1980 hade ungdomsförbundets centralkommitté inlett en omdaning av partiets linje. Frågan om massornas uppror började diskuteras.

PC påverkades också av sandinisternas seger i Nicaragua, Sovjets politik i Polen och invasionen i Afganistan. Luis Corvalan tillkännagav i september 1980 i Stockholm en avgörande förändring i partiets linje: det skärpta våldets väg (violencia aguda).

1982 var den nya linjen ett faktum. Partiet talade nu om alla former av kamp, och uteslöt inte någon form av våld för att störta diktaturen.

Samtidigt hävdade man att partiet inte uttryckligen uppmanade till väpnad kamp mot diktaturen. Partiet linje har sedan början av 80-talet varit att satsa krafterna på massmobiliseringar och »folkligt uppror».

Protestdagar – och dialog

Efter folkomröstningen om den nya grundlagen ökade aktiviteten inom oppositionen. Den folkliga mobiliseringen tilltog och demonstrationerna blev fler och större. På det politiska planet försökte man samordna kampen mot diktaturen.

De socialistiska grupperna kring Carlos Altamirano, Ricardo Nunez och Carlos Briones bildade 1983 en politisk enhetskommitté, CPU. Till CPU anslöt sig senare »los suizos» (Ricardo Lagos), »Consenso» (Juan Gutierrez), »los humanistas» (Aniceto Rodriguez) och gruppen Mas/Usopo kring Manuel Mandujano.

Inom den moderata oppositionen hade några politiska ledare sedan 1978 haft hemliga och systematiska överläggningar, och nu bildade de »Projektet för nationell utveckling» (Proden) i form av ett privat sällskap, för att få möjlighet att föra fram sina synpunkter inför den allmänna opinionen.

Den 15 mars 1983 undertecknade Proden ett Demokratiskt Manifest, där man ställde Pinochets avgång som ett grundläggande villkor för en nationell överenskommelse om övergång till demokrati. Bland undertecknarna fanns Patricio Aylwin och Gabriel Valdés (PDC), Luis Bossay (PSD), Luis Fernando Luengo och Enrique Silva Cimma (PR), Ramón Silva Ulloa (Usopo) samt Julio Stuardo och Hernán Vodanovic (CPU).

Koppararbetarförbundets nye ordförande, Rodolfo Seguel (PDC), ville kalla till nationalstrejk, men såväl hans parti som Proden var emot. Som en kompromiss enades man om en nationell protestdag den 11 maj. Då skulle alla gå hem tidigare från sina jobb, eleverna skulle stanna hemma från undervisningen, man skulle bojkotta affärerna, bilar och bussar skulle köra långsamt och alla uppmanades att föra oväsen med kastruller i sina bostadsområden på kvällen.

Protesterna blev omfattande. Två personer dödades och sexhundra greps av polisen. Vid en följande protestdag, den 14 juni, dödades fyra personer.

Inför den tredje protestdagen den 12 juli arresterades Gabriel Valdés och två andra ledare från Proden. Regimen stängde PDCs tryckeri, men man kunde inte förhindra att informationen spreds om protestdagen. Denna gång dödades två personer.

De tilltagande protesterna och det ökade samarbetet inom oppositionen tvingade Pinochet till politiska förändringar. Inrikesministern, en general, ersattes av Sergio Onofre Jarpa, tidigare ordförande för PN och en man som den politiska högern kunde identifiera sig med.

Jarpa ville samla fackföreningar, företagare, politiker och alla som sympatiserade med regimen till ett politiskt stöd för Pinochet, men

Foto: Michael Daugaard/2 maj

Ungdomsprotest 11 september 1983

utan att för den skull återbilda det Nationella Partiet. Han ansåg också att det var politiskt nödvändigt att påskynda övergången till demokrati, men hela tiden inom den nya grundlagens ramar.

Dialogen inleds ...

Den 6 augusti bildades Demokratiska Alliansen, AD, av dem som tidigare undertecknat det Demokratiska Manifestet (PDC, PSD, PRe, PR och en fraktion av PS Almeyda i CPU). Senare, i december, skulle även MAPU och IC ansluta sig.

AD krävde Pinochets avgång och bildandet av ett konstituerande parlament med uppgiften att skriva en ny grundlag. Man krävde en provisorisk övergångsregering, en ny arbetslagstiftning, oberoende för universiteten, yttrandefrihet samt politiska och civila rättigheter. Man krävde också att säkerhetspolisen CNI skulle upplösas, ett slut på exilen samt klagörande av vad som hänt de dödade och de försvunna.

Samtidigt fortsatte protesterna. Vid den fjärde protestdagen den 11 augusti hade militären omringat Santiago med pansarvagnar och 18 000 soldater. Utegångsförbud rådde. Protesterna varade i fyra dagar och krävde 26 dödsoffer. Inom AD började man tveka om man kunde fortsätta att utsätta folket för ett sådant våld.

Jarpa inbjöd AD till dialog den 25 augusti. Eftersom man ville ge offentlighet åt samtalen med Jarpa publicerade AD tre dagar dessförinnan »Grunderna för en dialog om en nationell överenskommelse». CPU drog tillbaka sina kandidater från dialogen eftersom man inte ville samtala med dem som tidigare krossat partiet nu när man befann sig mitt uppe i ett känsligt arbete på att ena socialisterna.

Jarpa menade att det var politiskt omöjligt att kräva Pinochets avgång som villkor för en överenskommelse, och han krävde ett slut på protesterna. AD svarade att protesterna var det enda sätt som man hade kvar att uttrycka sig på sedan diktaturen stängt alla andra vägar. Bortsett från frågan om Pinochets avgång såg man inom AD positivt på utsikterna till en överenskommelse. Strax efter det första samtalet släppte diktaturen en lista med namn på 1 600 chilenser i exil som nu tilläts återvända.

Kommunistpartiet höll sin första presskonferens sedan kuppen. Man såg dialogen som en konsekvens av trycket från protesterna och förklarade sig villiga att delta i AD. Men AD sa nej, eftersom man menade att regimen inte skulle gå med på en dialog om kommunisterna ingick.

Den 30 augusti genomförde MIR en väpnad attack och dödade förre generalmajoren Carol Urzúa. Många såg det som ett försök att sabotera dialogen, och Pinochet ville införa belägrings-tillstånd, vilket emellertid stoppades. Attentatet hade för övrigt planerats innan Jarpa inbjöd till dialog.

Den 5 september träffades Jarpa och AD en andra gång. Även efter denna gång var man inom AD optimistisk inför möjligheten till en överenskommelse.

... och avbryts

Den stora skiljelinjen bland socialisterna gick mellan Clodomiro Almeyda och Carlos Altamirano, som bägge levde i exil i Europa. Almeyda hade sina kontakter med de kommunistiska le-

darna i Sovjet, Kuba och Östtyskland och hans linje innebar att fortsätta vad som påbörjats under UP-regeringen.

Altamirano hade helt övergivit tesen om revolutionen, efter inflytande av socialisterna i Italien, Spanien, Holland och Västtyskland. Han ville bilda en ny socialistisk organisation tillsammans med MAPU, MOC och IC. Detta försök ledde till skapandet av sekretariatet för »Convergencia Socialista», med inriktning på en förnyelse av den chilenska socialismen inom traditionellt demokratiska ramar. Tillsammans med den socialistiska rörelsen vid universiteten ville man bilda det stora socialistiska partiet.

CPU bildade den 6 september det Socialistiska Blocket (BS) tillsammans med IC, MAPU och MOC.

Protesterna den 8 - 11 september krävde fyra dödsoffer. Den 9 september avbröt AD dialogen sedan regimen ingripit brutalt mot en fredlig demonstration och misshandlat ett par av ADs ledare.

Den 20 september bildades den Folkliga Demokratiska Rörelsen (MDP) av Kommunistpartiet, MIR och PS Almeyda. Senare anslöt sig även PS Chispa, CNR, MOC och Mapu Lautaro.

Den 29 september gjorde AD och Jarpa ett nytt försök, men då samtalen inte ledde till något resultat avbröts dialogen sedan definitivt.

Vid en sjätte protest den 11 - 14 oktober, på initiativ av MDP, dödades fem civila och en polis. USA pressade AD att hålla vänstern på avstånd, och att hålla protesterna inom »fredliga ramar».

Vänstern var splittrad i två block. Samtidigt gick den stora skiljelinjen mellan kristdemokraterna i AD och kommunisterna i MDP. Basen inom AD var långt mer radikaliserad än ledningen, som krävde att kontakterna med vänstern endast skulle gälla »demokratiska» krafter för att undvika en polarisering.

AD och MDP var överens om att i första hand få bort diktaturen och få demokrati i Chile. AD godkände delvis grundlagen från 1980, för att koncentrera sig på att få bort diktaturen, och för att ändra grundlagen när den dagen kom. MDP ansåg att det inte fanns någon möjlighet att förhandla sig fram till demokrati, eftersom diktaturen då krävde ett lagligt godkännande.

AD hyste stort förtroende för den chilenska militären och ansåg att den bara blint lydde order. Därför ville AD bara ställa de 3-4 högst uppsatta av militärerna till ansvar för att ha förbrutit sig mot de mänskliga rättigheterna. MDP ansåg att alla högre befäl skulle ställas inför rätta och att alla som hade begått brott mot de mänskliga rättigheterna skulle dömas.

AD beklagade förekomsten av väpnad kamp. Man ansåg att våldet endast rättfärdigade Pinochet att stanna vid makten. Våldet skulle inte ha en chans mot den vältränade krigsmakten. MDP hävdade att man klart måste inse vem som stod för våldet. Diktaturen lämnade inget annat sätt kvar åt folket att försvara sig mot statsterrorismen. MDP trodde att ju längre diktaturen fortsatte, desto fler skulle komma att välja den väpnade kampen.

1983 hann också se bildandet av två grupper som förordade väpnad kamp mot diktaturen. Mapu Lautaro bildades genom en utbrytning ur Mapu, och som ett uttryck för en mer militant

linje inom PC inledde Patriotiska Fronten Manuel Rodríguez (FPMR) sin kamp i december.

Motsättningarna mellan PDC och PC skärptes i och med bildandet av FPMR. PC ville länge inte tala om något samband med FPMR, för att hålla dörren öppen för en dialog med oppositionen i mitten. Likaså hävdade FPMR å sin sida sitt politiska oberoende.

Folket kämpar — ledarna sviker

Den första augusti 1984 tillkännagav representanter från AD, BS, MDP och högerpartiet »Republikansk höger» att de tillsatt en »samarbetsstyrelse». De uppmanade det chilenska folket att »genom generösa ansträngningar verka för enhet», och sa att »det inte är nödvändigt med en ideologisk överenskommelse eftersom målen och skillnaderna mellan grupperna bara kan förverkligas i demokrati och frihet».

Man lade fram en plan för nya protestdagar, stödde tanken på en generalstrejk och uppmanade till deltagande i den nationella »protestdag för livet» som skulle hållas den 9 augusti. Den hade utlysts av kardinal Silva Henríquez med anledning av ett brutalt dynamitmord som säkerhetspolisen utfört dagarna innan.

Den 4 - 5 september hölls nationella protestdagar för tionde gången. Hela oppositionen stod bakom. CTCs ordförande Rodolfo Seguel skadades och kristdemokraternas internationelle ordförande arresterades. Prästen André Jarlan var ett av de tio dödsoffren, och ett hundratal skadades.

Protesterna fortsatte — och tilltog — under oktober, och man talade om ett allmänt uppror. De fackliga organisationerna väntade bara på att den politiska oppositionen skulle gå samman och ta ledningen.

Men denna politiska enhet uppnåddes inte. I stället spred sig en stor bitterhet och besvikelse över att alla uppoffringar och allt lidande och våld man fått utstå under protestdagarna inte ledde till någonting. Samtidigt som politikerna tvekade visade diktaturen åter sin beslutsamhet att slå ner varje försök till uppror.

Den 7 november infördes censur för all politisk rapportering. Sju av oppositionens tidskrifter stängdes, bland andra Análisis. Den kristdemokratiska HOY ställdes under förhandscensur. All politisk information i massmedia förbjöds.

Högern försöker ena sig

Efter de stora demonstrationerna och den avbrutna dialogen 1983 försökte Jarpa samla den regimtrogna och demokratiska högern kring ett alternativt förslag om övergång till demokrati. Genom detta hoppades han få med sig de mer moderata sektorerna inom oppositionen. Som ledare för denna höger framträdde Andrés Allamand (UN).

Men det visade sig ganska snart att högern inte skulle kunna ena sig. I stället bildade Sergio Fernández och Jaime Guzmán den Oberoende Demokratiska Unionen (UDI), som föreslog ett parlament som i sin helhet skulle vara tillsatt av militärregimen.

En grupp på åtta högerpartier enade sig emellertid senare kring ett förslag om val endast till parlamentets andra kammare, medan senaten tills vidare skulle utgöras av militärjuntan. De åtta partierna var UN (Andrés Allamand),

UDI (Sergio Fernández), DR (Julio Durán), Taleres Socialistas (Luis Angel Santibáñez), PN (Fernando Ochagavía), Padena (Luis Michel), Movimiento de Acción Nacional (Federico Willoughby) och Movimiento Social Cristiano (Juan de Dios Carmona).

För att återta det politiska initiativet hade Pinochet i hemlighet tillsatt en kommission, där även Jarpa ingick, för att göra ändringar i grundlagen. Kommissionen arbetade intensivt under en månad, och föreslog ökade befogenheter för presidenten, det vill säga Pinochet.

Både Jarpas och juntans förslag gick ut på att hålla val före 1989. Men juntan opponerade sig mot att presidentens makt skulle öka, medan deras egen begränsades, och inget av dessa försök till reformer av grundlagen ledde till några förändringar. Jarpa avgick den 10 februari 1985.

Nationell överenskommelse

Mot slutet av 1984 tog ärkebiskopen, Juan Francisco Fresno, initiativ till samtal med en mängd politiska ledare, för att söka en politisk väg ur den kris som följt på protesterna — bekläringstillståndet och våldet.

Fresnos idé var att inbjuda de ledande politikerna från mitten, den moderata vänstern och den kritiska högern till en ingående dialog och söka en gemensam lösning. Förutom Fresno deltog José Zabala, Sergio Molina och Fernando Léniz i samordningsgruppen.

Samtalen kom igång i mars 1985, och följde en noga upplagd plan. Först skulle man träffa varje ledare för sig i en första omgång för att lyssna till deras syn på situationen och förslag till lösningar. I denna första samtalsrunda träffade man i tur och ordning Patricio Aylwin (PDC), Carlos Briones (PS och tidigare inrikesminister under Allende), Francisco Bulnes (tidigare senator för högern), Enrique Silva Cimma (PR), Hugo Zepeda (PRE), René Abeliuk (SD), Pedro Correa (PN) och Andrés Allamand (UN).

Vid nästa tillfälle, den 22 juli, träffades alla samtidigt, vilket kom som en överraskning eftersom ingen av dem känt till samtalen med de övriga. Denna gång deltog också kristdemokraternas nye ordförande, Gabriel Valdés. När man gick igenom anteckningarna från de enskilda samtalen förvånades alla över den stora samstämmigheten.

Senare utökades gruppen med IC (Luis Maira), Movimiento Liberal, PS Mandujano och Mapu. Den största motsättningen uttrycktes av Maira och Allamand. Maira ville få med fler vänsterpartier, bland annat PC, och talade för den marxistiska vänsterns historiska legitimitet. Allamand försökte hålla PC utanför.

För att försöka lösa denna fråga möttes Allamand, Maira och Aylwin för enskilda överläggningar, som resulterade i en kompromiss: Allamand fick igenom att politiska handlingar såväl som syften som var antidemokratiska skulle förbjudas, medan Mairas krav på en definition av innebörden av demokrati skulle skrivas in i överenskommelsen.

Den 25 augusti var »Acuerdo Nacional» (Nationella överenskommelsen för övergången till en fullständig demokrati) färdig. Redan följande dag överlämnades den till regimen, som svarade med tystnad. Man fick inte lämna den personligen till någon minister, det hade Pinochet

gett uttrycklig order om. Efter att en tid ha ignorerat överenskommelsen svarade regimen sedan med att kategoriskt förkasta förslaget i dess helhet.

Inom högern tog också UDI avstånd från Acuerdo Nacional, och så gjorde även Kommunistpartiet och MIR.

Pinochet isolerad

Matthei fann överenskommelsen intressant, vilket ledde till häftiga diskussioner inom juntan. I högt tonläge deklarerade Pinochet sin avsikt att ställa upp som kandidat i presidentvalet 1989. Han var övertygad om att vinna, och fortsätta regera till 1997.

I slutet av oktober tog den västtyska ambassaden initiativ till kontakter mellan undertecknarna av Acuerdo Nacional och militären, det vill säga Matthei. Denne insåg behoven att reformera grundlagen från 1980 och göra modifieringar av övergången till demokrati 1990. Han menade att en enda kandidat i valet 1989 skulle skapa en polarisering. Om Pinochet däremot ställde upp som en av flera kandidater skulle oppositionen splittras, vilket skulle gynna Pinochet.

Det visade sig att Matthei inte var ensam om dessa åsikter. Även Stange och Merino var positiva till vissa förändringar. En som hade en liknande uppfattning var general Benavides, en av Pinochets allra närmaste män alltsedan kuppen.

Samtidigt hade chefen för CNI, general Gordon, lagt ut trevare till kyrkan och mittenpartierna där han uttryckte sig positivt till förändringar, om det samtidigt skapades garantier för Pinochets rätt att ställa upp som enda kandidat.

Juntamedlemmarna tänkte ta upp dessa förslag till förändringar med Pinochet vid ett möte med juntan den 7 november. Men till det mötet hade Pinochet kallat hela kabinettet. Han inledde med att ta upp fallet med en argentinsk amiral som ställts inför civil domstol, anklagad för brott mot de mänskliga rättigheterna under diktaturen. Det var en tydlig varning från Pinochet för vad som skulle kunna ske i Chile om man överlämnade makten helt i politikernas händer. Därpå meddelade Pinochet att Benavides skulle avlägsnas från sin befattning.

Inget tidigare oppositionsdokument hade undertecknats av ett så brett politiskt spektrum som Acuerdo Nacional. Bland undertecknarna fanns tidigare medlemmar från såväl Allendes som Pinochets regeringar. Den viktigaste effekten av dokumentet var förmodligen att en stor del av högern aktiverats och offentligt tagit ställning mot Pinochet. Av de politiska partierna var det bara UDI och Avanzada Nacional som deklarerade sitt stöd för Pinochet. Diktaturen hade aldrig tidigare varit så isolerad.

»Avgörandets år»

I april 1986 bildades den Nationella Medborgarförsamlingen, AC (Asamblea de Civilidad). Det var den politiskt sett bredaste fronten efter kuppen. I AC ingick bland annat yrkesförbund som läkarförbundet, journalistförbundet, arkitekt- och ingenjörsförbundet. De politiska partierna ingick inte direkt i AC, men de stödde den politiskt.

ACs program inskränkte sig till krav på snabb återgång till demokrati och respekt för de

mänskliga rättigheterna. Någon mer utvecklad syn på hur Chile skulle formas efter diktaturen hade man inte.

Parallellt med kraven på en snabbare och mer långtgående återgång till demokrati hölls den 2-3 juli 1986 omfattande demonstrationer. Det förekom strejker, man byggde barrikader, kollektivtrafiken stod stilla, nästan alla skolor var stängda och man hörde i Santiago otaliga bombexplosioner. Huvudstaden mörklades av FPMR under 45 minuter.

I alla större städer var situationen mer eller mindre likadan som i Santiago. I Temuco, Chillán, Concepción, Valparaíso och Valdivia lades arbetet ner till 80 procent, och i Iquique, Calama och Antofagasta till 60 procent.

Polis och militär dödade sju personer under dessa protestdagar. I Santiago höllde en militärpatrull bensin över två ungdomar och tände eld på dem. Trettiosex personer skadades och ungefär sexhundra arresterades. Tretton av ledarna för AC arresterades, anklagade för att ha kränkt lagen om statens inre säkerhet.

I mitten av augusti upptäckte militären stora vapengömmor vid kusten i norra och mellersta delen av landet. Till en början var osäkerheten stor, och många trodde att regimen hittat på nyheten för att få en förevändning till ökat förtryck. Men det visade sig att det verkligen var FPMR som förberett ett väpnat uppror under detta »avgörandets år».

Oppositionen, som ännu kunde samarbeta inom AC, förberedde en gemensam protestdag till den 4 september. AD ville undvika våldssamma sammandrabbningar och manade till en »dag för eftertanke». MDP, studentrörelsen och bostadsrörelsen fortsatte att planera en protestdag och arbetsnedläggelse. Under protestdagen dödade fyra, tio sårades och trehundra arresterades.

Attentatet mot Pinochet

Den 7 september utsattes Pinochets bilkor-tege för det allvarligaste attentatet sedan kupen när han var på väg från sitt lantställe till Santiago. Flera fordon totalförstördes, fem livvakter dödade, Pinochet undkom med en skråma på handen. FPMR tog på sig ansvaret för attentatet.

Belägringstillstånd infördes och flera oppositionsledare arresterades. All nyhetsförmedling utsattes för censur, även utländska nyhetsbyråer drabbades. Análisis, Cauce, Fortín Mapocho och La Bicicleta fick utgivningsförbud. Flera journalister arresterades och på natten den 8 september bortfördes utrikesredaktören på Análisis, José Carrasco, av beväpnade civila. Senare samma natt kidnappades även tre andra oppositionella. Samtliga fyra återfanns mördade dagen därpå, av »Kommando 11 september», som hämnd för de dödade livvakterna. Ett femte tilltänkt offer, en advokat på La Vicaría, lyckades undkomma.

Inom AD fördömde man såväl införseln av vapen som attentatet mot Pinochet. Gabriel Valdés menade att det gav Pinochet tillfälle att stärka sin ställning och införa belägringstillstånd. »För oss finns det inte möjlighet till överenskommelse med MDP, med partier som använder våld. I Chile är det mycket ansvarslost att använda sig av terrorism, därför att de som blir lidande är det fattiga folket. Men landet vill inte ha krig.»

Ledaren för MDP, José Sanfuentes, anklagade AD och Kristdemokraterna för att öka splittringen inom oppositionen genom att lägga stor vikt vid det som skilde grupperna åt. »Alla oppositionsgrupper höll på att utforma förslag till handlingsprogram, där man var överens i många frågor. Efter att ha skrämts av arbetsnedläggelsen den 2-3 juli ingrep USA och började utöva påtryckningar, dels för att vissa sektorer skulle minska sitt deltagande i de gemensamma aktiviteterna och dels för att det inte skulle komma till stånd en politisk överenskommelse inom oppositionen.»

För USA hade Pinochet med åren blivit obekvämt. Hotet från kommunismen vägde visserligen fortfarande tyngst, men USA hade insett att den marxistiska vänstern i Chile snarare var på tillväxt än på väg att utraderas. Skulden till detta såg man i den blint repressiva politik som Pinochet tillämpade.

I USA försökte senator Edward Kennedy få igenom en lag om begränsningar av lånen till Chile, för att tvinga Pinochet till förhandlingar med höger- och mittenoppositionen om villkoren för »övergången till demokrati» 1989. USA ansåg att AD var den enda tänkbara förhandlingspartnern och utövade därför påtryckningar för att tvinga AD att upphöra med samarbetet med MDP.

Oppositionen splittrad

Efter attentatet mot Pinochet tog mittenpartierna helt avstånd från den sociala kampen, och sade sig vara beredda för villkorslösa förhandlingar med militären. Pinochets villkor var att erkänna 1980 års grundlag, acceptera regimen tidtabell för övergången till demokrati samt att isolera kommunister och övriga marxister. Enligt Pinochet borde inte ens Kristdemokraterna få vara med eftersom de »satt vid samma köttgryta som kommunisterna».

Ännu i oktober sade AD att man ville föra en dialog med krigsmakten. Även flygvapenchefen Matthei och delar av regeringen ansåg att grundlagen skulle kunna ändras, och att det var viktigt att dialogen kom igång igen, utan villkor. Pinochet avvisade en sådan dialog och vidhöll kravet på ett accepterande av 1980 års grundlag.

Den 17 november överlämnade tretton partier ett dokument, »Grundsatser för en demokratisk regim», till generalerna Merino och Stange. Dokumentet hade undertecknats av PDC, PN, PSD, PRe, PS Mandujano, PL, Usopo, PH, PR, SD, Padena, Mapu och PS Histórico. Dessa partier ville ha en politisk lösning och en återgång till demokratin utan väpnad kamp. Deras mål var att organisera en nationell kampanj för fria val och att söka vägar för ett närmande till krigsmakten för att åstadkomma en fredlig övergång till demokrati. Acuerdo Nacional från 1985 ingick som en del i detta nya dokument.

MDP uteslöt i princip inte en politisk lösning även om den skulle innebära en begränsad demokrati, men man trodde inte att det skulle vara möjligt utan social mobilisering och kamp. AD hade börjat överge sina tidigare ställningstaganden och talade inte längre om att skapa en reglerig situation genom protester och arbetsnedläggelser.

Enligt diktaturens riktlinjer

Efter attentatet mot Pinochet rådde belägringstillstånd i fyra månader. Flera av opposi-

tionens tidningar var stängda, och regimen genomförde en intensiv jakt på FPMR i ett försök att krossa hela organisationen. Allt fler politiska partier tog avstånd från våldet som en väg att störta diktaturen.

När belägringstillståndet hävdes i januari 1987 hade diktaturen återtagit initiativet, och fram till den 5 oktober 1988 skulle utvecklingen helt och hållet komma att följa de riktlinjer som dragits upp redan i samband med grundlagen 1980. Det skulle hållas en folkomröstning någon gång under 1988, då chilensarna skulle få säga JA eller NEJ till en presidentkandidat som utsetts av militärjuntan. Om det blev en majoritet för JA skulle denne kandidat sitta som president till 1997, tillsammans med ett parlament som skulle väljas före 1990. Om det blev NEJ skulle det hållas både president- och parlamentsval 1989.

Nu började de politiska partierna ta över scenen efter massmobiliseringar och väpnad kamp. Men de två nya lagar som presenterades i januari, lagen om inskrivning i röstregistren och lagen om politiska partier, ledde till förvirring och splittring inom oppositionen.

Samtliga partier hade till en början fördömt grundlagen från 1980, eftersom den var klart odemokratisk, vilket torde framgå av följande exempel:

- Artikel 8 förbjuder partier och organisationer som »propagerar för läror som hotar familjen, försvarar våldet eller en uppfattning om samhället av totalitär karaktär eller grundad på klasskampen». Genom denna artikel hade diktaturen ett lagligt redskap för att förbjuda vänsterpartier och fackliga organisationer. De som dömdes enligt denna artikel framtogs rösträtten under tio år, de fick inte inneha offentliga tjänster eller uppdrag som politiska eller fackliga ledare under tio år.

- För att ändra på grundlagen krävdes två tredjedels majoritet i parlamentets bägge kamrar. Representanhusets 120 ledamöter skulle vara folkvalda, men med senaten förhöll det sig anorlunda. Av de 36 senatorerna skulle 10 utses av diktaturen. Då skulle det räcka om högern i valet fick 3 av de återstående 26 mandaten för att omöjliggöra varje ändring i grundlagen.

- Det Nationella Säkerhetsrådet fick befogenheter att ingripa mot varje beslut i parlamentet som de fann strida mot grundlagen. I detta råd skulle sitta befälhavarna för armén, flottan, flygvapnet och polisen samt presidenten och ordförandena i Senaten och Högsta Domstolen.

Eller med andra ord: Vänsterpartierna var olagliga enligt grundlagen. Grundlagen kunde inte ändras utan hjälp av högern. Om parlamentet ändå skulle ändra på grundlagen kunde militärerna i det Nationella Säkerhetsrådet ingripa för att förhindra det.

Två tvistefrågor

En första fråga för politikerna gällde lagen om inskrivning i röstregistren. Ett år efter kuppen hade Pinochet gett order om att bränna registren, och nu måste det upprättas nya för att kunna genomföra folkomröstningar och val i framtiden.

Det fanns flera kampanjer för fria val, och där hävdade man att det var nödvändigt att registrera sig som väljare för att kunna delta i de fria val man krävde. Vidare skulle det bli svårare

för regimen att manipulera resultatet i folkomröstningen om valdeltagandet var stort.

Kritikerna hävdade att det aldrig skulle gå att besegra Pinochet om man följde diktaturens egna spelregler. Men ju längre tiden gick ställde sig allt fler partier bakom uppmaningen till inskrivning, och till slut nöjde sig de mest kritiska med att inte aktivt propagera mot en inskrivning.

Betydligt svårare var det att enas inför lagen om politiska partier. I femtionio artiklar beskrev lagen förutsättningarna för partiernas organisationsformer och villkoren för deras verksamhet. Bland annat fick fackliga ledare inte vara medlemmar i något politiskt parti. Enligt grundlagen var ju heller inte alla partier tillåtna, bland andra Kommunistpartiet och Socialistpartiet, som vid valen 1971 tillsammans fått fyrtio procent av rösterna. Juntan hade velat förbjuda partierna att använda samma partibeteckningar som funnits före kuppen, och de hade också föreslagit att partier skulle kunna straffas redan om det förelåg misstanke om brott mot artikel 8. Men Konstitutionsdomstolen hade inte godkänt dessa förslag.

Ännu hade ingen dömts enligt artikel 8. Men i och med att vänsterpartierna agerade öppet, som om de var tillåtna, och deras ledare citerades i tidningarna började juntan kräva en tillämpning av lagen. Situationen blev akut när socialistledaren Clodomiro Almeyda återvände illegalt från exilen. Efter honom följde flera andra ledare som trotsade inreseförbudet och tog sig in i hemlighet över bergen i norr.

Den nye inrikesministern, Sergio Fernández, fick i uppdrag att pröva artikel 8 på Almeyda. Resultatet blev att Almeyda dömdes till 541 dagars förvisning till södra Chile, vilket emellertid inte hindrade massmedierna att redogöra för hans synpunkter.

Allianser igen

Till en början sökte man inom oppositionen olika vägar för att kunna enas kring ett förslag, och talade bland annat om att bilda ett särskilt »parti för demokrati», där politiker från alla partier skulle kunna arbeta tillsammans med det enda syftet att vinna majoritet i parlamentet. Sedan skulle man kunna ändra grundlagen så att alla partier skulle tillåtas igen, och »partiet för demokrati» skulle kunna upplösas.

Men de gamla motsättningarna mellan kristdemokrater och kommunister var en grundläggande orsak till att det inte heller denna gång gick att komma överens om ett gemensamt agerande. I stället bildades nya allianser och rörelser, och ett efter ett började höger- och mittenpartierna att skriva in sig för att bli lagligt godkända.

I juni bildades Förenade Vänstern (IU) av PC, PS Histórico, MIR (Gutiérrez), IC, PR (Luengo) och PS Almeyda. I november bildades Partiet för Demokrati (PPD) av PS (Núñez), PR (Silva Cimma), Padena, PL, SD, Usopo och PS Mandujano. Senare anslöt sig även grupper från IC och Mapu.

I januari 1988 gick en grupp partier samman i »NEJ-kampanjen». Från början ingick PDC, PS Almeyda, Mapu, IC, PRSD (tidigare PR Luengo), PS Núñez, Usopo, PH, PR, SD, Padena och ULR. Senare anslöt sig fler partier så att man vid folkomröstningen uppgick till sjutton.

De politiska partiernas olika ståndpunkter kunde i början av 1988 beskrivas på följande sätt:

- Grundlagen är bra och Pinochet bör ställa upp som kandidat i folkomröstningen. (AN och den del av RN som tidigare utgjorts av UDI)

- Grundlagen är bra men Pinochet är inte lämplig som kandidat i folkomröstningen. (Andra delen av RN)

- Grundlagen är odemokratisk, men bör utnyttjas för att på sikt nå fria val och demokrati. NEJ till regimen kandidat i folkomröstningen och sedan förhandlingar med militären för att ändra i grundlagen. (PRe, Padena, PDC, SD, PR (Silva Cimma), PH och PS Núñez)

En liknande uppfattning hade PR (Luengo), IC, Mapu och PS Almeyda vilka såg folkomröstningen som ett av medlen, tillsammans med massmobiliseringar, att uppnå fria val.

- Grundlagen är odemokratisk och folkomröstningen leder inte till demokrati. Fördöm valfarsen, genomför massmobiliseringar och avvakta till närmare tiden före omröstningen med beslut om hur man kommer att agera. Man var öppen för att rösta NEJ och för väpnade aktioner som en del av kampen för demokrati. (PC, PS Histórico och MIR (Gutiérrez))

- Grundlagen är odemokratisk och folkomröstningen leder inte till demokrati. Fördöm valfarsen och genomför massmobiliseringar. Väpnad kamp är en förutsättning för att kunna störta diktaturen. (Mapu Lautaro, MIR (Pascal), FPMR, PS Salvador Allende, PS Dirección Colectiva och PS Unitario)

Folkomröstningen 1988

Samtliga partier krävde garantier för en hederlig omröstning och var kritiska mot en rad förhållanden som försvårade en rättvis kampanj och omröstning. Antalet inskrivna måste vara tillräckligt stort, den demokratiska kontrollen i vallokalerna måste garanteras, undantagstillståndet måste upphävas och hoten och våldet mot befolkningen måste upphöra. Vidare krävde NEJ-kampanjen lika stort utrymme i massmedierna, särskilt i TV, som JA-sidan.

Samtidigt pågick inom juntan en strid om vem man skulle utse till kandidat i folkomröstningen. Pinochet hade vid olika tillfällen under en längre tid låtit alla förstå att han var den självskrivne kandidaten, och han hade för länge sedan börjat uppträda som om valkampanjen redan var igång. Men de övriga juntamedlemmarna förklarade att de hellre såg en civil kandidat, som dessutom borde vara betydligt yngre än Pinochet.

Pinochet fick emellertid som han ville, och den 30 augusti 1988 utsågs han officiellt till presidentkandidat i den folkomröstning som utlystes till den 5 oktober samma år. Samtidigt meddelades att parlamentsvalet och, om Pinochet förlorade folkomröstningen, presidentvalet skulle hållas den 14 december 1989.

Under månaden fram till omröstningen hölls många stora massmöten med politiker och artister som återvänt från exilen. I TV förekom utfrågningar och samtal med politiker som under de senaste femton åren varit helt otänkbara. NEJ-kampanjens valpropaganda i TV gjorde stor succé, även om den inte kunde sändas helt utan censur. Över huvud taget rådde ett politiskt klimat som inte förekommit sedan valkam-

panjerna före kuppen. Rädslan efter femton års diktatur verkade ha försvunnit.

Valdeltagandet var stort vid folkomröstningen den 5 oktober. Även om det denna gång föreföll som om fusk från tidigare omröstningar inte skulle upprepa sig så förekom ändå en hel del oegentligheter. Det rapporterades om fusk och hinder från ett hundratal vallokaler. Många, bland dem tre militärer, röstade med falska ID-kort trots påpekanden från oppositionens valfunktionärer. I en vallokal tilläts inte NEJ-sidans funktionärer att komma in. I en annan skrevs den röstades ID-nummer upp på valsedeln.

Erkände nederlaget

Under sammanräkningen av valresultatet visade de officiella siffrorna till en början på en betryggande ledning för JA. Sedan dröjde det mycket länge innan det kom några rapporter över huvud taget. Juntan kallades till ett krismöte. På vägen dit förklarade Matthei för frågande journalister att det verkade uppenbart att NEJ var på väg att segra. Inför den uppkomna situationen diskuterades olika alternativ, varav en del handlade om att underkänna NEJ-segern. Men till sist framträdde regimen talesman i TV och förkunnade resultatet: 54,68 procent NEJ och 43,04 procent JA. Senare framträdde även en blek och tagen Pinochet och erkände förlusten.

NEJ-kampanjen bytte namn till »Samverkan för Demokrati», och undertecknade den 14 oktober en programförklaring där man bland an-

nat krävde: förändringar i reglerna för att ändra grundlagen, tillsättande av samtliga mandat genom allmänna val, upphävande av artikel 8 och garantier för politisk pluralism, nya vallagar, ökat antal civila ledamöter i det Nationella Säkerhetsrådet och begränsningar av rådets befogenheter, rättslig prövning av brotten mot de mänskliga rättigheterna samt upplösning av CNI.

Kristdemokraterna var det största partiet, och ville inte påskynda processen genom att kräva Pinochets avgång. I stället var det det Humanistiska partiet som fångade upp det folkliga kravet på diktatorns avgång. Tillsammans med Förenade Vänstern och flera sociala organisationer bildade de »Kommandot för avgång», vilket dock inte kom att ge några resultat.

Nytt vänsterparti

»Samverkan för demokrati» försökte bredda sin bas, och sände ut trevare till PPD. Dessa ville å sin sida gärna att en del av Förenade Vänstern, de som ingick i Socialistiska Kommandot för NEJ, skulle ansluta sig till PPD. Förenade Vänstern tog initiativ till att bilda ett »instrumentellt» parti, enbart inför valet 1989, där alla folkliga, socialistiska och oberoende partier skulle få ingå.

PC förberedde sig inte för valen, men sade sig stödja alla åtgärder som kunde bidra till diktaturens fall. Längre till vänster stod bland andra MIR (Pascal) och FPMR, som fortfarande menade att väpnad kamp var en förutsättning för att störta diktaturen.

Foto: Pedro Binfa S.

Ett nytt vänsterparti bildades i november 1988. PAIS (Breda vänstersocialistiska partiet) var ett så kallat instrumentellt parti, ett samarbetsparti inför valen i december 1989, för att kunna samla de förbjudna vänsterpartierna i en laglig organisation. I PAIS styrelse satt medlemmar från IC, PS Almeyda, PRSD samt oberoende från socialistiska och kommunistiska sektorer och från Codepu (Organisation till försvar för de mänskliga rättigheterna). I bildandet av PAIS deltog även PC och MIR (Gutiérrez), och senare anslöt sig även MOC.

Ändringar i grundlagen

Den 18 december lade Samverkan för Demokrati fram ett förslag om ändringar i grundlagen. Det gällde reglerna för grundlagsreformer, parlamentsvalet och parlamentets sammansättning, avskaffande av artikel 8, försvar av politisk pluralism, befogenhet för presidenten att avsätta de militära befälhavarna samt återupprättande av folkets suveränitet och garantier för att de folkvalda ska kunna utöva sina ämbeten utan restriktioner.

Nu inleddes intensiva diskussioner inom oppositionen för att ena sig kring en gemensam presidentkandidat. Många, även inom vänstern, menade att denne måste komma från det kristdemokratiska partiet för att kunna få ett så brett stöd som möjligt.

Samtidigt försökte man nå en överenskommelse med regimen om ändringar i grundlagen. Inrikesministern gick i slutet av december med på att träffa ledarna för Samverkan för Demokrati, men under förutsättning att Luis Maira inte var med. Maira var ordförande för PAIS och ledare för IC, och ministern vägrade samtal med representanter för grupper som inte »respekterar de rådande statliga institutionerna». Oppositionsledarna avböjde inrikesministerns inbjudan till överläggningar. Ett stort antal förslag om förändringar i grundlagen presenterades och förkastades av både regim och opposition under hela den chilenska hösten 1989, och till slut kunde man enas om femtiofyra ändringar, som underställdes en folkomröstning den 30 juli.

Folkomröstning igen

Omkring 85 procent av de röstande godkände ändringarna. Pinochet, som censurerat ett inslag i TV där man påminde om att han tidigare sagt att inte ens ett kommatecken skulle ändras i grundlagen, såg nu resultatet som en seger. Även inom Samordningen för Demokrati ansåg man att dessa förändringar var ett framsteg, som skulle följas av fler ändringar när det nya parlamentet valts.

De viktigaste grundlagsändringarna var:

- Artikel 8 ändrades så att endast partier som använder våld blev olagliga.

- Antalet senatorer utökades till 45, varav diktaturen skulle utse nio.

- Ytterligare en civil fick plats i det Nationella Säkerhetsrådet, så att det nu innehöll fyra civila och fyra militärer. Rådets befogenheter begränsades.

Fortfarande fanns det allvarliga inskränkningar i de politiska och fackliga rättigheterna.

De kommunala organen, som var tillsatta av diktaturen, ändrades inte. Militärens oberoende ställning bibehölls.

Vallagarna gynnade diktaturen och skulle göra det mycket svårt att på demokratisk väg ändra på grundlagen. I varje valkrets eller -distrikt skulle två ledamöter väljas. För att ett parti, eller en koalition, skulle få bägge platserna, krävdes att de fick mer än 66,6 procent av rösterna. I annat fall gick det andra mandatet till det parti, eller den koalition, som hade näst flest röster. Om till exempel oppositionens två främsta kandidater i en valkrets skulle få 32 respektive 30 procent vore det inte tillräckligt, utan regimens kandidat skulle få det andra mandatet trots att han kanske bara fått 18 procent av rösterna. Det skulle vid valet visa sig att detta fick förödande konsekvenser för oppositionen.

Den 7 juli utsågs Patricio Aylwin till oppositionens presidentkandidat. Bakom honom stod Samverkan för Demokrati, PPD och PAIS.

Hernán Buchi avgick i april som Pinochets finansminister för att ställa upp som presidentkandidat, men redan den 16 maj hoppade han av kampanjen. Förre inrikesministern Jarpa ställde upp den 3 juni, bara för att sedan backa ur när Buchi ångrade sig och ställde upp igen den 12 juli. Bakom detta låg motsättningar mellan RN och UDI, där Buchi stöddes av UDI.

Fortsatt repression

Samtidigt pågick hela tiden kontakter mellan PDC och RN om bland annat grundlagsändringar, ändringar i vallagarna, den kommunala lagstiftningen, de tillsatta senatorerna och konstitutionsdomstolen. Man var helt på det klara med att Aylwin, även om han som det verkade skulle vinna, ändå inte skulle få tillräckligt stor majoritet i parlamentet för att ensam kunna genomföra ytterligare ändringar i grundlagen.

Under hela denna politiska process fortsatte ett brutalt förtryck, i skuggan av den demokratiska fasaden. Veckorna efter folkomröstningen 1988 avskedades tusentals kommunalanställda i hela landet, och matutdelningarna inställdes i flera fattigkvarter i Santiago där man klarast tagit avstånd från regimens kandidat.

Brotten mot de mänskliga rättigheterna fortsatte. Under de fyra månaderna närmast efter omröstningen dödades tolv oppositionella, meddelade Förenade Vänstern. Den 4 september 1989 mördades MIR-ledaren Jecar Neghme, talesman för sitt parti inom Förenade Vänstern. Någon öppnade eld mot honom från en förbi-passerande bil när han var på hemväg från ett möte vid nio-tiden på kvällen i centrala Santiago. Mördarna tillhörde den ultrakonservativa terroristgruppen »11 de Septiembre». Polisen fann »inga spår».

Valet 1989

Opinionsundersökningarna före valet visade på en klar majoritet för Aylwin. Valkampanjerna följde de väntade mönstren och förhållandena liknade dem som föregått folkomröstningen drygt ett år tidigare. Men denna gång var förväntningarna något mer dämpade. Man hade upplevt hur en demokratisk seger följts av en återgång till nästan samma vardag som tidigare, och trodde vanligen inte på några större föränd-

Foto: Christer Hamp

Patricio Aylwin i valkampanjen 1990

Adjö general!

Foto: Eduardo Valenzuela

ringar efter en seger för Aylwin. I de fattiga bostadsområdena sa många att »jag röstar på Aylwin, men med avsmak», och syftade då på hans delaktighet i militärkuppen.

En annan orsak till de dämpade förväntningarna var oppositionens egen propaganda, som varnade för en tro på snabba förändringar och i stället förklarade att man tänkte fortsätta i stort sett samma ekonomiska politik som under diktaturens senare år.

Vid valet den 14 december fick Aylwin 53,8 procent av rösterna, vilket räckte för att bli president. Men i valet till parlamentet gick det sämre än man hoppats inom oppositionen.

Representanthuset har 120 ledamöter och senaten 47. I valet fick oppositionen 72 mandat i representanthuset och 22 i senaten. Högern fick 48 respektive 25 (inklusive de nio som diktaturen utsåg).

Genom de hårda vallagarna (se ovan) hamnade flera framträdande politiker utanför parlamentet, bland andra Juan Hamilton (PDC), Ricardo Lagos (PPD), Luis Maira (IC) och Fanny Pollarolo (PC). Med en mer normal fördelning hade oppositionen fått 29 mandat i senaten och högern 9 (förutom de 9 som inte valdes).

Aylwin fick vidare ärva praktiskt taget alla tjänstemän inom ministerier och förvaltningar av Pinochet. Enligt lagen om »presidentens exklusiva förtroende» hade Aylwin rätt att utnämna endast en liten bråkdel av all personal

inom de olika ministerierna. På inrikesministeriet, till exempel, arbetade omkring 1 500 tjänstemän och Aylwin fick utse endast ett tiotal.

Den nye presidenten fick alltså sätta igång att regera med den gamle diktatorns administration och under diktaturens lagar. För att med demokratiska medel ändra på detta är Aylwin beroende av stöd från högern.

Varje lagändring kräver majoritet i bägge kamrarna. Men i senaten har Aylwin inte ens enkel majoritet. För att ändra i grundlagen krävs 2/3 majoritet, det vill säga 80 röster i representanthuset och 32 i senaten.

En av de viktigaste frågorna för den nya regeringen rör de mänskliga rättigheterna och de politiska fångarna. Diktaturen antog i början av 1990 en lag om att ingen militär eller civil tjänsteman får ställas till svars för handlingar och beslut i regimens tjänst, från den 11 september 1973 till den nya regeringens tillträde den 11 mars 1990. Pinochet har också flera gånger hotat med åtgärder om de civila myndigheterna »rör hans män».

Regeringen tillsatte en kommission för att undersöka brotten mot de mänskliga rättigheterna. Kommissionen har inga juridiska befogenheter, utan syftar till att samlar ihop all tillgänglig dokumentation och information om de försvunna, avrättade, döda efter tortyr, döda efter attentat av civila och kidnappade på grund av politiska motiv.

DE POLITISKA PARTIERNA

Den politiska tyngdpunkten har förändrats i Chile.

Före diktaturen talade man allmänt om de tre tredjedelarna – högern, kristdemokraterna och vänsterpartierna var ungefär lika stora.

Idag är det inte längre så, om man ser till de partipolitiska förhållandena i parlamentet. Vänstern har minskat betydligt, vilket beror dels på att vallagarna gynnade högern och dels på att vänsterpartiernas politik inte framstod som något trovärdigt alternativ.

Jämfört med 1970 har politiken förskjutits ungefär tio procent åt höger. När Allende valdes till president fick vänstern och kristdemokraterna tillsammans 64,2 procent av rösterna, medan högern (det Nationella Partiet) fick 34,9 procent. Efter drygt sexton års diktatur fick Aylwin, det vill säga vänstern och kristdemokraterna, 53,8 procent av rösterna, medan högerns båda kandidater sammanlagt kom upp i 43,7 procent.

I parlamentet märks förskjutningen ännu tydligare. I representanthuset har högern 40 procent, och i senaten hela 53 procent av mandaten. 1973 var de största partierna Kristdemokraterna (28,5%), Nationella Partiet (21,2%), Socialistpartiet (18,4%) och Kommunistpartiet (15,9%). I det nya parlamentet som tillträdde den 11 mars 1990 har Kristdemokraterna 32,5 respektive 28,5 procent i de två kamrarna,

högerns Nationella Förnyelseparti (RN) har 25,0 (10,6) procent, Partiet för Demokrati (främst socialister) har 13,3 (8,5) procent och Oberoende Demokratiska Unionen (högerpartiet UDI) har 9,2 (4,3) procent av mandaten. Oberoende högerkandidater har 5,8 procent av mandaten i representanthuset och 38,2 procent i senaten. Kommunistpartiet blev helt utan ledamöter.

Kristdemokraterna

Kristdemokraterna (PDC) fick 39 ledamöter i representanthuset och 13 i senaten, samt nio ministerposter, och är tveklöst det mäktigaste partiet idag. Partiets ursprung kan härledas till den Nationella Falangen, som bildades 1938 av en grupp ur det Konservativa Partiet. 1957 gick man samman med det Socialkristna Partiet och bildade PDC, Kristdemokratiska partiet,

ett parti som eftersträvade ett samhälle utan klasskillnader, på grundval av alla människors arbete och solidaritet. I stället för kapitalism vill man skapa »gemensamhetens socialism». Samtidigt uteslöt man allt samarbete med kommunisterna. PDC har fått betydande ekonomiskt stöd från USA och Västtyskland.

Det var genom stödet från PDC som Allende kunde utses till president 1970. Senare övergick PDC till oppositionen och stödde militärkuppen. Idag är kristdemokraten Aylwin president, efter stöd från vänstern.

Inom PDC finns klara motsättningar, som var nära att leda till en allvarlig kris i samband med partikongressen 1988. Då skulle partiet utse sin kandidat inför nomineringen av oppositionens presidentkandidat till valet 1989. Partiets högerfalang stödde Patricio Aylwin, medan de mer socialliberala delade upp sig bakom två kandidater, Gabriel Valdes och Eduardo Frei. I samband med nomineringen anklagade grupperna varandra för fusk och manipulation, men man lyckades emellertid hålla ihop partiet, och idag är Aylwin president och Valdes ordförande i senaten.

Socialisterna

Efter valet i december 1990 skrev ledarna för de två största socialistpartierna under ett dokument som innebar att PS Almeyda och PS Arrate gick samman i ett Socialistparti, PS Unificado. Snart anslöt sig också Mapu. Det nya partiet förklarade sig revolutionärt och humanistiskt. Inom PSU rymmer en falang med tydliga inslag av eurosocialism, en annan mittgrupp som förenar en kulturell modernisering med de chilenska socialisternas historia samt en tredje tendens som starkare framhåller den antikapitalistiska och revolutionära traditionen hos socialisterna.

Genom detta samgående upphörde det instrumentella partiet PAIS. Framtiden för Partiet för Demokrati, PPD, är ännu oviss.

Två av de övriga socialistpartierna PS Mandujano och PS Historico har inte anslutit sig till PSU. I stället har de talat om att samarbeta sinsemellan under denna övergångsperiod. De fick ingen representation vare sig i parlamentet eller i regeringen.

PS Salvador Allende och PS Dirección Colectiva slutligen har helt tagit avstånd från den övergång till demokrati som idag pågår.

För att komplicera bilden ytterligare bildades ett PS Chileno av grupper inom högern, med anspråk på att vara arvtagare till Salvador Allendes upplösta Socialistparti. PS Chileno samarbetade inför valet med liberalerna och stödde Errazuriz.

Kristna Vänstern

Kristna Vänstern (IC) fick två ledamöter i parlamentet, men besvikelsen var stor över att dess ledare, Luis Maira, överraskande inte blev vald. En del medlemmar har gått med i det nybildade PSU. Inom partiet diskuteras olika alternativ inför framtiden: hela partiet går med i PSU, man försöker bilda ett nytt bredare vänsterparti eller ombildar man det egna partiet.

Radikalpartierna

Radikalpartiet bildades 1861 som ett borgerligt vänsteralternativ till de konservativa och liberala partierna. Partiet var med i Unidad Popular.

1987 splittrades Radikalpartiet i två partier. Gruppen kring Enrique Silva Cimma stod nära kristdemokraterna och behöll partibeteckningen. En annan grupp, som stod närmare Socialistpartiet Almeyda och Kommunistpartiet, tog namnet Socialdemokratiska Radikalpartiet och leddes först av Anibal Palma och senare av Anselmo Sule.

Det tidigare Radikalpartiet (PR) är idag uppdelat på tre partier i parlamentet. PR har fem deputerade och två senatorer samt två ministrar, Radikala Socialdemokraterna (PRSD) har en senator och Socialdemokraterna (PSD) har en ledamot i vardera kammaren samt en minister. De två senare har förklarat att de kommer att agera gemensamt i parlamentet, i första hand därför att de är för små för att kunna utöva något inflytande på egen hand. PR och PSD ingick i »Samverkan för Demokrati» och tillhör den politiska mitten, medan PRSD ingick i PAIS och räknas som ett vänsterparti.

I och med att en del av socialistpartierna nu enat sig i ett parti har det även bland de radikala höjts röster för en återförening av partiet. Här finns två klara linjer, en som betonar det demokratiska och en annan som lägger tonvikten vid det socialistiska.

De tre radikalpartierna har tillsammans elva parlamentsledamöter och tre ministrar, och partiernas fyra senatorer har bildat en gemensam kommitté i senaten. Tanken på ett enat parti, med stöd av den internationella socialdemokratin, får många att tro på ett starkt Radikalparti i framtiden.

Kommunistpartiet

Före kuppen tillhörde Kommunistpartiet (PC) de tre, fyra största partierna i Chile. Efter valet 1989 står de helt utan representation i parlament och regering. PC vill emellertid inte dela in vänstern i en parlamentarisk och en utomparlamentarisk falang. PC deltog i valkampanjen och har inte tagit avstånd från övergången till demokrati, tvärtom. Man tänker delta i demokratiseringen av kommunerna och talar redan om en vänsterkandidat i presidentvalet 1993.

PC har naturligtvis påverkats av utvecklingen i Östeuropa och Sovjetunionen. Man talar nu inte om massornas uppror eftersom det sammanknippades med väpnad kamp, vilket inte längre är aktuellt. I stället förbereder sig PC för att ansöka om lagligt tillstånd för partiet. PC är fortfarande marxist-leninistiskt, men betonar det nationellt specifika framför doktriner från dominerande kommunistländer.

Sedan PAIS upplöstes står PC isolerat. Men man har kontakter med socialisterna i regeringen och parlamentet. Målet, menar man, är gemensamt för hela vänstern: en demokratisk socialism.

MAPU

MAPU bildades 1969 genom en utbrytning ur PDC. Flera nationella ledare, parlamentsledamöter, hela den fackliga ledningen samt ledningen för PDC:s ungdomsförbund lämnade PDC för att bilda ett mer vänsterorienterat alternativ.

Till en början bestod partiet till största delen av ungdomar samt industri- och lantarbetare. Mot slutet av UP-tiden definierade sig MAPU som ett marxist-leninistiskt parti.

De ideologiska motsättningarna inom partiet fördjupades och ledde till en brytning 1973. En linje utvecklade teorin om folkmakten som ett revolutionärt alternativ till den borgerliga maktapparaten. Denna linje stöddes av två tredjedelar av centralkommittén och av större delen av partiets bas, och kom att behålla parti-namnet MAPU.

De som företrädde den andra, reformistiska linjen, uteslöts och bildade i stället MAPU-OC (MOC, Mapu arbetare och bönder). Denna gren har stått nära PC.

1983 splittrades MAPU igen. Denna gång bröt sig en grupp ur och bildade Mapu Lautaro, med väpnad kamp på sitt program.

I april 1988 förvärrades en kris inom MAPU, sedan partiets högsta ledare Victor Barrueto, gått med i PPD. Motsättningen gällde hur man skulle förhålla sig inför folkomröstningen 1988. En utbrytargrupp lämnade partiet och gick senare in i andra partier, bland annat IC, PS Almeyda och PS Historico, där man kunde delta i det socialistiska nej-kommandot.

MAPU har nu gått med i bildandet av det nya socialistpartiet tillsammans med PS Almeyda och PS Arrate.

MOC och Mapu Lautaro står kvar som självständiga partier.

MIR

MIR är delat i tre delar sedan 1987. En grupp ingick i PAIS och deltog i valet 1989, men fick inga ledamöter i parlamentet. Två andra grupper har helt tagit avstånd från den övergång till demokrati som nu pågår, och i stället satsat på uppbyggnad av de folkliga organisationerna eller på väpnad kamp.

Humanisterna och De Gröna

Humanisterna (PH) fick endast en parlamentsledamot, De Gröna fick ingen. Ändå har dessa små partier många mycket aktiva medlemmar – medlemmar som PPD, radikalpartier-na och socialisterna försöker vinna över på sin sida.

PPD

Partiet för Demokrati (PPD) bildades inför folkomröstningen 1988 och valet 1989. Dess ledare, Ricardo Lagos, blev överraskande inte invald i parlamentet. Partiet har försvagats sedan det största av de ingående partierna, PS Arrate, gick samman med PS Almeyda och sedan Lagos blev utbildningsminister.

Samtidigt har det tillkommit medlemmar från PRSD och IC, och de som tillhörde PS Arrate har fått behålla sitt medlemskap i PPD, trots att deras nya parti, PSU inte ingår i PPD. En del tror att PPD ändå kommer att upphöra så småningom, medan andra hoppas på en förstärkning av partiet.

Högern

Före kuppen representerades den parlamentariska högern nästan uteslutande av det Nationella Partiet (PN). Efter kuppen förbjöds alla partier men många av posterna inom administration och förvaltning gavs åt ledande politiker från det gamla PN.

1983 började högern organisera sig på nytt, med sikte på en kommande demokratisering. Det var samma år som massmobiliseringarna inleddes och inrikesminister Jarpa försökte få till stånd en dialog med Demokratiska Alliansen. Jarpa hade före kuppen varit ordförande i PN, och var en av de pådrivande bakom försöken att organisera ett politiskt stöd till Pinochet, utan att återuppbygga det gamla PN.

Det gick emellertid inte att ena högern. Gruppen kring Jaime Guzman och Sergio Fernandez bildade den Oberoende Demokratiska Unionen (UDI) 1983. En annan grupp bildade Nationella Unionsrörelsen (MUN), under ledning av Andres Allamand. Jarpa kom senare att bli ledare för den Nationella Arbetarfronten (FNT).

1987 slog sig de tre grupperna ihop och bildade Nationella Förnyelsepartiet (RN). I mars 1988 splittrades RN, efter en kongress där man anklagade varandra för valfusk och manipulation. Kvar blev UDI lett av Guzman, och RN under ledning av Allamand.

UDI stödde hela tiden Pinochet och större delen av partiets ledare satt på viktiga poster inom regering och förvaltning på både statlig och kommunal nivå. Många var borgmästare. RN stödde diktaturens politik men ville inte att Pinochet skulle fortsätta som president.

Före valet 1989 var RN det högerparti som verkade starkast och bäst förberett för tiden efter Pinochet. Det fördes ingående samtal mellan RN och oppositionen, främst kristdemokraterna, där man diskuterade ytterligare ändringar i grundlagen. I valet fick RN flest röster och flest parlamentsledamöter inom högern.

Men efter valet skaffade sig UDI fördelar i förhandlingarna med Aylwin. RN ville ha posten som ordförande i senaten, och räknade med UDIs stöd för Jarpa. Men UDI föredrog i stället kristdemokraten Gabriel Valdes, i utbyte mot viktiga poster inom flera betydelsefulla utskott.

Centeralliansen (PAC) är en sammanslagning av grupper ur det Nationella Partiet och det Liberala Partiet. Det är ett litet parti som ingick i NEJ-kampanjen och »Samverkan för Demokrati». Eftersom PAC inte har någon organiserad bas, utan i stort sett består av sina ledare, har partiet fått problem med att ersätta de främsta ledarna som fick en del betydande poster i Aylwins första regering.

PN, Avanzada Nacional (AN) och de Radikala Demokraterna (DR) kom i valet den 14 december inte över spärren för småpartier och får nu enligt lagen inte fortsätta. En del inom DR ville gå samman med AN, och försökte få med sig PN, Socialdemokraterna (SD) som leds av Arturo Venegas samt en del andra mindre grupper.

FEM MILJONER FATTIGA

»Det finns fem miljoner fattiga i Chile!»

Uppgiften väckte stor uppmärksamhet när den presenterades av en ekonom i den katolska TV-kanalen i april 1988.

1970 var 17 procent fattiga, vilket redan det ansågs vara mycket. Efter 16 år av militärdiktatur har andelen fattiga ökat till drygt 40 procent. Det råder inget tvivel om att orsaken till den försämrade situationen till stor del är militärregimens ekonomiska politik.

De flesta människorna är fattiga. De rika utgör bara en liten minoritet. Så är det i världen i stort, och så är det i Chile. När Allende valts till president 1970 försökte hans regering ändra på detta förhållande. I den förra delen av studie-cirkeln kan du läsa om den perioden och om utvecklingen fram till militärkuppen den 11 september 1973.

Det var en av de blodigaste militärkupper som historien känner till. Generalerna sa att de tog makten »för att värna demokratin mot hotet från kommunismen». De människor som de ansåg utgöra detta hot fängslades, torterades, försvann, dödades eller utvisades.

Även demokratin, som man sa sig vilja skydda, utsattes för samma brutala behandling. Den fängslades - de politiska partierna, fackföreningarna och andra folkliga organisationer förbjöds. Den torterades - det blev brottsligt att kritisera militären, men militärer fick tortera och döda civila utan att straffas. Den dödades - diktaturen skrev en ny grundlag med allvarliga inskränkningar i de mänskliga fri- och rättigheterna. Den utvisades - en hel generation har växt upp utan att kunna påverka och delta i att utveckla och bygga upp samhället.

Syftet var ekonomiskt

Nej, det var inte demokratin som militären skyddade. Och inte heller rörde det sig om några maktthungriga generaler som tog makten för egen del. De stöddes i själva verket av de kristdemokratiska och nationella partierna, som tillsammans utgjorde en knapp majoritet av de folkvalda i parlamentet.

Syftet med kuppen var i grunden ekonomiskt. Den chilenska högern behövde militärens hjälp för att skydda, inte i första hand demokratin, utan »den fria ekonomin» från ingreppen av Allendes socialistiska regering.

Och det har militären ägnat sig åt alltsedan kuppen. Lagarna har utformats så att det privata kapitalet - både det inhemska och, inte minst, det transnationella - ska få fritt spelrum.

Denna ekonomi går i korthet ut på att staten inte ska blanda sig i samhällsekonomin. Om de privata företagen tillåts verka i frihet kommer den fria marknaden att lösa alla problem, menar diktaturens ekonomer.

Inga fackliga organisationer ska tillåtas på nationell nivå. Man är emot nästan alla sorters

organisationer, eftersom man menar att de påverkar och begränsar den fria ekonomin.

Började bryta ner

Modellen kallas nyliberal, eller Chicagoskolan eftersom teorierna (som belönats med Nobelpriset i ekonomi) utarbetats av ekonomer i Chicago. Att sedan teorierna inte alltid fungerat i praktiken ska vi se längre fram.

Allendes regering hade påbörjat en omvandling av den chilenska ekonomin för att förbättra villkoren för de fattiga, en ekonomi för folkets flertal. Staten hade minskat den privata kontrollen över industrin, jordbruket och handeln. Det sociala skydds nätet hade byggts ut.

Diktaturen började med att bryta ner detta, för att återställa den gamla ordningen. Sedan fortsatte regimen på den inslagna vägen och gick längre än någon tidigare regim i Chile med att privatisera samhällsekonomin.

Privatiseringen inleddes omedelbart. De statliga företagen såldes ut till privata ägare, bankerna privatiserades igen och jordbruken återlämnades till de tidigare storgodsägarna.

Av de femhundra företag, industrier, gruvor, banker och försäkringsbolag som staten kontrollerade före militärkuppen hade 485 sålts till privata intressen inom tio år. Den sociala sektorn drabbades av hårda nedskärningar. Även sådana tjänster som vanligen är statliga eller kommunala - barntillsyn, sjukvård, sjukförsäkringar, televerket - överfördes i privat ägo.

Teorierna slog fel

Under de första åren efter kuppen var ekonomin kaotisk. Juntan satsade framför allt på att försöka få ned inflationen, som 1973 nådde sig 400 procent. Det skulle ske genom att minska de offentliga utgifterna och sänka lönerna. Samtidigt avskaffades nästan alla priskontroller, valutan devalverades och tullmurarna sänktes.

Trots detta låg inflationen kvar på en hög nivå. 1974 var den 370 procent och året därpå 340 procent. Juntan fortsatte med samma recept, men ännu hårdare. Arbetslösheten ökade från knappt 5 procent 1973 till över 20 procent 1975. Industriproduktionen sjönk med en

fjärdedel, och reallönerna minskade till hälften jämfört med 1973.

Här slog de ekonomiska teorierna fel. Marknaden betedde sig som en trotsig treåring. När efterfrågan minskade, på grund av de sänkta lönerna, skulle priserna sjunka enligt alla teorier. Men i stället minskade produktionen.

Valutan devalverades, vilket medförde att företagets import av maskiner, reserdelar och råvaror blev dyrare. Eftersom produktionen minskade, och råvaror och produktionsmaterial blev dyrare, steg kostnaden för varje enskild produkt. Genom att sänka lönerna ännu mer sjönk efterfrågan ytterligare, varvid produktionen minskade.

Återhämtning

Under åren från 1977 fram till första hälften av 1981 skedde en återhämtning av ekonomin. Inflationen sjönk till 31 procent, BNP steg och exporten ökade. Bygandet expanderade och exportsektorn - gruvindustrin, jordbruket, skogsbruket och fisket - gynnades av en rad devalveringar.

Under dessa år sa Pinochet att »varje chilensk familj kommer att ha egen bil inom fem år», och han lovade färg-TV till var tredje chilensare före 1985. Det skulle byggas 900 000 bostäder fram till 1990.

Men uppgången gällde bara de genomsnittliga siffrorna för ekonomin. Och den var egentligen inte så märklig, eftersom man jämförde med de katastrofalt dåliga åren 1973-75. Dessutom hade en del av uppgången sin förklaring i investeringar som gjordes redan före militärkuppen.

Sned tillväxt

Investeringarna var fortfarande låga. Och de var av finansiell typ och mest inriktade på spekulation, inte produktion. Nedsänkningarna inom den offentliga sektorn var förödande för samhällets infrastruktur, inte minst för vägnätet. Och den ökade exporten motverkades av att importen ökade ännu snabbare.

Den tillväxt som verkligen ägde rum var sned. Produktionen av varor ökade endast långsamt, och industrins andel av BNP sjönk. Produktionen av livsmedel och industrivaror, räknat per invånare, var lägre 1980 än tio år tidigare. I stället var det tjänstesektorn som ökade snabbt. Lite tillspetsat kan man uttrycka det som att allt fler ägnade sig åt att sälja allt färre varor.

Arbetslösheten var fortfarande mycket hög. 1980 var den drygt 17 procent. Reallönerna för arbetare och tjänstemän var 1980 lägre än i slutet av 1960-talet. Under denna »ekonomiska uppgång» hade de flesta chilensare fått det sämre än tio år tidigare.

Kris

Denna ekonomiska modell är oförenlig med verklig demokrati, den förutsätter diktatur. Men det går ändå inte helt utan problem. Diktatur medför nämligen att den fria informationen stryps. Eftersom ett fritt näringsliv behöver tillgång till fri information ledde diktaturens manipulerade information till många ekonomiska felbedömningar hos företag och näringsliv. Återigen kan vi se hur den ekonomiska chicagomodellen motsägs av praktiken. På sikt blev en ekonomisk kris oundviklig.

Och krisen kom. Importen fortsatte att öka

mer än exporten, och underskottet i bytesbalansen var 1981 uppe i nästan fem miljarder dollar, det vill säga drygt en miljard dollar mer än den totala exporten. 1983 tvingades Chile att inställa amorteringarna på utlandsskulden.

Den chilenska exporten försvårades av att valutan, peson, höll en fast kurs gentemot dollarn. När dollarkursen steg blev även peson, och följaktligen också de chilenska exportprodukterna, dyrare. Exporten minskade. När dessutom tullmurarna sänktes till tio procent - bland de lägsta i världen - underlättades importen, vilket givetvis bara förvärrade underskottet i bytesbalansen.

Utlandsskulden

1984 var Chile ett av de mest skuldsatta länderna i världen, räknat per invånare. Enbart räntorna på utlandsskulden var uppe i nio procent av BNP. I det längsta ville regimen låta marknaden själv lösa de ekonomiska problemen, och undvek därför länge att ingripa. Men den tvingades dock snart av fordringsägarna att gå in och garantera amorteringarna.

Riksbanken tog av valutaservisen för att betala av på utlandsskulden, så att penningmängden i landet minskade. De produktiva sektorerna av ekonomin drabbades hårt, byggnadsekonomin nära nog kollapsade. Reallönerna sjönk ännu mer och arbetslösheten ökade.

Penningmängden minskade också genom att de privata finansgrupperna förde ut en stor del av sina dollartillgångar till bankkonton i Miami och Schweiz.

Ökade klyftor

Under andra hälften av 1980-talet återhämtade sig ekonomin igen. BNP ökade, främst beroende på den ökade fruktexporten. Handelsbalansen uppvisade ett överskott under 1986. Men det användes inte till investeringar som skulle ha kunnat skapa välbstånd i framtiden, utan gick i stället till att betala av på utlandsskulden. För första gången minskade denna skuld något (se Chilebulletinen 4/85, sid 10).

Samtidigt kan man fråga sig vart alla lånade pengar har tagit vägen, när investeringar, produktion och löner minskat. Den ena gruppen som tjänat på situationen är militären, som fått högre löner, bättre utrustning och fler anställda. En annan grupp är de redan rika, företagsägarna, finansmännen och ett skikt ur den övre medelklassen. Sedan har också de utländska bankerna, som lånat ut pengar till regimen, tjänat på detta. De som får betala räkningen är det chilenska folket, av vilka de flesta är fattiga.

Medan aktiekurserna på Santiagobörsen rusade i höjden gick det ekonomiska uppsvinget de fattiga förbi. Klassklyftorna vidgades. I fattigområdena runt städerna har man inte fått det bättre. Tvärtom. De minimilöner som så många av invånarna i kåkstäderna är beroende av har inte höjts i takt med inflationen, utan i stället minskat i värde.

Utlandsskulden igen

(Ur Chb 3/87)

I ett krampaktigt försök att komma tillrätta med skuldbördan har några av de mest skuldsatta länderna, med Chile i spetsen, börjat med vad som kallas »debt-equity conversion», på svenska ungefär »omvandling av skuld till egendom».

Foto: Rasmus Sønderris

Konkret innebär det att en bank som lånat Chile exempelvis 10 miljoner dollar kan få skulden utbytt mot fast egendom för samma belopp. Egendomen kan utgöras av aktier i chilenska företag, ett stycke mark eller ett antal fastigheter.

Andrahandsmarknad

Det hela kompliceras dock av att det numera också finns en så kallad andrahandsmarknad för skulder till länder i tredje världen. Det innebär att exempelvis en nordamerikansk bank som lånat Chile 10 miljoner kan sälja skulden till ett japanskt industriföretag. Helt plötsligt är det alltså till det japanska företaget som Chile har en skuld.

Dessutom säljs skulderna på denna andrahandsmarknad under sitt nominella värde, det vill säga att det japanska företaget kan köpa ett lån till Chile på 10 miljoner dollar för exempelvis 7 miljoner dollar.

Hur kan då detta vara möjligt? Förklaringen ligger i att ingen tror att skuldländerna kommer att betala vare sig räntor eller amorteringar på alla sina lån. Det företag som köper ett lån får det under det nominella värdet därför att det anses ta en risk att aldrig få någon betalning för lånet de köpt.

Lysande affärer

Men vad som sker i fallet Chile är att utländska storbolag gör lysande affärer genom att utnyttja andrahandsmarknader för lån. De köper helt enkelt en skuld på 10 miljoner för 7 miljoner, ungefär där ligger nämligen andrahandspriset på chilenska skulder. Sedan går de med skulden till den chilenska riksbanken och får den inlöst i pesos till sitt fulla värde, alltså 10 miljoner. Dessa pengar används sedan till att köpa upp chilensk egendom.

De multinationella företagen får helt enkelt en »rabatt» på cirka 30 procent på sina uppköp av den chilenska nationens rikedomar!

Hittills har utländska företag med utlandsskulder som förvandlats till pesos köpt upp mark och företag till ett värde av 640 miljoner dollar. Därigenom har utlandsskulden reduce-

rats med lika mycket, eller med drygt 3 procent. Men detta är bara början. »Skuld mot egendom»-satsningen rullar på allt snabbare. Och den utförsäljning av Chile som den ger upphov till tar sig alltmer groteska former.

Kontrollerar försäkringar

Längst har utvecklingen gått när det gäller det chilenska socialförsäkringssystemet, det vill säga de fonder som står för utbetalningar av pensioner, sjukersättningar, olycksfallssersättningar och liknande.

Detta omvandlades till ett antal oberoende försäkringsbolag och privatiserades med pukor och trumpeter av regimen 1981. Men resultatet blev fiasko, de privata socialförsäkringskassorna var nära att kollapsa och regeringen fick gå in och hålla systemet under armarna.

Sedan kom de stora amerikanska bankerna. Bland annat genom att växla in utlandsskulder tog de över flera av de konkursmässiga kassorna.

Idag kontrolleras hela 70 procent av det chilenska socialförsäkringssystemet av nordamerikanska banker med Bankers Trust och American International Group i spetsen. Det är som om utländska storbanker skulle ta över kontrollen av merparten av den svenska försäkringskassan och det svenska ATP-systemet!

Oönskade effekter

Även om omfattningen av omvandlingen av skulder till egendom förmodligen blivit vad regimen hoppats på verkar effekterna inte bli de önskade. Också liberala ekonomer i opposition varnar nu för en rad negativa följder av programmet.

Meningen med att låta utländska intressen köpa upp fast egendom med skulder är att räntebetalningarna till utlandet ska minska när skulderna minskar. På detta sätt ska utflödet av utländsk valuta stoppas.

Men redan efter fyra år har de multinationella företagen rätt att föra vinsterna från de företag de tagit över ut ur landet. När vinsterna börjar föras ut ur Chile är risken stor att det

uppstår ett utflöde av valuta som är större än den besparing som åstadkoms när räntebetalningarna minskade. Valutautflödet kan alltså öka, inte minska, till följd av regimen försök att minska utlandsskulden.

Dessutom, hävdar många kritiker, leder den förda politiken till att Chile missar ett inflöde av utländskt kapital. Tidigare förde de företag som ville investera i landet in kapital i Chile. Nu köper de i stället chilenska skulder av någon av de internationella storbankerna, och växlar sedan in dessa i chilensk valuta som används för investeringar. På detta sätt går den utländska valutan Chile förbi.

En annan invändning gäller att många av de företag där utländska intressen nu tar över inflytandet är strategiskt viktiga för den nationella utvecklingen. Det gäller till exempel flera företag för produktion av elkraft och Entel-koncernen som arbetar med telekommunikation.

Kan inte betala

En bred enighet råder bland ekonomer av olika politisk uppfattning om att skuldlanderna aldrig kommer att kunna betala alla sina skulder. Också bankerna som lånat ut pengar är inställda på det. I USA har storbankerna redan börjat skriva ner värdet på skulderna i sina bokslut, vilket är ett direkt erkännande av att man inte väntar sig att någonsin få tillbaka pengarna.

I det läget låter den chilenska regimen utländska långivare växla in skulderna till sitt fulla värde mot fast egendom. Eller med andra ord byter man företag och mark i det egna landet mot skulder som landet till stor del aldrig skulle ha behövt betala!

Till råga på allt säljs många av de företag som de multinationella storbolagen tar över till vrakpris. Det rör sig om företag som staten tvingades ta över ansvaret för under den djupa krisen 1982-83. Idag låter regimen de utländska långivarna ta över aktier i företagen långt under deras egentliga värde.

Förutom de negativa ekonomiska effekterna får det självfallet också politiska följder när en allt större del av det chilenska näringslivet ägs direkt av utländska intressen. Redan idag, hävdar många politiska bedömare, håller det på att ske en maktförskjutning inom den styrande regimen från de militärer och statstjänstemän

som stött de inhemska kapitalintressena till dem som direkt allierat sig med de internationella kapitalintressena. Vilka de konkreta följderna av detta kan bli återstår ännu att se.

I takt med att utländska företag och banker direkt styr allt mer av den chilenska ekonomin ökar även deras möjligheter att öva utpressning mot den sittande regeringen. Något som också den folkvalda regeringen som efterträdde Pinochet kan komma att få känna av. (Chb 3/87)

Förändrad arbetsmarknad

Under diktaturen har den chilenska arbetsmarknaden förändrats på flera avgörande sätt. Strukturen på sysselsättningen är inte likadan som före kuppen. Det är idag färre som arbetar inom jordbruk och industri, den traditionella basen för fackföreningarna.

I stället har tjänstesektorn ökat, och svarar nu för över två tredjedelar av den totala sysselsättningen. Det kan tyckas likna förhållandena i de utvecklade i-länderna, men det finns en avgörande skillnad: I Chile ingår skoputsare, hembiträden och ambulerande försäljare på gator och bussar i tjänstesektorn.

Sysselsättningsstruktur i Chile 1969 och 1983. Procentuell fördelning av arbetskraften mellan de olika huvudsektorerna.

Sektor	År	
	1969	1983
Jordbruk (inkl fiske)	25,0%	14,6%
Industri (inkl gruvdrift och byggnadsverksamhet)	28,1%	17,2%
Tjänster	46,9%	68,2%
Summa	100,0%	100,0%

Arbetslösheten har varit hög, i genomsnitt 20 procent, och lönerna har sjunkit hela tiden för de flesta arbetare och tjänstemän.

Lägger man därtill det hårda förtrycket mot all facklig verksamhet bör det inte förvåna att antalet fackligt anslutna har minskat från 30 till 10 procent under de senaste sexton åren.

Arbetslöshet

Arbetslösheten har varit hög, även enligt officiella siffror. I genomsnitt har den legat på drygt 20 procent, om man räknat med de olika formerna av nödhjälpsarbeten. Som mest var den uppe i mer än 35 procent. Det kan jämföras med de knappa 5 procenten arbetslösa före militärkuppen.

Arbetslösheten var enligt officiella siffror knappt tio procent år 1988, vilket betyder att regimen erkände en arbetslöshet som var mer än dubbelt så hög som före kuppen. Dessutom uppgår den verkliga arbetslösheten till omkring fyrtio procent, om man räknar med den omfattande undersysselsättningen och dem som deltar i nödhjälpsarbeten.

Den officiella statistiken har kritiserats på flera punkter. En första felkälla ligger i definitionen av vem som är arbetslös. Regimen har till exempel inte räknat som arbetslös den som arbetat minst två timmar i veckan, den som deltar i något nödhjälpsarbete eller den som inte är registrerad som arbetslös på arbetsförmedlingen. Det betyder att den dolda arbetslösheten trollats bort i den officiella statistiken.

Vidare verkar det osannolikt med en ökning av antalet arbetstillfällen under 1986 som är sju gånger högre än genomsnittet för åren 1974-85. Det finns annan statistik, bland annat

Ekonomisk utveckling i Chile Några makroekonomiska indikatorer

alla siffror är baserade på regimen egen officiella statistik

År	BNP-förändring	Inflation	Export (milj. USD)	Utländsskuld (milj. USD)	Arbetslöshet
1973	-3,6 %	508 %	1.309	2.300	4,8 %
1974	4,0 %	375 %	2.151	4.200	9,2 %
1975	-12,9 %	340 %	1.590	5.453	17,0 %
1976	3,5 %	174 %	2.116	5.392	20,3 %
1977	9,9 %	63 %	2.185	5.763	18,7 %
1978	8,2 %	30 %	2.460	7.153	17,8 %
1979	8,3 %	39 %	3.835	8.790	16,7 %
1980	6,5 %	31 %	4.706	11.331	14,1 %
1981	5,3 %	10 %	3.960	15.700	12,2 %
1982	-14,3 %	21 %	3.645	17.263	27,0 %
1983	-1,3 %	23 %	3.800	18.133	31,0 %
1984	6,3 %	23 %	3.547	19.746	22,2 %
1985	2,0 %	26 %	3.823	20.490	18,8 %
1986	5,7 %	17 %	4.222	20.785	16,3 %
1987	5,5 %	22 %	4.584	20.722	13,0 %
1988	7,4 %	13 %	7.052	19.033	9,0 %
1989	7,5 %	18 %	7.600	17.500	7,0 %

från Bolsa de Comercio (Börsen), som visar en betydligt mindre ökning av antalet nya arbetstillfällen.

Dessutom motsvaras inte det ökade antalet arbetstillfällen av en ökning i produktionen. Under 1974-81 ökade produktionen ungefär tre gånger mer än sysselsättningen. Från 1982 visar Chiles statistiska centralbyrå, INE:s siffror att sysselsättningen ökat mer än produktionen, vilket inte skett i något annat land i Latinamerika och inte heller tidigare i Chiles historia.

Om siffrorna från INE skulle vara riktiga betyder det att ekonomin är allt mindre produktiv, eller med andra ord att undersysselsättningen ökar. Enligt INE ökade sysselsättningen inom byggbranschen med trettio procent under 1986, men enligt Centralbanken ökade produktionen med bara 1,3 procent.

Nödhjulsarbeten

Det har under diktaturen funnits tre sorters nödhjulsarbeten: PEM, POJH och PIMO.

1975 beslutade militärjuntan att införa PEM - Programa de Empleo Mínimo (program för minimianställning). 1983 införde man POJH - Plan de Obras para Jefes de Hogar (arbetsplan för familjeförsörjare) där familjeförsörjare och utbildad arbetskraft kunde få sysselsättning. Samtidigt begränsades PEM till att gälla endast ensamstående och utbildad arbetskraft.

Lönerna var låga. De uppgick 1986 till 3 000 pesos (100 kr) för PEM och 5 000 pesos (170 kr) för POJH i månaden. Det räckte inte ens till en månads normalkonsumtion av bröd. De flesta tvingades gå flera timmar om dagen till och från arbetsplatsen för att inte göra av med lönen enbart på bussresorna (120 - 240 pesos om dagen).

I praktiken blev dessa arbeten ett sätt för kommunerna att få billig arbetskraft, bland annat till sjukvården. I många kommuner samarbetade borgmästaren med privatindustrin

och erbjöd billig arbetskraft i form av PEM eller POJH.

Dessa arbetare hade inga rättigheter. De räknades inte som arbetslösa. Men de räknades inte heller som arbetare, med viss begränsad rätt att organisera sig. De kunde avskedas efter borgmästarens, eller företagarnas, godtycke.

1987 ersattes PEM och POJH av ett nytt program, PIMO - Programa Intensiva de Mano de Obra (arbetsintensivt program). Detta var ytterligare ett sätt att erbjuda företagen billig arbetskraft. Staten erbjöd nämligen 25 000 pesos till företaget för varje PIMO-anställd. Av dessa gick knappt 10 000 till arbetarnas lön. Lite gick åt till verktyg med mera, men eftersom det rörde sig om arbeten med många arbetare och lite teknik blev det mycket över till företaget. En följd av detta blev att det växte upp en mängd konsultföretag som ägnade sig enbart åt förmedling av sådan arbetskraft.

Tillfälliga arbeten

För varje år har det blivit allt fler som försörjer sig på tillfälliga arbeten. Det kan gälla försäljning på gatorna, där en del lägger upp några kammar och nagelklippare på ett litet plastskenk med snören i hörnen så att man snabbt kan samla ihop sina varor om polisen kommer. Andra har tillstånd och står med sin vagn på samma ställe varje dag och säljer allt möjligt till låga priser. Här kan man till exempel köpa kläder billigt.

Försäljningen har också förlagts till bussarna. Snabbt hoppar försäljaren upp på bussen för att erbjuda choklad, halstabletter, plånböcker, tidningar, vykort och annat innan han lika snabbt hoppar av och söker upp nästa buss. En del har inget att sälja, utan berättar bara sin sorgliga historia om arbetslöshet och ber om pengar. Andra sjunger eller läser dikter. Bland dessa tiggare ser man många unga en-

samstående mödrar.

I tunnelbanans uppgångar och runt kyrkorna står många tiggare. Småbarn går runt vid utserveringarna och säljer blommor eller bara tigger. Ofta kan man se kvinnor med småbarn leta matrester och kartonger i skräpkorgarna i centrum.

Barnarbete

Barn hjälper till att försörja familjen. Enligt INE fanns det 13 800 barnarbetare i åldrarna 12-14 år 1981.

35 procent av barnarbetarna arbetade inom jordbruket, och 12 procent var ambulerande försäljare. Knappt 8 procent var lönearbetare inom industrin eller byggbranschen. Ungdomar (14-19 år) som arbetar får en tredjedel av en genomsnittlig arbetarlön. Barn kan tjäna 10-25 kronor om dagen.

Många barn arbetar med att packa varor åt kunder och hjälpa dem till bilen vid snabbköpen. De är inte anställda, så butiksägaren betalar ingen lön, och de är inte försäkrade. Däremot ställs det ofta krav på barnen. De måste städa och springa småärenden åt affären, utan betalning. Lönen är de pengar som kunderna ger dem i dricks.

Dessutom tjänar barn pengar på att dra kärror åt kunderna på marknadstorgen, som renhållningsarbetare, skoputsare och medhjälpare i lastbilar. Tiggeri och prostitution av barn har ökat.

Hur kan man leva på 400 kronor i månaden?

Det går inte! Ändå är det just vad miljoner chilensare tvingas göra. I början av 1989 bestämde militärregimen att minimilönen för arbetare som fyllt 21 år skulle vara 18 000 pesos i månaden, vilket var drygt 400 kronor. Lönerna i de olika beredskapsarbetena låg på knappt hälften av detta.

Om man utgår från FNs rekommendationer för människans behov av näringsämnen ska man finna att det 1989 kostade 4 827 pesos att köpa dessa livsmedel, för en person. För en familj på fyra personer kostade alltså bara den absolut nödvändiga maten 19 308 pesos.

Det förekommer olika lösningar för att klara denna hopplöst omöjliga situation. Gemensamt för dem alla är att man lever bara för dagen.

Ett sätt är att ta tillfälliga arbeten, en eller ett par dagar eller några timmar om dagen, hos någon privatperson eller något mindre företag. Det kan till exempel röra sig om tvätt, syarbeten eller enklare reparationer.

Bussresorna till jobbet kostar minst 3 000 pesos i månaden. Det kan man spara in genom att gå, ibland både till och från arbetet, inte sällan mer än två timmar om dagen.

Man minskar på antalet måltider. När man äter blir det i huvudsak mjölkprodukter som bröd och spagetti, eller buljonger och billiga soppor. Många letar efter mat bland resterna på marknaderna, eller får mat av någon granne. Den som har handlarens förtroende kan få öppna bok i butiken i kvarteret och köpa mat på kredit.

Ett annat alternativ är att skicka iväg barnen till någon släkting för att äta. Det är inte ovanligt att barnen bor längre perioder hos

släktingar. Ofta hjälper de då till med någon form av arbete. Barnen kan också bidra med pengar genom att tigga.

Lyse och vatten stängs av

De utgifter som inte måste gå till mat minskas, eller skjuts på framtiden. Det första man skär ned på är lyset. Otaliga familjer gör »svartkopplingar» från de kommunala elledningarna som hänger fritt i luften. Ibland kopplar man endast för nätterna, ibland för permanent bruk.

När man inte betalar vattenräkningarna stängs vattnet av. Då är det många som köper vatten av grannarna. Gasen är nödvändig för matlagningen, men används mycket sparsamt.

Man kan hyra ut ett rum. Det blir visserligen mer trångbott, men det ger lite extra pengar. Den som inte klarar avbetalningarna på lånet för huset byter kanske bostaden mot något mycket enklare och sämre - en barack eller ett skjul.

När det blir nödvändigt att köpa kläder eller skor söker man efter något begagnat. Gamla stickade tröjor repas upp för att garnet ska kunna användas igen. Barnens skoluniformer, skolböcker och skolvgifter kan man också spara in genom att inte skicka barnen till skolan.

Fem miljoner fattiga

»Det finns fem miljoner fattiga i Chile!» Uppgiften slog ner som en bomb när den presenterades av en ekonom i den katolska TV-kanalen i april 1988. De flesta anade att det fanns många fattiga, men att det skulle röra sig om så många hade man nog inte trott.

Ändå var det ingen nyhet. Flera undersökningar - oberoende av varandra och med olika politiska sympatier - hade tidigare visat att nästan hälften av hushållen i landet befinner sig i kritisk, eller extrem, fattigdom. Siffrorna hade tagits fram ur bland annat officiell statistik.

Fattigdomen definieras utifrån vad det kostar att tillfredsställa näringsbehovet enligt FNs normer. Om familjens inkomst inte räcker för att tillgodose familjemedlemmarnas näringsbehov, räknas familjen som fattig. Bland dessa finns de som lever i misär. De skulle inte få tillräckligt med näring ens om de använde hela inkomsten till mat. Sådan är situationen för omkring en fjärdedel av alla chilensare.

1970 var 17 procent fattiga, vilket redan det ansågs vara mycket. Efter sexton år av militärdiktatur har andelen fattiga ökat till drygt 40 procent. Det råder inget tvivel om att huvudorsaken till den försämrade situationen är militärregimens ekonomiska politik.

Ojämn fördelning

Under 1977-81 ledde visserligen den ekonomiska uppgången till ökad konsumtion, ökade tillgångar och minskad undernäring, men fördelningen av det ökade välbståndet var ojämn.

Förbättringarna var större för de rika än för de fattiga. Och under de följande årens ekonomiska kris förvärrades denna ojämlika situation. Undernäringen ökade, de sociala utgifterna minskade, rikedomerna koncentrerades och fattigdomen utvidgades och fördjupades.

Idag talar man på de flesta håll om sju miljoner fattiga, vilket skulle innebära mer än hälften av Chiles befolkning.

I SPETSEN FÖR PROTESTERNA

De fackliga organisationerna

var ett av huvudmålen för diktaturens förtryck. Samtidigt stod de under olika perioder i förgrunden i kampen för frihet och mänskliga rättigheter.

De första åren efter militärkuppen skedde knappast någonting på det fackliga området. Men under 1975 började enskilda fackliga organisationers ledare ställa ekonomiska, och senare även politiska krav. Under slutet av 70-talet bildades flera centrala fackliga organisationer.

Regimens svar kom 1979 med en arbetslagstiftning som förbjöd facklig organisering på nationell nivå. Fackliga ledare fängslades, och organisationerna upplöstes.

1983 inleddes omfattande protester i hela landet, och det var de fackliga organisationerna som stod i spetsen. De politiska partierna bildade samarbetsorganisationer, och motståndet var starkare än någonsin.

Diktaturen skakades och svarade med våld och ökat förtryck.

Efter attentatet mot Pinochet 1986 infördes undantagstillstånd, och diktaturen återtog därmed initiativet. Den fackliga verksamheten inriktades i första hand på att finna en nationell organisering, vilket i augusti 1988 ledde till bildandet av CUT.

De första åren efter militärkuppen utsattes de fackliga organisationerna för en omfattande och brutal repression. Många ledare fängslades, utvisades eller dödades, och organisationerna var lamslagna av förtrycket. CUT förbjöds, medan CEPCH och FUT till en början stödde diktaturen (se nedan).

Regimen bildade en egen facklig organisation, UNTRACH, vars styrelse utgjordes av högerfolk, kamouflerade till fackliga ledare.

Efter 1975 började emellertid den fackliga aktiviteten att tillta. Till en början var det enskilda fackliga organisationer och ledare som i brev till juntans arbetsministerium beskrev den katastrofala ekonomiska situation som arbetarna levde under, och begärde förbättringar.

Så småningom fick breven mer kollektiv karaktär, och kravlistan blev längre och mer genomarbetad. Förutom ekonomiska förbättringar började man också kräva respekt för de fackliga fri- och rättigheterna.

Det förekom också en strävan till samordning av de enskilda fackföreningarna. Olika fackliga ledare började sluta sig samman i försök att bilda någon form av samordning på nationell nivå.

I maj 1976 bildades Tio-gruppen av kristdemokratiska fackliga ledare. Det kan ses som ett uttryck för att partiet tänkte överge sin positiva inställning till diktaturen och i stället gå med i oppositionen.

Året därpå bildades Ätta-gruppen av de vänsterpartier som fortfarande stödde Unidad

Populars program. 1978 tog denna grupp initiativ till bildandet av CNS.

Den fackliga verksamheten under senare delen av 70-talet blev av central betydelse i kampen mot diktaturen. Flera arbetargrupper, bland annat gruv- och byggnadsarbetarna, genomförde stora offentliga möten där de öppet förde fram sina fackliga krav, och dessutom knöt samman dem med kraven på frisläppande av de politiska fångarna och klargörande av vad som hänt med de försvunna.

Den första betydande strejkaktionen efter militärkuppen genomfördes 1977. Det var arbetarna i den stora koppargruvan El Teniente som gick ut i kamp mot låga löner och massavskedanden. Samma år genomfördes också protestaktioner vid den andra stora koppargruvan i Chuquicamata.

1978 hölls för första gången sedan 1973 en demonstration på gatorna i Santiago på första maj.

I juli samlades niotusen arbetare vid gruvan i Chuquicamata till protestaktioner för lönehöjningar. De krävde också att den juntavänlige byråkrat som satts att leda deras fackliga organisation skulle avgå. Deras aktion väckte uppmärksamhet och fick stor betydelse för andra fackliga organisationer. I september genomförde till exempel arbetarna vid ett av de största stålverken i Latinamerika, Huachipato, en liknande aktion som den i Chuquicamata.

CUT - Central Unica de Trabajadores (Arbetarnas centralorganisation)

CUT bildades 1953, och var den bredaste enheten någonsin inom den chilenska fackföreningsrörelsen. CUT stöddes av Kommunistpartiet och Socialistpartiet, men även av kristdemokrater, anarkosyndikalister, trotskister och oberoende arbetare från nära tusentalet fackliga organisationer.

CUTs målsättning var att ersätta det rådande kapitalistiska systemet med ett socio-ekonomiskt system som skulle upphäva det privata ägandet och skapa ett samhälle utan klasser. Strejken skulle vara arbetarnas främsta vapen i klasskampen.

CEPCH - Confederación de Empleados Particulares de Chile (De privatanställdas förbund)

Denna organisation bildades runt 1950, och har intagit en rent facklig hållning där man helt har underordnat sig gällande arbetslagstiftning under olika regimer.

Under de första åren efter militärkuppen samarbetade CEPCH med diktaturen, men man övergick senare till oppositionen. Politiskt har CEPCH haft en socialdemokratiskt närstående inställning.

CEPCH rörde sig först i skuggan av Tio-gruppen, men radikaliserades. Organisationen har haft goda kontakter med FUT, en viss samordning med CNS, och man var ansluten till CODES (se nedan).

FUT - Frente Unitario de Trabajadores (Arbetarnas enhetsfront)

FUT bildades 1971 av bland annat kristdemokratiska arbetare, och stod i opposition till Allendes regering. FUT stödde först diktaturen, men omorganiserades 1976 och ställde sig i opposition.

Under en tid leddes FUT av kristdemokraternas vänsterflygel och den mer radikala falangen inom katolska kyrkan. Även marxistiska grupper anslöt sig.

FUT återgick senare till en mer moderat oppositionell linje, med stark dominans av kristdemokraterna.

UNTRACH - Unión de Trabajadores de Chile (Chiles arbetarunion)

UNTRACH bildades av militärregimens arbetsmarknadssektariat, och dess styrelse utgjordes av högerfolk som utgav sig för att vara fackliga ledare.

UNTRACH har stött regimen, men kritiserade 1979 arbetslagstiftningen. Då bröt sig en grupp ur och bildade Comando Obrero de Chile (Chiles arbetarkommando), med en nationalistisk ledning med sympatier för Patria y Libertad.

CNS - Coordinación Nacional Sindical (Nationella fackliga samordningen)

CNS kan närmast definieras som UP-partiernas fackliga front (PC, PS Almeyda, PR och Mapu-OC), och som ett uttryck för ett samarbete mellan dessa krafter och de delar av kristdemokraterna som var för en samverkan med kommunistpartiet.

CNS bildades med den uttalade avsikten att bekämpa diktaturen, samt återupprätta och mobilisera den fackliga rörelsen i denna kamp. CNS utvecklades på kort tid till den mest aktiva fackliga gruppen i landet. Även Kristna Väns-tern och en del av Mapu anslöt sig senare.

Så småningom ledde motsättningar mellan PDC och PC samt mellan PC och PS Almeyda till en nedgång i organisationens styrka. Till detta bidrog förstås även diktaturens förtryck.

CDT - Central Democrático de Trabajadores (Arbetarnas demokratiska centralorganisation)

Sedan man brutit med CODES låg Tio-gruppens verksamhet nere ett år, innan man 1981 ändrade organisation och namn till UDT - Unión Democrática de Trabajadores (Arbetarnas demokratiska union). Man avvisade förslagen att bilda en enhetsorganisation.

UDT bytte senare namn till CDT - Central Democrático de Trabajadores (Arbetarnas demokratiska centralorganisation). CDT tillhör kristdemokraternas högerflygel och samarbetar med den fackliga centralen AFL-CIO i USA.

CODES - Comando para la Defensa de los Derechos Sindicales (Kommandot för försvar av de fackliga rättigheterna)

CODES bildades av de fyra viktigaste fackliga organisationerna: Tio-gruppen, FUT, CNS och CEPCH.

CODES målsättning var att kämpa mot de antifackliga lagarna och återförening den fackliga rörelsen i en enda landsorganisation.

Enhetssträvandena stupade dock på myndigheternas hårda repression samt på inre politiska motsättningar. I maj 1980 drog sig FUT och Tio-gruppen ur CODES, sedan de radikala grupperna inom CODES vuxit i styrka.

GNT - Comando Nacional de Trabajadores (Nationella arbetarkommandot)

CNT bildades i maj 1982. I CNT ingick då de stora fackliga organisationer som tillsammans representerade merparten av den organiserade fackföreningsrörelsen i Chile: CNS, UDT, CEPCH, FUT och CTC.

Den fackliga aktiviteten kom också till uttryck på det organisatoriska planet. Dels i form av en bredare uppslutning bakom de nationella fackliga grupper som bildats, dels också i form av en polarisering mellan olika uppfattningar om hur och med vilken målsättning den fackliga kampen skulle fortsätta.

Men all den här verksamheten noterades naturligtvis också av militärjuntan. I oktober 1978 olagligförklarades CNS, och de sju fackliga organisationer som ingick i CNS upplöstes. Juntan utlyste »nyval» i ca 2 500 fackföreningar. Inga fackliga ledare eller politiskt aktiva fick väljas, inga kampanjer fick föras

osv. Syftet var helt enkelt att via dessa »val» se till att fackföreningarna återigen blev de passiva och lydiga redskap som juntan gjort dem till strax efter militärkuppen.

I juni 1979 dikterade juntan en ny arbetslagstiftning, som reglerade fackföreningarnas verksamhet. Lagen skulle ge ett sken av att de fackliga rättigheterna respekterades i Chile, men var i själva verket utformad för att undergräva varje möjlighet till facklig kamp.

Undan för undan började dock de olika grupperna återsamlas bakom de fackliga och politiska organisationerna, som visserligen var olagliga men som i några fall tolererades av regimen.

PLAN LABORAL (Arbetslagstiftning från 1979)

Facklig organisering

Rätten till en nationell landsorganisation avskaffas.

De fackliga förbundens och federationernas rättigheter begränsas. De tillåts bara ha rådgivande uppgifter. De får ingen rätt till egen facklig aktivitet och ingen förhandlingsrätt.

Fackföreningar ska bildas på fabriksnivå och inte efter bransch. Lagen uppmanar bildandet av flera fackföreningar på samma fabrik eller företag. Fackföreningarna måste omfatta minst tio procent av de anställda, och minst åtta personer.

Kollektivförhandlingar

Fackföreningar tillerkänns rätten att teckna kollektivavtal.

Fackföreningarnas avtalskrav får inte över-

stiga ökningen av det officiella levnadskostnadsindexet.

Strejkrätt

Strejkrätten erkänns, men gäller inte de statligt anställda, de som arbetar inom strategiskt viktiga delar av ekonomin eller de anställda inom det som kan betraktas ingå i den offentliga servicen. Bland de strategiskt viktiga delarna av ekonomin ingår kopparhanteringen, hamnarna och telenätet samt energiförsörjningen (olja, gas och el). Det rör sig om 31 strategiskt viktiga företag.

Strejkerna får pågå i högst sextio dagar. Därefter måste arbetarna återgå till jobbet och acceptera det bud som arbetsgivarna lagt.

Arbetsgivarna ges rätt till lock-out. De har också rätt att under strejk avskeda och nyanställa personal.

CUT bar återuppstått. Ledsagade av chilenska och internationella fackliga representanter går ordföranden Manuel Bustos (4:a från höger) och andre vice ordföranden Arturo Martínez (6:a från höger) för att överlämna sig till "rättvisan" och 541 dagars förvisning.

Foto: Agnaldo Mactel

I mitten av 1979, efter det att regimen tillkännagett sin nya arbetslagstiftning, bildades CODES.

1979 deltog 25 000 arbetare i »lagliga» strejker. Under 1981 genomfördes 31 strejker. Gruvarbetarstrejken i El Teniente gav eko internationellt. Främst koncentrerades oron till kolgruvorna och hamnarna. Ofta ställdes arbetarna i krisdrabbade företag inför ultimatum: massavskedanden eller lönesänkningar på minst en tredjedel av lönesumman.

Mord och mordhot

Under de första åren av 1980-talet ökade åter förtrycket mot den fackliga rörelsen. En ny anti-facklig lag - Ley Minera (gruvlagen) - stiftades, denna gång för att stimulera utländska investeringar. Fackliga ledare förföljdes, fängslades och mördades.

Tucapel Jiménez var en av oppositionens främsta fackliga ledare, och ordförande i de statsanställdas förbund. Han hittades mördad i en bil, ett par mil utanför Santiago, den 25 februari 1982.

Jiménez hade mordhotats flera gånger, och var ständigt utsatt för förföljelse av okända civilklädda personer. Vid tiden för mordet var han mitt uppe i det dittills mest seriösa arbetet på att organisera arbetarnas enhet i kampen mot diktaturen.

Under mordutredningen kunde ögonvittnen peka ut tre säkerhetspoliser med anknytning till mordet. Vittnena mordhotades och tvingades lämna landet. Undersökningsdomaren anhöll tre regimvänliga fackliga ledare, men ingen dömdes för mordet.

1983-86 tog den fackliga rörelsen åter initiativet. CTC, koppararbetarnas mäktiga fackförbund, kallade till den första nationella protestdagen i maj 1983. Förutom de stora fackliga organisationerna anslöt sig många andra organisationer av olika karaktär, som till exempel bostadslösa och sluminvånare, studenter, lärare, akademiker, detaljhandlare, småföretagare med flera.

Efter den första protestdagen bildades CNT, och arbetet med den fackliga samordningen tog ny fart.

Polis och militär till attack

Detta blev upptakten till de dittills mest omfattande protesterna efter militärkuppen. Under ett år genomfördes omkring tio protestdagar, på initiativ av olika fackliga och sociala organisationer.

Under dessa dagar minskade handeln, kollektivtrafiken stod nästan stilla, ett stort antal skolelever och studenter skolkade från lektionerna och på kvällarna hördes ett öronbedövande oväsen från tusentals kastruller i bostadsområdena.

Regimen svarade brutalt, med polis och militär. Nästan varje protestdag dömdes mellan fem och tio chilenare av uniformerade eller oidentifierade civila. Flera av de dödade befann sig inne i sina bostäder, vars tunna brädväggar inte stod emot skottlossningen.

Samtidigt inbjöd regimen oppositionen till förhandlingar. En del politiska partier, med

kristdemokraterna i spetsen, accepterade inbjudan och uppmanade folket att upphöra med protesterna. Den fackliga kampen miste därmed något av sin udd.

Förhandlingarna ledde inte någon vart och avbröts snart. Regimen hade vunnit tid och samtidigt utsatt lite splittring inom oppositionen.

Hela tiden pågick det mödosamma arbetet med att skapa en organisation för facklig enhet. Det intensifierades och ledde till att CUT bildades i augusti 1988. Vid bildandet deltog representanter för 103 nationella organisationer med sammanlagt drygt 300 000 arbetare och tjänstemän.

Men CUT betyder idag inte vad det betydde när det förbjöds 1973. Då stod bokstaven U för Unica (den enda), medan den idag betyder Unitaria (enhet). Det är ett uttryck för att CUT erkänner andra fackliga centralorganisationer, som exempelvis CDT, och inte längre gör anspråk på att vara den enda fackliga representeranten för alla arbetare.

CUT - Central Unitaria de Trabajadores (Arbetarnas enhetsorganisation)

»CUT är en facklig organisation som strävar efter enhet, som är pluralistisk och representativ, självständig, humanistisk och demokratisk.

CUT syftar till att ena alla chilenska arbetare i stad, på landet och på havet utan hänsyn till filosofisk och ideologisk uppfattning, ras eller religiös tro. Det är en nationell organisation som söker inlemma, tala för och representera arbetarklassen. Arbetarna erkänner rätten till skilda former av ägande av produktionsmedlen.

CUT vill omforma det kapitalistiska samhället och bygga ett rättfärdigare, mer solidariskt, djupt humanistiskt system.»

Det har i Chile varit omöjligt att skilja mellan den fackliga och den politiska kampen. Fackföreningsrörelsen har ända från första början varit nära förknippad med arbetarpartierna, och den har alltid spelat en viktig roll i Chiles politiska liv.

Vid valen av styrelse för nybildade CUT presenterades fyra listor. I procent fördelade sig rösterna på följande sätt: Kristdemokrater och oberoende (36,6), Kommunistpartiet, MIR-R, Mapu Lautaro och PS Histórico (25,6), PS Almeyda, Mapu-OC och Kristna Vänstern (19,7) samt PS Nunez, Mapu och Radikalpartiet (18,0).

Den första styrelsen bestod av PDC (6), PC (4), PS Almeyda (2), PS Nunez (1), Mapu (1) och Mapu-OC (1).

Ordförande: Manuel Bustos, textilarbetarna
Generalsekr: Nicanor Araya, koppararbetarna
1:e vice ordf: Diego Olivares, bankanställda
2:e vice ordf: Arturo Martínez, grafikerna
3:e vice ordf: Sergio Aguirre, sjöfolket

Manuel Bustos och Arturo Martínez dömdes strax efter bildandet av CUT till förvisning inom landet under 541 dagar för att de utlyst en generalstrejk i oktober 1987. De släpptes i november 1989 sedan den polske ledaren för Solidaritet, Lech Walesa, aviserat ett besök i Chile.

Fruktarbetarna

Den chilenska fruktproduktionen har ökat lavinartat de senaste åren. Det tidigare, smått feodala systemet med fast anställda lantarbetare har ersatts av ett exportjordbruk helt baserat på billig, rörlig arbetskraft, människor på jakt efter tillfälliga jobb under skördesäsongen. Företagen motarbetar aktivt alla initiativ till fackligt engagemang.

Den chilenska fruktproduktionen har ökat lavinartat de senaste åren, till stor del beroende på den internationella bojkotten av Sydafrika. Allt fler chilensare sysselsätts som säsongarbetare inom fruktplockningen. Arbetsvillkoren är usla och lönerna låga, men med den höga arbetslösheten saknas ofta andra alternativ till utkomst.

Den snabba kapitaliseringen av Chiles ekonomi har förändrat produktionsförhållandena och den sociala strukturen på landsbygden. De forna haciendorna, med sina feodala förhållanden, har i det närmaste försvunnit och ersatts av storföretag med produktion inriktad på export och baserad på tillfällig, billig arbetskraft. Man odlar äpplen, päron, vindruvor och nektariner istället för potatis, ris och grönsaker för landets egna behov.

Produktionen är i hög grad koncentrerad och domineras av ett tiotal stora företag, av vilka större delen kontrolleras av enskilda personer eller familjer. Även de multinationella företagen spelar en stor roll.

Giftiga bekämpningsmedel

Någon nämnvärd mekanisering har inte skett. Under säsongen, mellan oktober och mars, arbetar nästan en halv miljon chilensare inom fruktodlingen. Under högsäsongen utgör de över tio procent av den sysselsatta arbetskraften i landet. Majoriteten är kvinnor och en stor del är barn mellan tio och femton år. Det sägs att kvinnorna tar större ansvar än männen och att de är noggrannare och flinkare. De är vidare populära bland arbetsgivarna eftersom de inte är lika insatta som männen i fackliga och arbetsrättsliga förhållanden.

Arbets- och levnadsvillkoren för säsongarbetarna är usla. Ofta tvingas kvinnorna leva långt från sina hem i flera månader. Eftersom de saknar barnvakt finns ingen annan råd än att lämna de yngsta barnen hos någon släkting eller granne och ta med sig de äldre barnen.

Arbetspassen är långa, femton-sexton timmar är inte ovanligt. Många sover i baracker vid fälten, eller under bar himmel. Lönerna är låga även för chilenska förhållanden, och särskilt

med tanke på att fruktplockarna på några månader måste tjäna ihop tillräckligt för resten av året, då de är utan arbete. Även om man jobbar tolv timmar om dagen, eller mer, kommer man inte upp i vad som betraktas som minilön i Chile.

Hälsovådliga bekämpningsmedel, bland annat många som är förbjudna i Sverige, används utan förbehåll och fruktplockarna får ingen information från företagen om risker och skyddsåtgärder. Skyddsutrustning finns sällan att tillgå.

De vanligaste sjukdomarna som fruktarbetarna drabbas av är diarréer, illamående och kräkningar, hudutslag, inflammerade händer och försämrad syn. Varje år förekommer även flera fall av akut förgiftning.

Anläggningarna saknar oftast duschmöjligheter. I regel finns heller inte tillgång till dricksvatten. Arbetarna dricker inte sällan samma vatten som används till bevattning och som innehåller gödningsmedel.

Det saknas hälsomottagningar och kunnig personal som kan ge första hjälpen, liksom transporter vid akuta situationer.

Facklig organisering hindras

Många försök har gjorts att organisera fruktarbetarna, men flera faktorer har försvårat organiseringen. Det främsta hindret var förstas rädslan att bli offer för repressionen. Men facken har också mött legala hinder. Säsongarbetare omfattas inte av de nya chilenska fackföreningslagarna (se avsnittet om arbete) och har därmed inte möjlighet att teckna kollektivavtal. De äger inte rätt att bilda fackföreningar inom ett företag eller mellan flera sådana, men tillåts däremot att organisera oberoende fackföreningar, dock utan möjlighet till kollektiva förhandlingar. Fruktplockarnas frånvaro av fritid, och det faktum att de är så spridda geografiskt, begränsar dessutom deras möjligheter att genomföra gemensamma aktioner. Från företagets sida har gjorts aktiva ansträngningar för att förhindra fruktarbetarna från att organisera sig, bland annat genom att isolera alla som försöker ta initiativ till fackligt engagemang.

DEN DAGLIGA KAMPEN FÖR ÖVERLEVNAD

Många saknar bostad

Foto: Eva Källsäter

Det fattas en miljon bostäder i Chile.
Hundratusentals familjer har ingenstans att bo.
De bor inneboende hos släktingar eller bekanta, vilket ökar trångboddheten
för alla berörda. Eller också bor de provisoriskt, ibland i åratal,
i träskjul utan vatten, avlopp eller elektricitet.

I dessa lägerliknande bostadsområden,
som i många fall uppstått efter ockupationer, och i dem som
regeringen byggt upp, är det långt till buss, affärer, vårdcentraler och skola.

Många av dem som lånat till hus blir vräkt när de inte kan betala lånen,
med en ränta som stiger snabbare än inflation och löner.
De hoendes organisationer har utsatts för hårt förtryck och
splittringsförsök av regeringen.

»Det fattas en miljon bostäder i Chile!» Så stod att läsa på förstasidorna i de chilenska morgontidningarna. Året var 1987, det år som av FN utlysts till Det Internationella Boendeåret, det år då Pinochet i TV och tidningar sågs dela ut husnycklar till lyckliga bostadslösa och det år då militärregimen hävdade att man byggt ett hus var åttonde minut, mer än någon tidigare regering.

Men officiella siffror från INE (Statistiska Centralbyrån) visade att man måste gå tillbaka ända till 1950-talet för att finna så låga siffror för bostadsbyggandet som under militärregimen.

Folk- och bostadsräkningen 1970 visade att det fanns 1 849 321 bostäder i landet. 1976 fanns det 1 653 602 bostäder och ett underskott på 627 321. Detta var den officiella siffran fram till 1984 då man uppskattade underskottet till 752 528 bostäder, i avvaktan på resultaten från folk- och bostadsräkningen 1982.

Men innan dessa siffror var klara ändrade bostadsministeriet år 1985 normerna för beräkning av antalet bostadslösa. Nu räknade man inte längre skillnaden mellan antalet familjer och antalet bostäder, utan man utgick i stället från antalet familjer som stod i bostadskön. Med de förutsättningarna kunde bostadsministern säga att bostadsbristen 1987 endast var 366 000.

Andra bedömare uppgav behoven till omkring en miljon bostäder. Professor Joan Mac Donald visade i december 1985 att det fattades 1 116 456 bostäder. FN:s Ekonomiska Kommission för Latinamerika (CEPAL) gjorde den bedömningen att mellan 850 000 och 1 250 000 bostäder fattades.

Joan MacDonald pekade också på det faktum att de som inte har bostad oftast bor inneboende hos släktingar eller bekanta, vilket leder till att dessa blir trångbodda. Hon visade bostadssituationen i följande tabell:

Bostadslösa (dvs inneboende) 750 000 familjer
Boende i undermåliga bostäder 370 000 familjer
Trångbodda pga inneboende 750 000 familjer
Boende i acceptabla bostäder 1 230 000 familjer

De 370 000 familjerna i undermåliga bostäder utgör drygt 11 procent av Chiles hela befolkning.

Många fattiga bor i **poblaciones callampas** (svampstäder), **campamentos** (läger) och i **poblaciones**. Eftersom de senare orden inte har någon bra översättning till svenska, kommer vi

Bostadsbyggande under de fyra regeringarna 1959-1986

president	antal bostäder per år	antal per tusen invånare	m ² per bostad	m ² per invånare
Alessandri	34 320	3,9	40	
Frei	40 604	4,4	54	0,23
Allende	51 132	5,3	60	0,24
Pinochet	33 745	3,0	24	0,19

att använda de chilenska uttrycken i förhoppningen att deras betydelse ska framgå av sammanhanget.

Liksom i resten av världen har det i Chile skett en snabb ökning av inflyttningen till storstäderna efter andra världskriget. Nya bostadsområden växte upp som svampar i utkanten av städerna, och de kom att kallas för svampstäder. Kring slutet av 1960-talet beräknades nära 30 procent av befolkningen i Santiago leva i sådana slumområden.

Anledningen till svampstädernas tramväxt var bristen på bostäder – tillsammans med ökad arbetslöshet och undersysselsättning på landsbygden. Svampstäderna växte upp spontant och oorganiserat, genom tomtockupationer, och möttes ofta av regimens förtryck.

Ett campamento börjar ta form

Det fattas ännu ett par minuter. Fältet ligger öde i morgonsolen. På gatorna och i kvarteren runt omkring börjar människor sakta röra på sig, som om de är på väg till arbetet. Men det är fältet som är målet för deras rörelse.

Under flera månader har de träffats – på olika ställen varje gång av säkerhetsskäl. De har bildat grupper för första hjälpen, för samordning och för vakthållning. Ingen har vetat den exakta dagen och tiden förrän helt nyligen.

Plötsligt rusar alla in på fältet. De har med sig tält, mat, pinnar, spadar, gitarrer, filter, ja allt möjligt som erfarenheten lärt dem att de kommer att behöva. Inom några minuter är alla ifärd med att dra upp tomtgränser och markera med små stenar var deras hus ska ligga. Till en början får enkla tält utgöra bostaden. Ett campamento börjar ta form.

Ett **campamento** består från början av enkla tält. Efter en tid ersätts de av brädiskjul. Under de första åren finns varken el, rinnande vatten eller avlopp. Gatorna är av jord och lera och blir svårframkomliga när det regnar på vintern. I en del **poblaciones** kan man skaffa sig el genom att tjuvkoppla från ledningar i närheten. Vattnet hämtar man i hinkar och dunkar vid någon kran som är gemensam för flera kvarter. I brist på toaletter använder man hål i marken, där också avfallet slängs. Hela denna situation gör att sjukdomar lätt uppstår och sprids. 1970 dog vartionde barn före ett års ålder.

Ett **campamento** var mer organiserat än en svampstad. Det var under 1960-talet som Socialistpartiet och Kristdemokraterna inledde organisationen av de boende i dessa **campamentos**, som bildade egna organisationer för att gemensamt lösa de mest akuta problemen och för att på sikt kämpa för ordentliga bostäder åt alla, vatten, avlopp, el, vårdcentraler, kollektivtrafik, skolor och åtgärder mot arbetslösheten.

Så har en stor del av bostadsområdena i Chiles större städer uppstått. En del **campamentos** har lyckats bra, och är nu efter ett par decennier etablerade stadsdelar – **poblaciones** – med bostäder av acceptabel standard, el, vatten och avlopp, med beläggning på gatorna, skolor i närheten och tillgång till kollektivtrafik och affärer. Dessa **poblaciones** har inte sällan en befolkning på 50 000 invånare. La Legua, La Victoria och José Maria Caro är några av de äldre **poblaciones**.

Många bostäder är ännu efter flera år av dålig kvalitet, med tunna brädväggar som inte skyddar mot vinterkylan, eller mot militärens kulor. Och bristen på sjukvård är ett allvarligt problem i de flesta **poblaciones**.

Andra ockupationer har slagits ner omedelbart. Polis och militär har skjutit skarpt och dödat ockupanter eller andra som befunnit sig i närheten.

Skrämseltaktik

Diktaturen har slagit hårt mot **pobladores** organisationer. Stora organiserade grupper skulle ha kunnat utgöra ett allvarligt hot mot diktaturen, och därför har militären genomfört en rad åtgärder för att krossa detta hot.

Enskilda ledare för de folkliga organisationerna har fängslats och torterats. En del har döatts. Syftet har varit att skrämma **pobladores** från att delta i organisationerna.

Ett annat sätt har varit genom husundersökningar. På natten omringades en hel **poblacion** av pansarvagnar och beväpnad militär. Medan det ännu var mörkt kommanderades invånarna ut på gatan, för kontroll och i jakt på oppositionella. Även här har syftet varit att demonstrera diktaturens makt och skrämma **pobladores**.

Under dessa husundersökningar har militären, eller säkerhetspolisen, skjutit skarpt. Ku-

lorna har ibland dödat eller sårat den de siktade på. Ibland har skotten skjutits på måfå och kulorna har trängt igenom husens tunna brädväggar och dödat någon som befunnit sig inne i sitt hem.

Psykologiskt krig

I La Victoria arbetade de franska prästerna Pierre Dubois och André Jarlan. Den fjärde september 1984 satt Jarlan i sin enkla bostad och läste Bibeln, när han dödades av en sådan förloppen kula som trängde in genom väggen och fortsatte rakt genom hans huvud.

Pierre Dubois anklagades under lång tid av diktaturen för att vara militär ledare för **pobladores**. Under en massiv husundersökning i den **poblacion** där han bodde, lade han sig ner framför pansarvagnarna för att förhindra militären att komma fram. I september 1986 utvisades Dubois från Chile.

»De tränger sig in i våra hus. De slår oss och förstör våra hem. De bedriver ett psykologiskt krig mot oss. Även om allt är lugnt flyger de dygnet runt med helikopter över vår **poblacion**.

Många har låtit sig skrämmas till tystnad och passivitet. Ändå har de folkliga organisationerna inte bara överlevt utan även breddat och fördjupat sin verksamhet.

Juntapropaganda

Inför folkomröstningen 1988 byggde militärregimen färdigt många nya bostadsområden, och enligt propagandan skänktes husen till de bostadslösa.

Men de nyinflyttade möttes genast av el- och vattenräkningar, och snart kom också amorteringarna på lånen för husen. Gåvan från regimen bestod endast i att den första amorteringen var betald.

Och husen var inte ens färdigbyggda. Golv och väggar bestod av rå betong. I en nybyggd stadsdel saknade en tredjedel av husen kök, toalett och innerväggar. Dessutom var lägenheterna mycket små, mellan arton och trettiofem kvadratmeter, samtidigt som familjerna vanligen bestod av fyra till sex personer.

Liksom i svampstäder och **campamentos** fanns inga skolor, vårdcentraler eller affärer i dessa nya stadsdelar. Grönområden var sällsynta och det var ofta flera kilometer till närmaste buss.

»I detta land vräks en familj var sjätte minut!» sa låntagarnas organisation, FEDHACH, som ett svar på diktaturens slogan om bostadsbyggandet. Det finns idag nästan 700 000 familjer som amorterar på sina hus. Omkring tio procent av dem har redan vränts för att de inte klarat avbetalningarna. Så här berättar Laurence, en av dem som körts iväg från sina hem:

»Jag köpte huset 1981, när vi trodde på en ekonomisk uppgång och när lönerna inte var så låga. Jag tog ett lån på femton år, med en ränta på 100 000 pesos. Huset var värt 1 020 UF (se nedan). Jag betalade drygt 10 000 pesos i amorteringar och räntor per månad. Det gick bra.

Men 1982 gick företaget i konkurs. Jag betalade så gott det gick, jag sålde bilen och fick ett jobb med lägre lön. 1985 tjänade jag 18 000 pesos och avbetalningarna låg på 21 000. Jag tvingades välja mellan att betala och att äta. Förra året steg amorteringarna till över 47 000 pesos.

1985 slutade jag betala, sedan försökte jag skriva om lånen, men det gick inte. När jag sålde bilen trodde jag att jag skulle kunna komma ikapp. Skulden var från början 1 200 000 pesos, men de visade mig att den hade stigit till hela 3 400 000. Jag trodde att de drev med mig.»

Två ekonomier

UF (Unidad de Fomento) är en parallell valuta som infördes 1967 som ett av flera instrument för att stimulera bostadsbyggandet. UF justerades varje kvartal, enligt ett indextal.

Då var räntorna låga, och arbetarna var garanterade en justering av lönerna som motsvarade inflationen. Fram till 1973 höjdes UF långsammare än lönerna.

Efter militärkuppen förändrades denna situation abrupt. Arbetslösheten ökade enormt. Lönerna höjdes inte lika mycket som konsumentprisindex och UF. Många finansiella överenskomelser överfördes från reda pengar till UF.

Chile fick två ekonomier: dels den officiella valutan, peson, som minskade i värde för varje dag och som lönerna betalades med, och dels UF som steg varje dag och i vilken de som levde av minskade reallöner skulle betala sina skulder.

Massiv förflyttning

En av militärregimens första åtgärder var att upplösa de organisationer som uppstått i *campamentos* och *poblaciones*. Vidare upplöstes samtliga kommunalfullmäktige, och alla borg-

mästare avsattes. Regimen började genomföra ett program för utrotande av *campamentos*, genom en massiv förflyttning av invånarna till nya områden.

Från och med 1974 började militärregimen omorganisera kommunerna. Borgmästarna tillstattes av diktaturen. Ansvar för skolor, universitet, sjukhus och så gott som all offentlig verksamhet överfördes till kommunerna.

Eftersom nästan alla skatteintäkter gick till militären började man kräva att den offentliga servicen skulle finansiera sig själv. Kommunerna löste detta genom att i stor utsträckning lämna över ansvaret till privata företag.

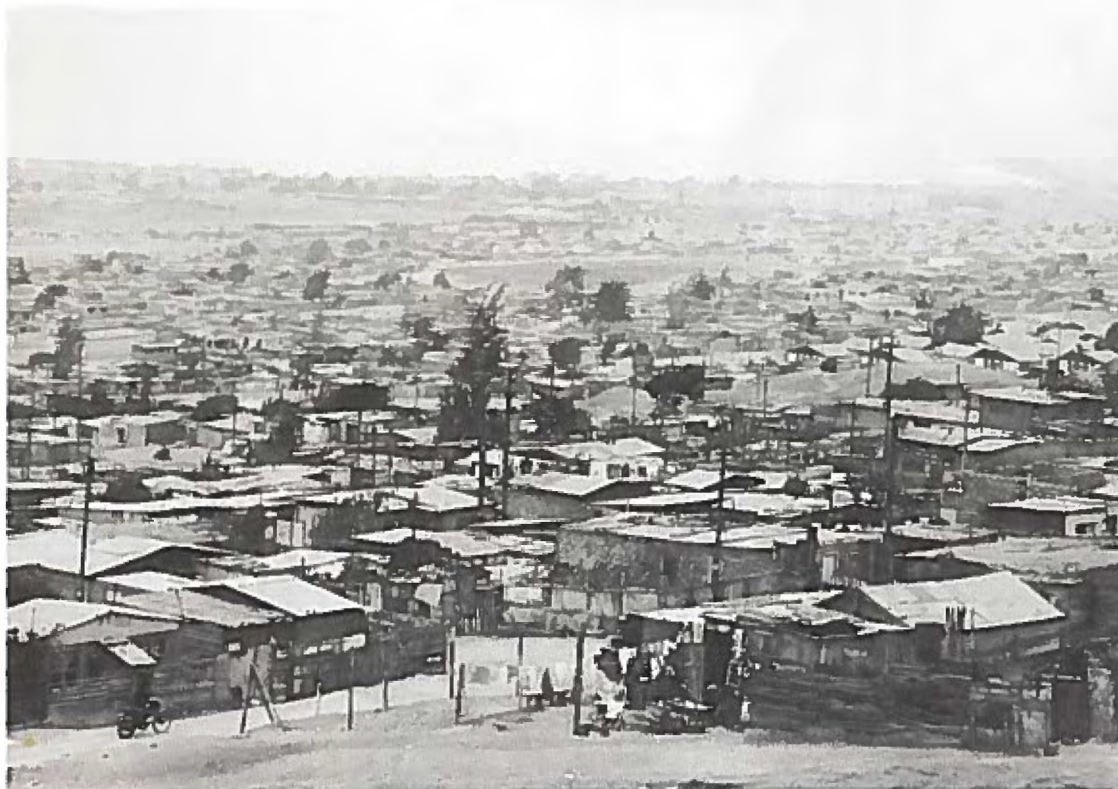
Omvänd Robin Hood-effekt

Skillnaderna mellan kommunerna har ökat. De kommuner som tidigare var relativt fattiga har fått ta emot fattiga och arbetslösa från *campamentos* som upplöstes i de rikare kommunerna.

Den nya kommunen La Pintana i huvudstadens utkant ökade från 80 000 till 150 000 invånare från 1982 till 1984. Arbetslösheten inom kommunen ökade, liksom trycket på den redan tidigare otillräckliga sjukvården, utbildningen och transportererna. Detta medförde extra kostnader för den fattiga kommunen.

De nya områden dit man tvingat folk från *campamentos* saknade oftast basservice och infrastruktur. För invånarna blev det därför dyrare att bo där. De som hade arbete tvingades till längre, och dyrare, resor. Man måste ta bussen till affärerna.

Vidare är befolkningen i dessa fattiga kommuner mycket ung. Andelen under 15 år var i La Pintana 37 procent. Motsvarande siffra för överklasskommunen Las Condes var 28 procent (1982).

Población i Santiago

Foto: Johan Solander

Socialt nätverk

För att lindra effekterna av repressionen började människor ganska snart efter juntans maktövertagande att skapa sina egna organisationer ute i bostadsområdena, organisationer som växt ut till ett socialt nätverk och fått stor betydelse i kampen för demokrati och överlevnad.

För alla som följt utvecklingen i Chile är soppköken ett välbekant begrepp. De har hos oss kommit att stå som en symbol för alla de organisationer som har bildats för att gemensamt söka lösningar på problemen med mat, bostäder, hälsovård och arbete.

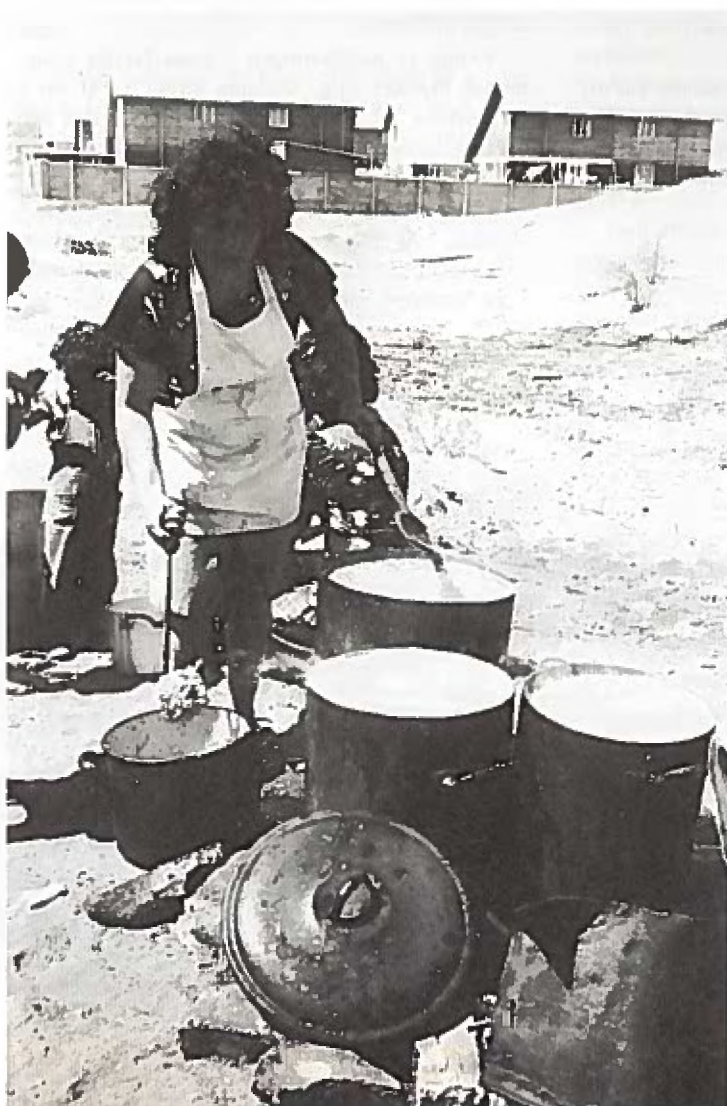
I 1960 bodde hälften av Chiles fattiga i städer. Tjugo år senare hade andelen ökat till två tredjedelar. Till en början berodde detta på inflyttning till städerna under industrialiseringen, men under diktaturen är det snarare bristen på arbete i framför allt industrierna som har lett till ökad arbetslöshet och därmed ökad fattigdom i städerna. Även själva arbetslösheten har förändrats. De arbetslösa är i allt större utsträckning familjeförsörjare mellan 25 och 44 år, det vill säga män i sin mest aktiva ålder och med

yrkeserfarenhet. De arbetslösa utgör upp till 40-70 procent av den arbetsföra befolkningen, särskilt i de fattigare kommunerna.

Parallellt med den ökade arbetslösheten har segregationen mellan rika och fattiga kommuner och kommundelar tilltagit. (Detta finns beskrivet i avsnittet om bostäder.)

I 1986 fanns i storsantiago omkring 1 400 folkliga organisationer för överlevnad. Av dessa hade de flesta funnits i mindre än två år. Man kan förmoda att det under diktaturen har uppstått, och upplösts, ett stort antal sådana ekonomiska organisationer.

Genom arbetslösheten saknar familjerna inkomst för att kunna köpa de varor och tjänster som de behöver. De får heller ingen hjälp från samhället. Då har det bara återstått att söka

egna lösningar. Första steget har varit att organisera hela familjen, även barnen, i jakten på livsmedel. Tiggeri har blivit nödvändigt. Nästa fas har bestått i att gå utanför den egna familjen, kanske först till släktingar och till grannar. Det tredje steget innebar att bilda organisationer och söka gemensamma lösningar.

Vrede och vanmakt

»Hungern känns på många sätt», berättar José, 33 år, gift, trebarnsfar, arbetslös och ledare för ett soppkök i Santiago.

»Den känns i bara kroppen, men också i vreden och vanmakten som den ger dig. Barnen ber om en bit bröd, hur liten som helst, och de gråter på natten. Och man undrar hur man ska orka fram till nästa dag, utan arbete, med de äldsta barnen i skolan utan frukost, när man har sålt det lilla man äger, lurat magen med en kopp varmt vatten, gått till marknaden och letat efter matrester på marken... Men vi vuxna tål mer, och barnen har inte så stor motståndskraft... Så börjar diskussionerna i familjen, grälen, frugan ställer krav i sin förtvivlan. Och man står inför tre alternativ: brottslighet, tiggeri eller prostitution. I det här landet måste en familjefar sälja sig till homosexuella för att kunna ge mat till sina barn... Gifta män i våra förorter har sett sig tvingade till detta. Därför att hungern griper dig och leder dig vart som helst.»

I Santiago finns femhundra soppkök som ger mat till omkring hundra personer vardera, det vill säga sammanlagt femtio tusen måltider per dag.

Varje familj betalar vanligen 30-50 pesos per

måltid, men den större delen av utgifterna bekostas av olika hjälporganisationer, både inom och utom landet.

Kvinnorna går på marknaderna och ber om livsmedel. De samlar in tidningar, flaskor och kartonger som de kan få lite pengar för. De ordnar lotterier. De letar efter brädbitar eller annat bränsle till matlagningen.

Maten består mest av grönsaker och blir för de flesta det enda målet mat under hela dagen. Trots att näringsmängden inte är tillräcklig ser man det ändå som ett framsteg att äta tillsammans, att organisera sig och att dela på hungern. Den katolska kyrkan och vänsterpartierna står för det mesta bakom dessa soppkök, som bidrar till att stärka solidariteten och enigheten.

Nästan hälften av Chiles befolkning lever i Santiago. Där har det vuxit fram en mängd organisationer i de fattigare bostadsområdena för att söka gemensamma lösningar på ekonomiska problem. 1986 genomförde PET (ett program för studier av arbetets ekonomi) en undersökning av de folkliga ekonomiska organisationerna i huvudstadsområdet.

Man fann 1 383 olika organisationer med 46 759 aktiva medlemmar som med sin verksamhet nådde 187 237 människor. Dessa organisationer arbetade med livsmedelsförsörjning, boende, små verkstäder och ateljéer samt fackliga krav.

Bagerier

Det finns 25 folkliga bagerier i Santiago-området, med i medeltal 20 arbetare i varje.

Barnmatsal

Foto: Herman Lindqvist

En tredjedel av bagerierna har ingen lokal, utan måste fungera i hemmen.

Trädgårdsodling

Trots bristen på jord i storstadsområdet har allt fler odlingslotter uppstått. De flesta ägnar sig åt grönsaksodling, men en del odlar medicinalväxter och frukt. Helt naturligt finns de flesta inom områden med åkrar och jordbruks-tradition.

Folkmatsalar

Dessa har i det närmaste upphört. Orsaken är till en del att de berörda familjerna inte vill framstå som passiva mottagare av andras välvilja. De flesta finns i centrum och riktar sig till mödrar med barn.

Soppkök

Här deltar människorna och de får äta i hemmet. De stöds ofta av kyrkan, både med pengar och organisation. Genom soppköken kan man köpa billigare (ofta doneras maten) och minska kostnaderna för bränsle. De flesta fungerar minst fem dagar i veckan.

Gemensamma inköp

Varje familj bidrar regelbundet med en summa pengar. Sedan gör man gemensamma inköp, oftast en gång i veckan. Genom detta kan man få lägre priser och dela på transportkostnaderna. Det stora problemet är givetvis pengarna. De fattigaste har inte möjlighet att bidra regelbundet. De varor man främst köper är socker, makaroner, matolja, mjöl, te och ris.

Boendeorganisationer

Denna grupp kan delas in i två: en som främst arbetar för att slå vakt om sina rättigheter, och lösa problem (skulder m.m.) i samband med detta, och en annan som riktar in sig på aktioner för att över huvud taget skaffa sig en bostad. Till skillnad från övriga organisationer kan dessa inte ägna sig åt en regelbunden verksamhet. Dessutom möter de lagar som begränsar deras arbete. Den senare gruppen är mer beroende av resultat än den förra - endast femton procent fortsätter trots att de inte uppnått något resultat med sina aktioner.

Fördelning av maten

Denna rörelse består av enskilda familjer som avstår från exempelvis kaffe eller smör och i stället ger pengarna till en fond för att finansiera inköp av livsmedel till andra. 1987 uppgick de insamlade medlen till 8,5 miljoner pesos (ca 200 000 kronor) som fördelades på över två hundra organisationer. Man stöder i genomsnitt sju tusen personer varje månad genom dessa bidrag som går till en sjättedel av soppköken i Santiago.

Hälsogrupper

De här grupperna vänder sig mer till hela bostadsområden än till de deltagande. Grupperna har två inriktningar, dels fortbildning av deltagarna, oftast kvinnor, samt dels aktiv hälsovård.

Solidariska verkstäder

Dessa uppstod i bostadsområdena för det mesta på initiativ av kyrkan. Produktionen gäller främst textil- och garnarbeten, vanligen för hand, allt ifrån konsthantverk till kläder. Några verkstäder ägnar sig åt snickerier eller elektriska arbeten. Kvinnorna utgör här 99 procent av

dem som arbetar. Oftast arbetar de mindre än 20 timmar per vecka, för det mesta i hemmen när de får någon tid över.

Lokala fackliga verkstäder

Dessa är relativt nya och har inget stöd utifrån. De har uppstått kring fackligt oberoende arbetare som ett alternativ till de statliga beredskapsarbetena. En svårighet är att dessa arbetare med yrkesstolthet och vana vid större resurser och teknik, har svårt att anpassa sig till de knappa resurserna och den låga kvaliteten i dessa verkstäder. Även här arbetar man med konsthantverk (makramé och arpilleras), sömnad av kläder samt elektriska och sanitära installationer.

Fackliga yrkesverkstäder

Här finns arbetslösa, men också yrkesverksamma som har lämnat sin anställning för att starta något eget. De flesta verkstäder har anknytning till något fackförbund, till exempel byggnads-, metall- och textilfacken, och de är inte bundna till något bestämt geografiskt område som exempelvis ett bostadsområde. Trä, metall och bygge är de vanligaste områdena.

Det finns också yrkesverkstäder med anknytning till något fackförbund, som byggnads-, metall- eller textilfacken.

En svårighet för de här organisationerna är lokalfrågan. Antingen lånar man lokal, i allmänhet av kyrkan, eller man träffas hemma hos någon medlem. Mindre än 10 procent har egen lokal.

Kvinnor i protestaktion.

Foto: Claudio Perez

Kvinnorna i huvudroll

Kvinnorna har spelat en huvudroll i motståndet mot diktaturen. När deras män, söner, bröder och fäder fängslades, torterades och mördades organiserade kvinnorna sig för att protestera och kräva rättvisa. De var ledande inom de olika grupperna av anhöriga till försvunna, till politiska fångar och till avrättade. Kvinnorna drabbades även själva av förtrycket och fängslades, torterades, försvann och dödades.

Förlusten av söner och makar medförde att det ofta blev kvinnornas uppgift att försörja familjen, samtidigt som de fortfarande hade ansvar för barnen och hemmet. Även den ökade arbetslösheten under diktaturen, som ju främst drabbade männen, medverkade till att kvinnorna oftare arbetade utanför hemmet.

Men när den nya regeringen tillträdde i mars 1990 återfanns inte en enda kvinna i regeringen och av 167 ledamöter i parlamentet var endast nio kvinnor.

I Chile liksom i övriga Latinamerika, har arbetarkvinnorna i alla tider lidit under ett dubbelt förtryck – samhällets och mannens. Ansvar för hem och barn har begränsat kvinnornas möjligheter att delta i samhällsutvecklingen. Och eftersom kvinnorna saknats i politiska och fackliga organisationer har kvinnans rättigheter inte heller kommit upp på dagordningen.

I Chile fick kvinnorna rösträtt 1949, men det skulle dröja länge innan de fick en chans till mer aktivt deltagande i politiken. Under president Frei startades kvinnocentra, mest för att mobilisera stöd för hans politik. Under Allendetiden radikaliserades dessa centra och de ökade i betydelse. Olika reformer – moderskapspenning, barnledighet, daghem och kurser –

bidrog till att öppna vägen för kvinnornas deltagande på alla områden. Men detta förändrade inte den traditionella kvinnosynen på något avgörande sätt. Även inom de mest radikala kretsarna betraktades kvinnan i första hand som maka och mor. Kvinnorollen blev mer uttålig, men den förändrades inte. Man talade skämtsamt om »machismo-leninismo» (en travesti på marxism-leninism).

Den 8 mars, internationella kvinnodagen, blev under diktaturen den dag på året då det politiska livet började efter sommaruppehållet januari-februari. Under senare delen av 80-talet har kvinnorna uppträtt alltmer enat och manifestationerna den dagen har varit imponerande.

Kvinnorna har demonstrerat, de har stude-
rat, hungerstrejkat och uppvaktat myndigheter. Det var också kvinnornas radikalisering som fällde Pinochet i folkomröstningen. Traditionellt har kvinnorna röstat mer konservativt än männen. Men inte den här gången.

Mer än 20 000 personer deltog i demonstrationerna på den internationella kvinnodagen 1989.

Foto: Fortín Mapocho

Det dagliga brödet

»Landet är så förstört, ekonomiskt och moraliskt, att det kommer att ta generationer att läka de skador diktaturen orsakat», säger Maria, socialassistent i en av Santiagos fattigare stadsdelar.
»Särskilt för barnen blir konsekvenserna ödesdigra.»

Amanda är tjugofem år och har sju barn. Hennes man har ett beredskapsjobb och tjänar fem tusen pesos (drygt 100 kr) i månaden. De bor i ett skjul i Renca, i utkanten av huvudstaden.

Fyra av hennes barn får mat i skolan. Lördagar och söndagar äter familjen bara te och bröd, utan mjölk och utan smör. Mjölktilldelningen från det sociala räcker bara i två veckor. Resten av månaden får de tigga. I värsta fall får de ingen annan föda än te i slutet av månaden.

Denna familj betalar ingen hyra. De bor inneboende, utan elektriskt ljus, dricksvatten eller avlopp. Pengarna som mannen tjänar går till bröd (ett och ett halvt kilo om dagen) och ett par förpackningar med tepåsar.

När han fått något tillfälligt jobb, eller när de fått hjälp av släktingar, kan de äta bönor, ris, och koka soppa på kycklingben eller i bästa fall fläsklägg.

»Många gånger måste jag ge min mat till min äldste son, för han behöver mer än jag. Men jag måste ljuga och säga att jag redan har ätit, annars tar han inte emot den.»

Många barn undernärda

Mellan 1960 och 1973 ökade konsumtionen av livsmedel med 26 procent. Under diktaturen har konsumtionen minskat med 21 procent.

Mellan 1969 och 1986 halverades inkomsten per capita för de 40 procenten fattigaste. För de 20 procenten rikaste ökade inkomsterna med över 20 procent.

1972 räckte en minimipension till 376 kilo bröd. 1989 räckte den till 98 kilo.

Enligt FNs livsmedelsorganisation, FAO, behöver man mellan 2 300 och 2 500 kalorier om dagen. I Chile är genomsnittet 2 065 kalorier, för de fattiga betydligt lägre.

Detta leder till såväl fysiska som psykiska skador hos de drabbade. För de vuxna ger det oftast indirekta skador – lägre motståndskraft mot infektioner, apati, ökade spänningar och aggressivitet.

För barnen blir konsekvenserna ödesdigra. De drabbas redan på fosterstadiet, om modern är undernärmd, vilket bland annat leder till att nervcellerna inte utvecklas fullständigt. De blir undernärda och får obotliga hjärnskadorna med nedsättning av hjärnans kapacitet.

Sjuttionio procent av alla barn under sex år led av någon form av undernäring, enligt en studie som Unicef gjorde om Chile under 1975-85. Visserligen kan studien visa på att siffrorna för barnadödlighet är bland de lägsta i Latinamerika, men man fastslår att det främst beror på effektiva program som infördes för flera decennier sedan.

Man påpekar också att det finns områden där barnadödligheten ökar, vilket bland annat beror på dålig behandling mot mässling, tuberkulos, hudinfektioner med mera.

I de fattiga bostadsområdena och skjulstäderna har det växt fram sjukvårdsgrupper och folkpolikliniker med hjälp av sjukvårdspersonal som ställer upp solidariskt för att dela med sig av sina kunskaper.

Förutom att ge första hjälpen vid protester och olyckshändelser har de fyllt en viktig funktion när det gäller att förebygga sjukdomar och att göra befolkningen medveten om sina rättigheter till en människovärdig sjukvård.

Dyr mjölk

–Det kommer att ta generationer att läka såren efter militärjuntans ekonomiska politik, säger Maria som är socialassistent och jobbar inom öppenvården i en av Santiagos fattigare stadsdelar.

–Vi som arbetar på fältet ser att folk är helt beroende av den mjölk de får på vårdcentralerna. När det inte finns pengar att handla mat för tar man av småbarnens mjölk och ger lite till var och en av de större barnen, hellre än att bara ge dem en slät kopp te.

–Likadant är det med den gravida kvinnan. Hon rekommenderas på mödravårdscentralen att dricka en liter mjölk om dagen, men vad ska hon göra när hennes barn inte har något att äta? Hon tar självfallet av sin egen ranson, med konsekvenser för det ofödda barnet. Det är utslutet för de fattiga att kunna köpa mjölk till sina barn. En liter mjölk kostar dubbelt så mycket som en liter vin.

Under de senaste femtio åren har de olika chilenska regeringarna satsat på program för utdelning av mjölk eller kompletterande livsmedel. Chile har varit ett föregångsland i detta avseende.

Den första lagen kom 1924, och genom en ny skatt 1937 började tilldelningen av mjölk. 1973 omfattade programmet med mjölk alla ungdomar och barn under femton år, samt gravida kvinnor.

Under diktaturen bröts denna utveckling. 1974 begränsades gruppen barn till de som var yngre än sex år. 1976 införde Hälsovårdsministeriet kontroll av undernärda barn.

1980 täckte programmet 80 procent av alla barn under sex månader, samt gravida kvinnor. Barnadödligheten fortsatte att sjunka, och var 1985 nere i 19,6 promille.

Under mitten av 1980-talet styrdes tilldelningen till akuta grupper i riskzonen, samtidigt som den totala tilldelningen minskade. Undernärda barn under sex år och gravida kvinnor har fått en allt större del av den totala tilldelningen, medan den förebyggande verksamheten minskat.

–Våra barn får men för livet, både psykiskt och fysiskt. Medellivslängden minskar, sjukligheten ökar, och det allra värsta är de obotliga hjärnskadorna som spädbarnsundernäringen för

med sig. Men det är väl det som är meningen. Det är lättare att bibehålla ett system som detta om man kan hålla större delen av befolkningen på en låg intellektuell nivå.

—Landet är så förstört, ekonomiskt och moraliskt, att det kommer att ta generationer att läka de skador som diktaturen har orsakat med sin ultraliberala ekonomiska politik. Jag träffar här på jobbet småflickor, 8-10 år gamla, som

måste prostituera sig för att kunna komma hem med ett kilo bröd, lyckliga i sin totala naivitet, över att ha kunnat bidra till familjens försörjning.

—Hur reparerar man dessa skador? Om man är utan mat en vecka, och sedan äter, så är ingen större skada skedd. Men de emotionella skadorna hos dessa småflickor kan man aldrig reparera. Aldrig!

Barn och unga socialt utsatta

Hunger, drogmissbruk, prostitution och hemlöshet är uttryck för de brott mot de mänskliga rättigheterna som tusentals chilenska barn är utsatta för.

Drogmissbruket har ökat, och uppgår i en del poblaciones till 60 procent av de unga. Enligt den katolska kyrkan missbrukar mer än 30 procent av ungdomarna någon form av droger. Och missbruket kryper ner i åldrarna. Det är inte ovanligt att finna fyra-femåringar som sniffar. »Då fryser jag inte», säger de.

Till skillnad från de vuxna har barnen inga organisationer som arbetar just för deras skydd, inga fackföreningar eller organisationer för barnens rättigheter. De flesta är kanske inte ens medvetna om att de har några rättigheter, och att deras mänskliga värdighet våldas varje dag.

Enligt uppgifter från den katolska kyrkan är mer än 600 000 barn övergivna på ett eller annat sätt. Andra undersökningar visar att 1,2 miljoner barn lever i extrem fattigdom i Chile, utsatta för undernäring, trångboddhet och bristande tillgång till sjukvård och utbildning.

Det finns drygt 300 000 ungdomar mellan femton och tjugofyra år som röker marijuana, sägs i en undersökning som den katolska kyrkan gjorde i mitten av 80-talet i Santiagos sexton kommuner.

En annan undersökning, utförd inom den medicinska fakulteten vid Chiles Universitet, visar att tio procent av alla pojkar i Chile mellan sju och sjutton år sniffar lösningsmedel.

»Det räcker med att besöka en förort för att upptäcka att neopren (ett lim) är ett allvarligt problem, och att marijuana är en del av vardagen för ungdomarna i samhällets utkanter», säger en psykolog inom Hogar de Cristo, en katolsk institution för socialt arbete.

Barnarbete

Den avgörande orsaken till denna situation är den höga arbetslösheten och de låga lönerna. Barnen tvingas att hjälpa till att försörja familjen. De arbetar, tigger, stjälar och prostituerar sig för att dra in pengar till hushållet. För att orka, och för att fly, är det många som tar till droger.

Det råder enighet om att problemen har ökat under de senaste årtiondena. Från officiellt håll menar man att det är en del av ett problem som gäller hela världen, och att det inte har något att göra med de politiska, sociala och ekonomiska förändringarna under militärregimen. Men olika studier visar att problemet med sniffning av neopren går tillbaka till 1975, och att det rör ungdomar i marginalområdena.

»Problemet med neopren är inget isolerat fenomen», förklarar kyrkoherde Poblete, förestandare för Hogar de Cristo. »Det ingår i fat-

tigdomen. Drogmissbrukarna är de mest övergivna. De är en produkt av fattigdomen, ensamheten och hungern.»

Det är endast i de fattiga områdena som det har skett en markant ökning av missbruket. Sniffningen har inte tilltagit inom andra samhällsklasser.

Under ekonomisk kris har många marijuana-rökare gått över till neopren, för det är billigare. En burk neopren kostar ett par kronor, men det går alltid att hitta något ställe som säljer i lösvikt - en sked lim för 20 öre.

En undersökning från 1982 visade att i de lägsta sociala skikten var 38 procent av ungdomarna arbetslösa och 27 procent hade någon form av beredskapsarbete.

Dras in i prostitution

Hogar de Cristo började arbeta i några poblaciones i Santiago 1982. Ett annat program för missbrukare är La Caleta, som började 1983 och som arbetar i ett tiotal poblaciones. Arbetslaget består av pobladores och socialarbetare, och fungerar som ett serviceorgan åt de folkliga organisationer som arbetar med missbrukarnas familjer. Missbruket ses som en del i ett socialt, politiskt och ekonomiskt sammanhang.

Gemensamt för de organisationer som arbetar med missbrukande barn och ungdomar är att de aktivt söker upp dem där de är, för att långsamt och steg för steg vinna deras förtroende. Därefter besöker de dem i deras hem och försöker knyta dem till något soppkök eller liknande så att de kan få äta varje dag.

Förutom drogmissbruk har det blivit allt vanligare med prostitution bland de unga, såväl flickor som pojkar. Oftast börjar det med att barn som säljer blommor och godis eller som tigger i centrum erbjuds pengar av någon vuxen om de följer med honom. Enligt barnens beskrivningar rör det sig oftast om respektabla medborgare. Även om det är vanligast på kvällar och nätter är det påfallande hur ofta kontakterna tas vid lunchtid eller när kontoren stänger i centrum.

Samtidigt ökar medvetenheten också i Chile om att barn ofta utsätts för sexuella övergrepp i hemmen.

Sjukvård – om du kan betala!

I Chile finns det en sjukvård med utrustning som överträffar
det normala i flertalet u-länder – för den som har råd att betala.
Majoriteten chilenerare är hänvisade till en sjukvård som är bland
de mest primitiva i Latinamerika.

Det sociala skydds nätet för medborgarna hade gradvis byggts upp ända sedan artonhundratalet. Det blev en självklarhet att staten skulle ansvara för att sjukvård och utbildning blev tillgängliga för alla, och ett solidariskt system med pensioner och försäkringar utvecklades.

I och med diktaturen började detta brytas ner. Den offentliga sektorn fick mindre resurser, staten överlämnade ansvaret till kommunerna, och den offentliga sektorn fick minskade resurser. Nedskaeringarna låg helt i linje med direktiven från IMF (Internationella Valutafonden) som uppmanat Chile att skära ned den offentliga sektorn för att kunna betala av på utlandsskulden. I stället har sjukvården i allt större utsträckning finansierats med höjda avgifter för patienterna.

Utgifter för sjukvården (miljoner dollar)

	1974	1984
Staten	256	154
Patienterna	161	217
Summa	417	361

De tekniska resurserna har under diktaturen koncentrerats till de privata sjukhusen. Det finns fyra scanners på militärsjukhusen och ytterligare tre på privata sjukhus. Hit har endast 20 procent av chilenerarna tillträde. Resterande 80 procent av befolkningen får köa till de två scanners som finns på de statliga sjukhusen. En operation som på de privata eller militära sjukhusen kan dröja ett par dagar medför på de statliga sjukhusen en väntetid på ett halvår.

Investeringar i sjukhusutrustning (milj dollar)

	investering milj dollar	antal sängar	dollar per säng
Offentliga sektorn	13,5	37 000	364
Privata sektorn	41,5	1 641	25 289

Statlig satsning per capita på sjukvården (pesos)

1980	2 720
1981	2 930
1982	2 519
1983	2 110
1984	1 915

Effekterna av nedskaeringarna är dramatiska. Sjukvårdspersonalen tvingas arbeta under betingelser som inte tillåter dem att ge den vård de utbildats för. Det fattas allt, från sängkläder till läkemedel. Här följer några utdrag ur protestskrivelser från läkarna på en statlig kvinno-klinik i Santiago:

5 juli -85 »Idag var temperaturen i förlossnings-salen 0 C, och alla nyfödda var nedkylda.»

18 nov -85 »Sex sängar utan lakan, två förlossningssängar med bara ett lakan. Madrasserna är i ett uselt tillstånd, med alla trasiga plastöverdrag, vilket förvärrar situationen i och med den allvarliga infektionsrisk våra patienter utsätts för.»

22 nov -85 »De nyfödda togs emot i det papper man använder för att sterilisera kirurgvantar.»

2 dec -85 »Idag är alla sängar på förlossnings-avdelningen utan lakan, och patienterna ligger alltså direkt på madrasserna, vars plastöverdrag dessutom är trasiga. I förlossningssalen finns inte lakan till något av operationsborden. Man utför akuta kejsarsnitt på de smutsiga och trasiga plastöverdragen.»

4 april -86 »11 kvinnor lider av akut endometrit till följd av förlossning utförd under icke aseptiska förhållanden.»

8 april -86 »På två kvinnor, 38 respektive 26 år gamla, har man tagit bort livmodern, då de infektioner de ådragit sig var så allvarliga att man bedömt organen som icke återhämtningsbara.»

11 april -86 »Två kvinnor, 26 respektive 27 år gamla, avled på grund av infektioner.»

De nya generationer av läkare och sjuk-sköterskor som utexamineras får en betydligt sämre utbildning idag, eftersom sjukhusen där de gör sin praktik inte kan räkna med de materiella resurser som är självklara inom modern sjukvård.

Privata kliniker

De nyutbildade läkarna har det svårt att få tjänst vid sjukhusen. 1979 kunde 73 procent av de nyutbildade läkarna få en tjänst vid något sjukhus som stod under hälsovårds-ministeriet. 1988 var den siffran nere i 13 procent.

Detta har lett till att privata kliniker har växt upp i poblaciones som svampar ur jorden,

efter den ekonomiska boomen 1983. De drivs som vilka privata företag som helst, i vinstsyfte. Ägarna har oftast ingenting med sjukvård att göra.

Dessa kliniker har mottagning främst på kvällarna. Då kommer de som inte fick hjälp under dagen på den kommunala läkarmottagningen. Men inte heller läkarna på klinikerna kan göra mycket för att verkligen hjälpa de sjuka. Vid svårare fall måste de remittera till sjukhus, även om ägarna försöker få läkarna att ge provisorisk behandling, av ekonomiskt intresse.

Patienterna tvingas ofta till dyra provtagningar helt i onödan, eftersom klinikerna har avtal med ett laboratorium, som betalar klinikkens ägare för varje gång han sänder ett prov till analys.

Läkarmottagningar i förorterna

Klockan fyra på morgonen börjar de köa utanför mottagningarna för att inte bli utan könummer för dagens patienter. De måste gå till fots, för så här tidigt går nästan inga bussar och det är fortfarande mörkt. Temperaturen ligger nära noll grader. Kvinnorna har på sig tjocka tröjor och gömmer de frusna händerna under tröjärmarna. Männen har mössor för att »tina upp» öronen. Det här är de som bor närmast.

Vid sjutiden är köerna redan långa. Alla väntar de på att få kölappen för dagens mottagningar. Detta upprepas varje morgon, måndag till fredag, vid de sextiofyra mottagningarna i Santiagoområdet. Dessa mottagningar hör inte längre till hälsovårdsministeriet, utan administreras av kommunala organ.

»En grannkvinna berättade om sin situation så nu köar jag här i hennes ställe för att få ett könummer åt henne. Hennes dotter är mongoloid, och om modern skulle gå ut för att ställa sig här i kön skulle hon vara tvungen att binda fast dottern vid sängen. Därför hjälper jag henne.»

»Jag kommer för att få en tid åt min pappa. Han kan inte komma för han är sjukskriven för en böld sedan förra veckan. De kallade honom till en kontroll, så jag måste köa här för att få en kölapp.» När hon fått numret måste hon springa hem och lämna det till sin syster som kan följa med fadern. Självmåste hon springa till bussen för att inte missa jobbet klockan nio på morgonen.

Betalt för att köa

Först i kön står en man. Han kom klockan fyra för att vara säker på att få en tid för kontroll av nyfödda. Självmåste han unkarl och har aldrig haft några barn, men en ensamstående mor bad honom köa när hennes spädbarn var sjukt. Mannen som köar får betalt, omkring hundra pesos, för att gå upp klockan tre så att han hinna först i kön. Han har flera ID-kort i handen och kvinnan i receptionen känner honom. I början hade han lite problem,

men de förstod att det var bra för alla parter – det skulle ju inte gå att gå ut med ett sjukt barn mitt i natten när det är kallt, och så kunde han ju tjäna lite pengar. Genom att köa åt andra får han ihop tusen pesos i veckan.

Detta upprör många andra. När de gått upp tidigt och köat så är numren ändå slut, eftersom någon fått flera nummer. Även här kommer man före i kön om man kan betala.

De som har råd att ansluta sig till någon av de dyra sjukförsäkringarna kan få en god service inom den privata vårdsektorn. Den stora massan av arbetslösa och låginkomsttagare är hänvisad till den utarmade offentliga vårdapparaten.

Enligt den nya lagen måste man numera betala för vård som tidigare var gratis, som exempelvis familjeplanering, förlossningar och vård under graviditeten. Barnavården, som tidigare var mycket omfattande, har reducerats till kontroll av längd och vikt, och programmet för utdelning av mjölk och annan tilläggskost har minskats kraftigt.

För barn var tidigare all sjukvård, inklusive mediciner och laboratorieundersökningar, gratis, men nu är allt avgiftsbelagt. Fri tandvård existerar inte längre för någon, och patienter med kroniska sjukdomar måste betala för varje läkarbesök.

Självmedicinering – rysk roulette

»Ge mig Diazepan åt min baby för hon lider av nervösa problem!» »Kan jag få samma antibiotika som ni gav mig förra gången, för nu har jag inte råd att gå till läkaren för ett recept?»

Det är fraser som möter personalen på apoteken i förorterna till Santiago och de andra större städerna.

Även om det alltid varit vanligt, och är likadant i övriga Latinamerika, så har diktaturens ekonomiska politik förvärrat denna situation i hela landet. Människor köper mediciner utan recept och utan ordination av läkare. De köper det de sett i reklamen eller vad grannen blivit hjälpt av.

Det beror på främst två förhållanden: de flesta har varken råd till privat sjukvård eller tid att vänta flera månader för kommunal vård, och reklamen i massmedier har stor genomslagskraft; det görs överdrivet mycket reklam för mediciner. Ett tredje problem är också friheten att sälja medicin utan recept.

Den som tar en medicin efter TVs reklam kan mycket väl slippa värken, men om det är en allvarlig sjukdom leder det bara till att upptäckten fördröjs och det blir svårare att bota.

Det är vanligt att apoteksteknikerna får fungera som läkare. De sjuka frågar dem om råd, när de inte kommit fram i kön vid den kommunala sjukstugan eller sedan de blivit missnöjda med vården och råden där. Ofta förekommer rena felmedicineringen.

En apotekstekniker berättade att till och med flygvärdinnor från USA kommer för att köpa medicin, för där är allt receptbelagt.

Skogsskövling, smog och fiskdöd

Santiago är en av världens mest förorenade städer med en luftförorening som kan mäta sig med den i Los Angeles och Mexico City.

Havet utanför Chiles långa kust är till stor del hälsovådligt.

Utsläpp från fabriker och från städernas avlopp gör vattnet otjänligt till bad. Skogarna i södra Chile skövlas och erosionen tilltar.

Luften i Santiago har blivit värre för varje år. Föroreningarna från fabriker, bilar och bussar förvärras av att staden ligger i en »gryta» mellan Andernas berg i öster och den centrala bergskedjan, så att luften ligger stilla, som ett lock över staden.

Luften är så skadlig att spädbarn i vissa fall måste vårdas i respirator. Det rapporteras över 50 000 fall av lunginflammation om året, 40 000 fall av astma och mer än 100 000 halsfluss på grund av smogen.

I vilket i-land som helst skulle detta vara en katastrofal situation. Men i Chile, efter sexton års brutal diktatur och med hög arbetslöshet och utbredd fattigdom, kommer miljöproblemen i andra hand.

1979 försvann trådbussarna från Santiago, när kollektivtrafikförbundet upplöstes. Idag finns två tunnelbanelinjer och 200 av busslinjerna går parallellt med dem. Busstrafiken drivs privat och chaufförerna tjänar i förhållande till antalet passagerare, vilket leder till mer eller mindre kappkörning eftersom många bussar kör nästan samma sträckor. Vidare är en stor del av bussarna gamla, och släpper ut extra mycket avgaser för att motorerna är dåliga. Transportföretagarna och bussägarna har hindrat alla försök från myndigheternas sida att vidta effektiva åtgärder mot föroreningarna från bussarna.

I Santiago finns det 12 000 bussar och 4 miljoner invånare. I Paris och Sao Paulo, med 11-18 miljoner invånare, finns det 4-8 000 bussar.

Myndigheterna har försökt minska föroreningarna genom att införa förbud mot trafik för alla fordon någon dag i veckan. Bussarnas avgasrör har förlängts uppåt så att röken går ut över taket. Men när man ville halvera busstrafiken genom att fördubbla tiden mellan avgångarna vägrade ägarna. Det har talats om biltullar, om att spränga ett berg så att smogen kan försvinna, avgasfilter, alternativt bränsle och att återinföra trådbussarna. Allt medan luften blir sämre för varje år som går.

Vattnen förorenas av avlopp från hushållen, gödningsämnen från jordbruket och tungmetaller från gruvor och fabriker.

I Santiago släpps allt avlopp orenat ut i floden Mapocho som rinner genom staden. Varje år drabbas omkring 5 000 människor av tyfus och paratyfus. Från floder och sjöar i södra Chile rapporteras om fiskdöd och algförgiftning. Badvattnet vid kusterna och i floderna är förorenat, och till och med sanden vid stränderna kan smitta och ge infektioner.

Det finns mycket arsenik i vattnen i Antofagasta, Tocopilla och Calama i norr, och en hög dödlighet i cancer.

Den chilenska skogen hotad

Sedan tre år tillbaka avverkar utländska och inhemska skogsbolag för att exportera flis till i-länderna. Om avverkningsen fortsätter i samma takt som mellan 1983 och 1986 kommer skogarna vid kusten i 7:e regionen att försvinna inom 25 år. (Enligt Codeff, Comité Nacional pro Defensa de la Fauna y Flora, oktober 1986).

12 000 bussar, många överåriga, spyr ut avgaser på Santiagos gator.

Foto: Johan Solander

Unga utan förväntningar

En av militärjuntans första åtgärder var att
»reformera» skolan. Läroplanerna skrevs om för att passa militärjuntans ideologi.
»En ny generation måste fostras efter våra nationella ideal.»

»Jag ser mörkt på framtiden»,
sade ordföranden i Elevorganisationen Feses 1988.
»Ungdomen har inga förväntningar. Vår generation känner inte till
demokratien. Vi känner bara till hur man slåss och
de orättvisor vi upplevt.»

Under detta sekel har utbildningen i Chile genomgått en förändring av liknande slag som i Sverige. Den ekonomiska utvecklingen och den framväxande medelklassen ledde till krav på att staten skulle garantera en utbildning för alla, som skulle vara gratis och bidra till att skapa jämlikhet, demokrati och solidaritet.

Fram till militärkuppen genomgick utbildningssystemet en utveckling i denna riktning, även om klasskillnaderna i stort sett bestod. Det gjordes stora investeringar inom utbildningssektorn för alfabetisering och undervisning av vuxna. Universiteten demokratiserades, bland annat tillsattes styrelserna genom demokratiska val bland anställda och studenter.

Denna utveckling bröts i och med militärkuppen. En av militärjuntans första åtgärder efter kuppen var att attackera universiteten. Under de första dagarna förstördes bibliotek av rädsla för att någon marxistisk litteratur skulle dölja sig bland hyllorna. Det räckte med att titeln sade något om kubismen eller den industriella revolutionen för att boken skulle klassas som subversiv, och brännas.

Marknadskrafterna styr

De filosofiska, sociologiska, psykologiska och journalistiska fakulteterna vid Chiles Universitet och universitetet i Concepcion stängdes. Lärare och studenter som stött Allendes politik förföljdes, avskedades eller relegerades. Alla beslutsfattande tjänstemän avskedades trots att många av dessa helhjärtat stödde högern och i en del fall till och med gett kuppen sitt stöd.

Den nye undervisningsministern, viceamiral Hugo Castro, sade: »Landet har åsett hur långt universiteten har kommit från sin naturliga uppgift som centrum för forskning och avancerade studier, där kultur skapas och yrkesmässig teknisk personal utbildas. Många universitet har blivit centrum för marxistisk indoktrinering och till och med sanktionerat våld och illegalt vapeninnehav. Detta beror till största delen på det inflytande oönskade utlänningar haft på unga chilensare. Mycket av den extremistiska agitationen som förde Chile till avgrundens rand uppstod vid universiteten», menade Castro och ansåg att på grund av behovet att besvara denna destruktiva marxistiska aktivitet blev resten av akademikerna, student-

erna och de anställda tvungna att åsidosätta sina plikter för att engagera sig i striden om makten.

En trossats hos diktaturen var att staten skulle bekymra sig så lite som möjligt om det ekonomiska, sociala och kulturella livet. Detta skulle i stället bäst handhas av marknadskrafterna. Inom undervisningsväsendet stimulerades privata initiativ, privata skolor fick höjda bidrag och avgifterna för högre studier höjdes.

Fosterlandskärleken främst

Läroplanerna skrevs om för att passa militärjuntans ideologi. »En ny generation måste fostras efter våra nationella ideal. Patriotiska känslor är de ädlaste som mänskligheten känner. Att stimulera dessa känslor är att upphöja nationen och göra den stor. Känslor som underordnar fosterlandskärleken gentemot känslor för ett annat land eller främmande ideologier går inte att förena med att vara en sann chilensare.» (Augusto Pinochet, 1973)

Den främmande ideologi det rörde sig om var marxismen. Alla läroböcker och undervisningsämnen som berörde denna lära avskaffades. »Alla teman om så kallat medvetandegörande skall avskaffas och ersättas med ämnen som ger Chiles ungdom en större förståelse av Chiles historia och geografi.» (Jose Toribio Merino, 1973)

Skolorna privatiseras

1981 kom nästa steg i avvecklingen av statens ansvar för skolan. Då inleddes en överföring av de statliga skolorna till kommunerna. Ledning och administration övertogs av kommunerna och lärarna övergick från statlig till kommunal anställning.

Detta innebar två betydande förändringar. För det första ökade privatiseringen av skolorna. Tidigare hade staten betalat 27 000 pesos per elev och lärar. Efter överföringen till kommunerna minskades statsbidraget till 20 000 pesos. Genom detta skulle staten frigöra resurser för att kunna betala av på den stora utlandsskulden. Kommunerna löste problemet med de minskade bidragen genom att överlåta en stor del av skolorna i privat regi.

För det andra miste lärarna den relativa anställningstrygghet de haft som statligt anställ-

da. De hamnade nu under de lagar som gällde för den privata arbetsmarknaden, där de kunde avskedas utan prövning. Under senare delen av 1980-talet avskedades mer än 20 000 lärare, eller ungefär 15 procent av lärarkåren. De flesta av dem var fackligt eller politiskt aktiva.

Samtidigt befann sig omkring en halv miljon barn och ungdomar mellan fem och nitton år utanför utbildningssystemet. 23 procent av eleverna slutade skolan innan de gått ut årskurs fyra. Även om analfabetismen minskade från 11 procent 1980 till knappt 6 procent 1983 finns det alltså nära 700 000 chilensare som inte kan läsa och skriva. Om man räknar med dem som lärt sig men glömt stiger siffran. Det uppskattas att 30 procent av invånarna i storstädernas ytterområden är analfabeter, eller har stora svårigheter att läsa och skriva.

Skillnaderna mellan kommunerna ökade. I de fattigaste kommunerna kunde det hända att eleverna svimmade under lektionerna därför att de inte ätit. Gymnasieskolorna fick inga statliga bidrag för elever som inte hade tillräckligt med mat hemma. Elevorganisationen, Feses, förklarade några gymnasieskolor för hungerzoner.

Förtrycket på gymnasierna tog sig många uttryck. Inspektorer fungerade som angivare, elever relegerades, beväpnad polis och militär trängde sig in på skolorna för att gripa studenternas egna ledare. Studenterna krävde att

deras officiella ledare skulle utses genom demokratiska val, och inte tillsättas av diktaturen.

Studenterna menade att krisen i utbildningssystemet hade sitt ursprung i kommunaliseringen och ställde den i samband med kraven från Världsbanken att alla nationella tillgångar skulle användas för att betala av på utlandsskulden.

»Jag ser mörkt på framtiden», sade ordföranden i Feses 1988. »Ungdomen har inga förväntningar. Det finns bara ett fåtal platser på universiteten. Arbetslösheten är alarmerande. Många förfaller till drogmisbruk, alkoholism och lösdriveri. Vi är definitivt en frukt av detta system – i den meningen är vi »diktaturens barn». Vår generation känner inte till demokratin. Vi vet inget om parlament och kongress. Vi känner bara till hur man slåss, och vi har själva upplevt orättvisorna.»

Universiteten

Universitetens självständighet upphörde. Diktaturen tillsatte rektorer och andra skolledare. Studentrörelsen upplöstes. Bara kurser som överensstämde med militärregimens tänkande tilläts. Privatiseringen av den högre undervisningen tilltog. Över tjugo privata universitet bildades, bland annat ett som lyder under armén.

Fram till 1973 finansierades den högre utbildningen till 90 procent av staten. Budgetanslagen för universiteten, liksom antalet studenter, ökade varje år. Det blev allt mindre nödvändigt att ha rika föräldrar för att kunna läsa vid universitet.

Detta ändrades efter 1973. Då infördes restriktioner för statens utgifter för universiteten. Studenternas avgifter ökades och universiteten tog lån och sålde ut egendom och till och med lösöre för att förbättra inkomsterna.

1981 infördes lagen om självförsörjning för universiteten. Tillsammans med en rad andra lagar ledde det till att universiteten inlemmades i den privata marknaden, och under dess lagar. 1988 var de statliga utgifterna för universiteten hälften av vad de varit år 1980.

Under denna tid uppstod ett system med statliga krediter. Regeringen lovade att det statliga bidraget till krediterna skulle öka, men i mars 1989 var det inte ens en fjärdedel av vad myndigheterna ursprungligen lovat. Samtidigt hade skolvgifterna ökat.

Krediterna överfördes sedan till de enskilda universiteten som blev beroende av återbetalningarna för att klara sin ekonomi. En lag antogs som innebär att det statliga stödet till universiteten kommer att upphöra helt och hållet år 1994.

Universitetens sammanlagda fordringar uppgår till nästan 200 miljoner dollar. Tiotusentals akademiker riskerar utmätning, eller fängelse, om de inte kan betala tillbaka sina studielån. Skulderna motsvarar i genomsnitt omkring 2 000 dollar per person, vilket kan jämföras med en grundskollärarlön som är ungefär 100 dollar i månaden.

December 1989: Gymnasieelever framför katedralen i Santiago protesterar mot att lärare och klasskamrater arresterats. De arresterade kom tillbaka blåslagna efter några dagar.

Foto: Eduardo Valenzuela

Kyrkans två ansikten

Den roll katolska kyrkan spelat under diktaturen har inte varit entydig. Dels har den försvarat de mänskliga rättigheterna, dels har den värnat om den privata äganderätten och dels har den försökt medla mellan förtryckare och förtryckta.

Motsättningen mellan dem som försvarar de mänskliga rättigheterna och dem som stöder den bestående ordningen har lett till en förtroendekris för den katolska kyrkan.

Den katolska kyrkan har spelat tre olika roller under diktaturen. Den har försvarat de mänskliga rättigheterna, försvarat den privata äganderätten och försökt medla mellan förtryckare och förtryckta.

Ett 60-tal präster fängslades dagarna efter kuppen. Många utländska präster utvisades. De tongivande inom katolska kyrkans hierarki uttryckte sin oro, utan att direkt fördöma alla övergrepp och brott mot de mänskliga rättigheterna som begicks.

Kardinalen vacklade i inställningen till juntan. Först krävde han återinförande av demokratin, sedan uppmanade han till samarbete med juntan. Först under påskveckan 1974 tog han till orda och kritiserade militärjuntan.

Fast kyrkan officiellt inte tog ställning mot diktaturen bildade man tillsammans med lutherska, metodistiska och judiska församlingar i oktober 1973 Fredskommittén (Comité Pro Paz) en ekumenisk organisation med stöd av Kyrkornas Världsråd. Kommittén arbetade huvudsakligen i grupper av anhöriga till de politiska fångarna och de försvunna, av arbetslösa och av aktiva inom folkmatsalar.

Fredskommittén arbetade för de politiska fångarna, ordnade advokathjälp, sökte efter försvunna och hjälpte dem som måste gå i exil.

Kommittén gav juridisk hjälp åt de fängslade, förföljda och avskedade under ett skede när det inte gick att stoppa dessa övergrepp.

La Vicaria

Militären intog en allt hårdare hållning även mot kristdemokraterna, och biskoparna i oppositionen blev fler. Kardinal Silva Henríquez förhandlade med militären och lovade att Fredskommittén skulle upplösas i utbyte mot att fångarna gavs amnesti och att undantagstillståndet upphävdes. Kommittén upplöstes den 27 november 1975. Under de två åren

som den fungerat hade ett flertal av dess medarbetare fängslats.

Den 5 januari 1976 tillkännagav ärkebiskopen att man bildat La Vicaria de la Solidaridad. La Vicaria har gett hjälp åt förtryckets offer, med läkarvård och juristhjälp. Där utvecklades arbetslöshetskommittéer, verkstäder, folkmatsalar, fackliga studiecirklar, kulturella grupper, ungdomsgrupper samt grupper av anhöriga till politiska fångar, försvunna och avrättade.

La Vicaria är den katolska kyrkans organisation för hjälp åt förtryckets offer. Det har av många ansetts som ett steg tillbaka jämfört med Fredskommittén, som var ekumenisk. Dessutom är La Vicaria inte heller en nationell organisation, utan koncentrerad till i första hand Santiago. Genom detta har dokumentationen av övergrepp inte blivit helt fullständig.

La Vicaria har inte givit hjälp åt de politiska fångarna om dessa brukat våld. Men regimen har gjort otaliga försök att knyta La Vicaria till terroristhandlingar. Flera av dess anställda har anklagats för att hjälpa och skydda terrorister. Två av dem satt fängslade 541 dagar under 1987-88.

När La Vicaria krävt respekt för de fattigaste och för individens värdighet har regimen anklagat den för att attackera regeringen, och vägrat se det som ett uttryck för kyrkans verksamhet. Det vanligaste har varit att anklaga kyrkan för att lägga sig i politiken, vara infiltrerad av marxismen och (enligt Pinochet) inte ägna sig åt det den ska göra, nämligen förkunna evangeliet.

Påven i Chile

När påven Johannes Paulus II besökte Chile i början av april 1987 var det det första påvebesöket i landets historia, och det första officiella statsbesöket överhuvud taget sedan militärkuppen.

Påven kom till Chile när relationerna mellan kyrka och regering var extra spända. I februari

hade den belgiske prästen Guido Peeters tvingats lämna Chile efter femton års tjänst i stadsdelen La Legua. Efter trakasserier, hot och misshandel ansåg han det säkrast att ge sig av.

Några veckor senare förklarade biskop Camus från Linares att han hyste förståelse för de som försökte döda Pinochet för att rädda Chile och att man inte kunde fördöma människor som tog till vapen för att få slut på ett krig som fienden (militären) deklarerat.

En del av den chilenska katolska kyrkan är mycket radikal, vilket inte har kunnat accepteras av regimen, särskilt som ju ett av målen med kuppen var att slå vakt om de katolska och moraliska värdena. Flera av de mest radikala prästerna utvisades därför efter attentatet mot Pinochet. Vatikanen har försökt tona mer de radikala krafterna inom den chilenska kyrkan, förflyttat radikala präster och utnämnt fler konservativa biskopar.

Den katolska kyrkan är stark i Chile och den rent religiösa betydelsen av påvens besök var mycket påtaglig. Samtidigt innebar det för såväl oppositionen som för diktaturen en möjlighet att visa upp sig inför omvärlden.

De politiska fångarna hungerstrejkade och fick igenom en del av sina krav. De fattiga gav sina vittnesmål om fattigdom och förtryck vid stora massmöten. Påven läste ur den bibel som prästen Andres Jarlan satt och läste i när han mördades. All världens journalister blev ögonvittnen till förtrycket.

Samtidigt förstod Pinochet att utnyttja påvens närvaro. Han tog personligen emot

påven på flygplatsen och senare besökte påven Pinochet i Monedapalatset. De hade ett långt samtal i enrum och de vinkade tillsammans till folket från en av palatsets balkonger.

Före ankomsten till Chile hade påven uttryckt en relativt hård kritik av diktaturen, och många chilénare hoppades mycket på besöket. Men under sitt besök i Chile var han mjukare i kritiken, och betonade framför allt kärleken och försoningen.

Kyrkan har vridits åt höger

Det mest tragiska i kyrkans historia under diktaturen har skett i de fattiga församlingarna, i kåkstäderna. Prästerna Joan Alsina, Gerardo Poblete och Miguel Woodward mördades strax efter kuppen. Andres Jarlan, präst i stadsdelen La Victoria, mördades 1984. Prästen Antonio Llido är försvunnen. Tiotals präster har utvisats.

Attackerna mot kyrkan har varit påtagliga: bomber, bränder, skadegörelse, hotelser och förolämpningar.

Samtidigt har den officiella kyrkan manat folket till förståelse och försoning. Kyrkan har vridits åt höger. Befrielseologer har avlägsnats, besvärliga präster har förflyttats. Bakom detta står påven.

Motsättningen mellan dem som försvarar de mänskliga rättigheterna och dem som stöder den bestående ordningen har lett till en förtroendekris för den katolska kyrkan. Genom det aktiva stödet för de mänskliga rättigheterna inom kyrkans folkliga gren har tilltron till kyrkan bland gemene man kunnat bibehållas.

Bakgrund

Av Chiles befolkning är omkring 75 procent katoliker. Andelen aktiva katoliker har under de senaste decennierna krympt, liksom andelen katoliker överhuvudtaget.

De som bekänner sig till den evangeliska kyrkan är idag cirka 15 procent mot bara 4 procent för 30 år sedan. En ökande grupp är ateister.

Av de evangeliskt kristna är de flesta, uppemot 70 procent, pingstvännar. Pingströrelsen kom till Chile i början av 1900-talet och är nu den största kyrkan näst efter den katolska.

Den kyrka som på senare tid växt snabbast är emellertid mormonerna. Även Jehovas Vittnen är ett välkänt inslag i kåkstäderna, och i Santiagos centrum ser man varje dag religiösa fanatiker som håller långa monologer och viftar med bibeln.

Foto: Ramón Maldonado

Påskön

Rapa Nui,
eller Påskön
som vi kallar den,
är hos oss
mest känd för
sina stora
stenstoder, som
Thor Heyerdahl
utforskat och
berättat om.

Idag hotas ön
att dras in
i »stjärnornas krig»
sedan USA köpt
rätten att bygga
en landningsbana
för rymdfarkoster
på ön.

Rapa Nui ligger isolerat i Stilla Havet. Chiles fastland ligger 3 700 kilometer österut, lika långt bort som Kairo är från Stockholm. Ön är liten, till formen en triangel med längsta sidan drygt 20 kilometer lång.

Två folkgrupper levde en gång på denna lilla ö. »Långöronen» härskade över »kortöronen». Enligt traditionen gjorde kortöronen uppror och utrotade långöronen. Sitt internationella namn har Rapa Nui fått genom att en holländare upptäckte ön på påskdagen år 1722.

Rapa Nui-bornas uppfattning av omvärlden utformades sedan av »upptäckare», slavgångare, sjörövare, valfångare, militära rättskipare och katolska vägledare. Öns självständighet upphörde 1888 då Rapa Nui införlivades som en provins i Chile, enligt ett avtal mellan äldsterådet och den chilenska flottan. Villkoret var att fastlandsregeringen skulle respektera befolkningens jord, auktoriteter och kultur.

Guvenören utsedd av Pinochet

Men i stället togs jordarna ifrån dem, de tvingades flytta och arbeta för utländska företag på ön och regeringen i Santiago brydde sig inte om vad äldsterådet sade. 1933 förstärktes öns jord.

Öns nuvarande guvenör är visserligen född på Rapa Nui, men han har inte valts av invånarna

utan utsetts av Pinochet. Och det släkthövdingaråd, med en representant för varje familj på ön, som funnits sedan urminnes tider har Pinochet vägrat erkänna. Befolkningen har inte haft något att säga till om i politiska och ekonomiska frågor.

Det finns ett beslut i parlamentet, från 1965, om att återlämna jorden till öns ursprungsbefolkning, men det har inte verkställts.

Jorden berövades dem vid sekelskiftet, då den chilenska staten arrenderade ut ön till en skotsk yllefirma – som fårfarm. Fåren åt upp alla plantor och är orsaken till att ön idag är så gott som helt utan skog och träd.

»Stjärnornas krig»

1985 gav Pinochet klartecken till USA att få bygga en landningsbana för rymdfärjor, som »nödhavn», på ön. Förutom den åverkan det innebär för öns känsliga natur och kulturella minnesmärken utsätts Rapa Nui i och med detta också för risken att hamna mitt i »stjärnornas krig».

Det är ingen hemlighet att USA har militärstrategiska intressen i området. Genom en militär bas på Rapa Nui kan USA kontrollera hela södra Stilla Havet och Sydamerikas sydspets. Vidare går Sovjets spaningssatelliter på sin lägsta höjd här.

Mapuche — jordens folk

Mapuche var det enda folk i Chile som inte besegrades av spanjorerna. Efter hundra års strider undertecknades en pakt, 1647, mellan mapuches militära ledare och spanska kronans militärer. Enligt avtalet skulle mapuche få behålla allt land mellan floden Bio-Bio, nära Concepción och Llanquihue (Puerto Montt). Det motsvarade ungefär tio miljoner hektar.

— Jorden är vår moder, säger mapuche. På den lever vi tillsammans med naturen och utvecklar kulturen. Den är grunden för allt liv, och kan inte köpas eller säljas eftersom den inte har något kommersiellt värde som i det kapitalistiska samhället.

Men ända sedan spanjorernas erövring har mapuches land tagits ifrån dem. Deras jordar har överlämnats till chilenska och utländska kolonistörer, som grundat storgods i regionen. En mindre del reserverades åt mapuche.

Under början av 1900-talet bestämdes att mapuche skulle leva i reservat där de hade cirka 6 hektar jord per person. Under samma period fick kolonistörer sig tilldelat 500 hektar per person. I och med detta börjar mapuche att utgöra en av de fattigaste grupperna i landet.

Ett lagdekret från 1931 gav upphov till en ytterligare uppdelning av jorden. Fram till 1970 såldes drygt 240 000 hektar av mapuchereservatens jord till privatpersoner. En jordreform under president Frei förbättrade situationen något.

Under president Allende deltog mapuche i förarbetet till en ny lag. Det gemensamma ägandet fick laglig status, det bildades ett nationellt utvecklingsråd i syfte att stödja mapuche och skydda deras kultur, och under 1972-73 återfick mapuche 75 000 hektar av sina tidigare jordar.

Militärkuppen satte stopp för denna utveckling. Ett lagdekret från 1979 förnekar mapuches rätt till gemensamt ägande av jorden.

Genom dessa lagar har nästan alla reservat delats upp i små familjejordar. Jordarna är av dålig kvalitet, och mapuche-befolkningen lever på små åkrar som knappt räcker till för att överleva. Graden av undernäring är hög. Men trots detta får mapuche ingen teknisk hjälp av staten.

Följden blir att mapuche tvingas ut på den privata arbetsmarknaden. Inflyttningen till städerna, särskilt till Santiago, har ökat. Men bland annat på grund av dålig utbildning och många stadsbors rasism får mapuchearbetarna de sämsta jobben, om de får något över huvud taget.

Ad Mapu bildades 1978 och är den mest betydande av de organisationer som idag kämpar för mapuches rättigheter.

»Våra krav är att staten erkänner oss som etnisk grupp, avskaffar lagdekreten från 1979 och ersätter dem med lagen från 1970. Vi vill att de mer än tre tusen lagarter som olika mapuchesamhällen har sedan början av seklet godkänns, att det upprättas en nödhjälpsplan för bostads- och hälsosituationen samt att vår kultur erkänns och får påverka utformningen av utbildningen.»

Idag lever 360 000 mapuche på reservat i södra Chile. Ungefär lika många, 330 000, lever utan jord — som daglönearbetare, säsongsarbetare eller arbetare i städerna. Den totala mapuche-befolkningen uppgår alltså till omkring 690 000. Reservaten ligger i Bio-Bio, Arauco, Malleco, Cautin, Valdivia, Osorno och Llanquihue, i den nionde regionen, runt Temuco.

Foto: Maria Olga Allemand

DET POLITISKA FÖRTRYCKET

DOKTRINEN OM NATIONELL SÄKERHET

Tidigare diktaturer i Latinamerika hade för det mesta sitt ursprung i någon storgodsägares maktapparat. Syftet var att garantera makt och rikedom åt diktatorn och hans gynnare - någon politisk ideologi hade de vanligen inte. Exempel är Diaz i Mexiko, Anastasio Somoza i Nicaragua och Fulgencio Batista på Kuba.

Men länderna förändrades. Industrialisering, urbanisering och utbildning ledde till en mer medveten befolkning. En organiserad arbetarklass och en framväxande medelklass började ställa krav på staten. Det blev allt svårare för den traditionella diktaturen att behålla makten.

Efter andra världskriget förändrades också den politiska bilden. I det kalla krigets kölvatten utformades i USA doktrinen om nationell säkerhet. En ny typ av diktaturer växte fram, mer politiska än de tidigare. Militärdiktaturena i Brasilien, Argentina, Uruguay, Bolivia och Chile kan nämnas som exempel på denna nya typ av diktaturer.

Doktrinen om nationell säkerhet går i korthet ut på följande:

- Efter andra världskriget inleddes maktkampen mellan USA och Sovjetunionen.
- Varje land måste ta ställning, antingen för »den västerländska, kristna civilisationen och den fria världen» eller för »den ateistiska kommunismen som förvandlar varje land till en sovjetisk satellitstat».
- Denna konflikt är i själva verket »det tredje världskriget», vilket pågår inom alla länder i världen. Det slutar inte förrän »den inre fienden» har tillintetgjorts. Denna fiende utgörs av »subversiva krafter som vill upplösa samhället och skapa kaos för att leda länderna till kommunismen.
- Demokratierna är alltför svaga för att kunna vinna detta krig, eftersom de ger frihet och utrymme för subversion, bland annat genom mänskliga rättigheter och lagliga rättigheter för vänsterpartier. Därför är det nödvändigt att bilda starka regeringar, som kontrolleras av militären.
- Militären är nationalistisk och patriotisk och de enda som förmår skydda mot kommunismen.

Den här doktrinen har tillämpats av diktaturena i Brasilien (1964 - 85), Argentina (1966 - 73 och 1976 - 83), Uruguay (1973 - 84), Bolivia (1971 - 78) och Chile (1973 - 89). Därigenom har USA kunnat fortsätta med den imperialistiska politik som man tidigare försvarade med hjälp av marinkåren.

Nu dög inte längre de beväpnade kuppmakare som tidigare kämpat mot varandra om makten. Nu var det fråga om samordnade aktioner av hela krigsmakten. När de störtat den civila regeringen och upplöst parlamentet utnämnde de de högsta befälen till att leda landet. Dessa utsåg i sin tur ibland civila till en del poster.

Dessa diktaturer var huvudsakligen antikomunistiska, men riktade sig lika mycket mot alla slags folkliga rörelser. Genom systematiskt förtryck - utfört av polis, säkerhetspolis, militär och terrorgrupper - förföljde och likviderade de alla oppositionella.

Chile har skiljt sig från de övriga länderna när det gäller tillämpningen av doktrinen. Här har makten mer än i andra länder koncentrerats till en enda person: Augusto Pinochet.

I Brasilien hade man under tjugo år fem militärer som presidenter. Under fjorton års diktatur i Argentina efterträdde sju militärer varandra som president. I Uruguay satt tre olika presidenter under elva år.

Pinochet enväldig

Vid tiden för kuppen i Chile var general Augusto Pinochet (armén) en av fyra jämlika inom militärjuntan. De övriga var amiral José Toribio Merino (flottan), general Gustavo Leigh (flygvapnet) och general César Mendoza (polisen). Vid en presskonferens den 11 september 1973 sa Pinochet att de skulle låta presidentämbetet rotera mellan dem, ett år i taget. Detta var praxis från Brasilien och Argentina. Det var också ett tecken på att diktaturen skulle råda endast under en kort övergångsperiod, vilket också de flesta chilener trodde.

Kort därefter utnämndes Pinochet till Överbefälhavare, en titel som tidigare varit förbehållen presidenten. Senare lät han utnämna sig till president, och 1980 gav han sig ett mandat på åtta år, med möjlighet att omväljas och sitta kvar till 1997.

Inte ens militären har haft någon större möjlighet att påverka och ändra Pinochets beslut.

General Leigh, som var emot denna maktkoncentration, avlägsnades från juntan 1978.

Pinochet har själv uttryckt sin makt: »I det här landet rör sig inte ett enda blad utan mitt tillstånd». »Den ende som har rätt att göra uppror är jag.» De övriga inom juntan har reducerats till maktlösa medlemmar av den lagstiftande makten.

Hierarkiskt system

En andra skillnad var att i övriga länder som styrts enligt doktrinen om nationell säkerhet har det krävts av militärerna att de avsagt sig sina militära funktioner när de tagit på sig höga ansvarsposter inom regering och förvaltning.

I Chile har Pinochet samtidigt varit president, överbefälhavare och chef för armén, den mest prestigefyllda vapengrenen inom krigsmakten. Det har beräknats att så mycket som hälften av hans arbetstid har upptagits av armén, medan den andra hälften alltså ägnats åt att som president leda landet.

Som president har han tillämpat samma hierarkiska system, med absolut lydnad, som inom armén. Detta har skapat ett nät av lojaliteter, samtidigt som öppna motsättningar och oenighet har tystats ned.

Han har på så sätt kunnat kontrollera alla befordringar och pensioneringar av dem som inte varit trogna och pålitliga, eller av dem som, på grund av kapacitet och intelligens, utgjort ett hot mot honom.

Politisk roll

För det tredje har militärens roll blivit alltmer politisk under dessa sexton år av diktatur. Genom att ge prestigefyllda poster inom regering och förvaltning - både på statlig och kom-

munal nivå - åt militärer har Pinochet försäkrat sig om ett brett stöd av lojala undersåtar inom maktapparaten.

I Chile har upp emot fem gånger fler militärer varit involverade inom regering och förvaltning än i diktaturena i Brasilien, Argentina och Uruguay. En följd av detta är förstås att militären fått mindre tid och resurser till att ägna sig åt sin egentliga uppgift.

Vill framstå som laglig

Slutligen har den chilenska diktaturen lagt stor vikt vid att framstå som laglig. Vanligen har diktaturer inte bekymrat sig särskilt mycket om landets lagar. Franco styrde Spanien i fyrtio år utan att införa någon ny grundlag. Inte heller i Brasilien, Argentina eller Uruguay införde diktaturena nya grundlagar.

Men i Chile började militären tidigt att bygga upp en grund av juridisk karaktär, för att dölja det faktum att man störtat en laglig regim.

En förklaring till detta kan vara landets långa tradition av demokrati. Det skulle vara lättare för diktaturen att behålla makten om man vädjade till respekten för lagarna, även om ju de nya lagarna egentligen var olagliga.

Under de första åren utfärdades en rad dekret och förordningar. Under 1980 presenterades det nya förslaget till grundlag. Det antogs i september samma år vid en folkomröstning, som inte uppfyllde grundläggande demokratiska villkor.

Denna grundlag hade skrivits av diktaturen, och var skräddarsydd för att garantera Pinochet vid makten i minst åtta år till. Den skulle också garantera en fortsättning av juntans ekonomiska politik under ännu längre tid. Den skrevs dessutom så att det i praktiken skulle bli närmast omöjligt att ändra den med demokratiska medel.

Foto: Johan Solander

FÖRTRYCKETS OLIKA FASER

Att indela det förtryck som militärregimen utövat i strikt skilda perioder vore naturligtvis godtyckligt, men i stort kan man ändå urskilja fyra faser.

Regeringen har alltid använt sig av den repression den ansett sig behöva för att kunna genomdriva sin speciella samhällsmodell.

Formerna härför har växlat och anpassats efter nya och skiftande situationer såväl inom som utom landet.

Under de sexton år som gått sedan militärkuppen har förtrycket varit hårt, samtidigt som det givetvis varierat. Omedelbart före kuppen och under det första året rådde ett brutalt förtryck. 1974-76 utövades förtrycket i första hand av säkerhetspolisen, DINA. När ekonomin förbättrades, och sedan regimen slagit ned vänstern och dess ledare, mildrades det något, samtidigt som institutionaliseringen inleddes. Mot slutet av 1981, när ekonomin närmade sig en kris, tilltog repressionen igen. Sedan, under den senare delen av 80-talet, tilläts en ökad grad av opposition, parallellt med brutala avrättningar som utfördes av militärer och, oftast, oidentifierade civilklädda grupper.

Första fasen

(Ur Chb 4/83)

Den första etappen inleddes redan månaderna före militärkuppen genom lagen om vapenkontroll, som genomdrevs i kongressen av oppositionen. Genom denna lag fick militären och polisen rätt att direkt ingripa i de folkliga organisationerna under förevändning att söka efter vapengömmor. De genomförde husrannsakingar och razzior, och de hotade, torterade och mördade vissa ledare.

Själva kuppen genomfördes med en fruktansvärd grymhet för att sätta skräck i befolkningen, knäcka all motståndsvilja och samtidigt likvidera största möjliga antal motståndare. Man genomförde summariska rättegångar och massavrättningar och inrättade koncentrationsläger över hela landet. Vänsterpartier och fackföreningar förbjöds och deras egendom konfiskerades. Strejker och möten utan myndigheternas tillstånd förbjöds.

Den föregående regimen anhängare förföljdes, fängslades, torterades och i många fall försvann de för alltid. De döda och försvunna räknades under denna period i tusental.

Statsapparaten intogs av militärer. Vid institutioner, industrier och inom massmedia placerades militära kontrollanter. På andra poster utnämndes civila som ställt sig positiva till kuppen.

Repressionen utövades främst av armén och polisen, samt ibland av civila grupper som till exempel Patria y Libertad (Fosterland och fri-

het). Förtrycket var massivt och irrationellt, vem som helst kunde drabbas. Och detta var just avsikten, ingen skulle kunna känna sig säker.

Omedelbart efter militärkuppen inleddes förföljelsen av alla som deltagit i UPs (Folkfrontens) politik. De partier som ingått i UP förbjöds och politikerna mördades, fängslades eller försvann. Bondeledare, studenter, alla som på något sätt deltagit i någon folklig organisation eller i dess verksamhet, kunde drabbas.

Andra fasen

Åren 1974-76 karaktäriserades av en ekonomisk chockpolitik och av regimen behov att slå ned all opposition. Den ekonomiska politiken avsåg att skapa en marknadsekonomi inom det sociala området och en fullständig omläggning av landets produktionsstruktur.

Nu drabbades även samhällsgrupper som tidigare sympatiserat med regimen. För första gången utvisades kristdemokratiska oppositionsmän. Vidare avskedades liberala motståndare till regimen vid universiteten och inom den offentliga administrationen. Samtidigt infördes en rigorös censur av samtliga massmedia.

Kristdemokraterna hade till en början förhållit sig avvaktande, i hopp om politiska uppgörelser med regimen som skulle tillåta dem att återta det politiska inflytandet i landet. Men allteftersom månaderna gick började även kristdemokraterna att visa otålighet.

Inom vänstern och de folkliga skikten började en återorganisering och ett försvar av fackliga intressen att ta form. Därmed uppstod också solidaritetsorganisationer och grupper som försvarade de mänskliga rättigheterna och som var knutna till kyrkorna, såsom Comité Pro Paz (Kommittén för fred).

För att undvika att vänstern åter stack upp huvudet krävdes mer kompetenta och samordnade instrument för repression. I juni 1974 bildades den nationella säkerhetstjänsten, DINA.

Den massiva repressionen utövades nu inte längre av militären. I stället upprättades en försvarslinje av polis, kriminalpolis och DINA.

DINA fick tillgång till en mängd hemliga lokaler, makabra tortyrkammare där tortyren utövades på ett vetenskapligt sätt i de mest brutala och avskyvärda former som tänkas kan. Calle Londres, Villa Grimaldi och Colonia Dignidad är några exempel på sådana tortyrcentraller.

Diktaturen inrättade fångläger i Tres Alamos, Puchuncavi, Ritoque för att där inhysa stora mängder fångar som gripits med stöd av »lagen om den inre säkerheten». Mot de flesta av dessa fångar väcktes inget åtal. Det var under denna tid som de flesta försvinnanden skedde.

Tredje fasen

Från 1977 förbättrades ekonomin och gav en relativ stabilitet åt regimen. Vänstern hade förlorat många av sina främsta ledare. Det tidigare brutala och massiva förtrycket ansågs inte längre som absolut nödvändigt, och det modifierades något.

Samtidigt drev Carter-administrationen i USA sin linje om respekt för de mänskliga rättigheterna, inte minst för att kunna försvara USAs stöd till den chilenska juntan.

Dessa omständigheter påverkade de åtgärder som nu började vidtas. Institutionaliseringen påbörjades, Pinochet kungjorde moderniseringar och staten anpassades till den nya ekonomiska och politiska planen. I och med att Chile fick stora utländska lån kunde den ultraliberala modellen komma igång.

Man gav amnesti åt de fångar som suttit i koncentrationsläger i kraft av belägringstillståndet. Men på frågan om de försvunna gavs inget tillfredsställande svar. Officiellt hävdade diktaturen att de gått under jorden, emigrerat eller dödat varandra i inbördes strider.

DINA upplöstes 1977 sedan organisationen befunnits inblandad i mordet på Letelier i USA (se särskilt avsnitt). I stället bildades CNI (Nationella informationscentralen) med i stort sett samma personal och ledning som DINA haft.

Man stängde koncentrationslägren för officiellt erkända politiska fångar men bibehöll de hemliga tortyr- och arrestcentralerna. I fångelserna satt många politiska fångar kvar. Regimen

klassade dem som vanliga brottslingar.

Repressionen började nu i högre grad drabba även den politiska mitten och högern, om än i mindre drastiska former: korta arresteringar, förvisning inom landet samt landsförvisning i en del fall. Regimen hade givetvis problem med förföljelsen av dessa politiska grupper. De vanliga motiveringarna kunde inte tillämpas på dem eftersom de var uttalade motståndare till marxistiska idéer. Men för att genomdriva sin samhällsmodell måste regimen undertrycka även dessa gruppers aktiviteter.

Förföljelsen av vänstern fortsatte som förut, med avrättning av de mest radikala, men nu på ett mer selektivt vis. Vid den här tiden, slutet av 70-talet, dömdes många under tortyr, och många avrättades direkt på gatan. För att rättfärdiga detta drev diktaturen en ideologisk, antimarxistisk och antiterroristisk kampanj i massmedia i syfte att isolera motståndsrörelsen från befolkningen.

Militären aldrig långt borta

För att slå ned den ökade fackliga organisationen införde juntan en ny arbetslagstiftning. 1980 genomfördes en folkomröstning där en ny grundlag antogs. (Detta behandlas utförligare på annan plats i detta material.)

Det blev nu vanligare med korttidsarresteringar, där offren släpptes efter att ha hotats, förhört och misshandlats. Husrannsakingar och massarresteringar förekom då och då. Allt syftade till att skrämja och visa att militären aldrig var långt borta. Genom detta kunde regimen undvika den internationella kritiken för brott mot de mänskliga rättigheterna.

Nu dök det också upp ett terrorkommando kallat Covema (Martyrernas hämnare), som utförde en lång rad avrättningar av oppositionella. Medlemmarna i Covema kom från DINA och kriminalpolisen, men gruppen som sådan var inte en officiell del av säkerhetstjänsten, och kunde därför både fördömas av regimen och räkna med dess stöd för sina operationer.

I allt större utsträckning började domstolarna användas för att ge ett sken av juridisk rättvisa åt regimen repression.

Fjärde fasen

I slutet av 1981 började en ny repressiv e-tapp, som sammanföll med den ekonomiska modellens begynnande nedgång och kris. Samtidigt gjorde den folkliga mobiliseringen stora framsteg och oppositionens aktiviteter ökade. Den folkliga oppositionen radikaliserades och centern/högern visade alltmer sitt missnöje med regimens politik.

Diktaturen tillgrep nu landsförvisningsstraff, genom enbart administrativa beslut, mot bland annat ledare inom Kommissionen för mänskliga rättigheter, Kristna vänstern och fackföreningarna. Många medlemmar och aktiva i MIR avrättades på gatan. Ordföranden i de statsanställdas förbund mördades. Man använde sig av civilklädda slagskämpar som pucklade på demonstranter. Husundersökningar, massiva arresteringar, razzior och registrering av invånarna fortsatte. Dessutom tilltog diktaturens sociala verksamhet i bostadsområdena, genom borgmästarna, ungdomssekretariaten, sportfrämjandet och kvinnoorganisationerna. Angivarnas antal och verksamhet i de folkliga organisationerna tilltog.

Regimen hotade med dödsstraff för de politiska fångar som var anklagade för terrorism. Kontrollen över massmedia skärptes. Övervakningen på universitet och högskolor fortsatte.

(Ur Chb 4/83)

Blodigt svar på protester

De nationella protestdagarna 1983 blev övervältigande framgångar för oppositionen. Folk stannade hemma från jobbet, de vägrade åka buss, de bojkottade de affärer som hade öppet och de slog på kastrullerna i sina olika bostadsområden. Protesterna var fredliga och de växte och paralyserade större delen av landet under en dag.

Diktaturens svar på protesterna blev blodigt. Militären anföll de bostadsområden där motståndet var kraftigast, i påstådd jakt på upprorsledare. 18 000 soldater ockuperade huvudstaden och sköt skarpt med kulsprutor. Under en enda dag dödades över hundra människor.

Samtidigt inbjöd Pinochet till förhandlingar om en övergång till demokrati. En del av oppositionen, under ledning av kristdemokraterna, inledde en dialog med diktaturen och manade befolkningen att avstå från fortsatta protester. Vänstern, som inte var inbjuden till samtalen, manade till fortsatta protestdagar.

Förhandlingarna gav inga andra resultat än att enheten inom oppositionen rasade samman och protesterna förlorade sin styrka.

Terrorgrupper

Diktaturen hade nu siktet inställt på folkomröstningen 1988 då folket skulle säga ja - det förutsatte man - till Pinochet och hans »demokratisering» av Chile. Flertalet chilensare i exil tilläts återvända. Politiska partier kunde åter bli lagligt godkända, med vissa undantag för vänstern.

Samtidigt utförde civila terrorgrupper ur extremhögern samt militären attentat och mord på ledande oppositionella: prästen Andres Jarlän 1984, Nattino, Guerrero och Parada 1985, Rodrigo Rojas 1986, José Carrasco 1986, massakern på tolv oppositionella inom FPMR 1987, samt Jeckar Neghme 1989.

Under dessa sexton år hade diktaturen hela tiden kontrollen och satte gränserna för oppositionens protester. Ibland lättade förtrycket något, bara för att åter slå till med oförminskad kraft. Samtidigt utnyttjade diktaturen skickligt på det politiska planet motsättningarna inom oppositionen, och kom med det ena utspelet efter det andra i syfte att omöjliggöra ett enat motstånd.

Foto: Per Hanstorp
UBV:s bildarkiv

POLITISKA FÅNGAR

I samband med militärkuppen dödades 30 000 människor enligt militärens egna uppgifter. Många fler fängslades. Man beräknar att 100 000 personer hade passerat militärens fängelser och läger enbart under juntans två första år.

Ett år efter kuppen förklarade Pinochet att vissa fångar skulle kunna landsförvisas. Bara mellan september 1974 och maj 1975 landsförvisades 3 000 personer.

Senare började man att i lättare fall också tillämpa förvisning inom landet.

Fångar kvar

Under diktaturens första fem år var det vanligt att fångar avrättades och försvann. Många var också de som satt i koncentrationsläger, fängelser eller i säkerhetspolisens (DINAs) hemliga arrestlokaler. Tortyr var snarare regel än undantag.

Idag i augusti 1990 sitter drygt 260 politiska fångar i olika fängelser i Chile. De flesta har gripits under 80-talet, och tillhör MIR, FPMR eller MAPU Lautaro. I början av 80-talet greps MIR-ister efter bland annat attentat mot polistationer, militärer och banker. Medlemmarna i FPMR har till största delen gripits efter 1986, för vapeninförsel, attentatet mot Pinochet och kidnappningar. Många har gripits enbart för att de tillhört dessa organisationer, i diktaturens försök att krossa dem, utan att det kunnat bevisas att de haft något med olika attentat att göra.

Isolering och tortyr

Cirka 80 procent av de politiska fångarna hade sina fall uppe i militärdomstol. I allmänhet fördes de inför militärdomaren med förbundna ögon, efter isolering och tortyr, och undertecknade under hot sina bekännelser som de avgivit under tortyr tidigare. Under hela denna tid fick de inte träffa sin advokat.

Förundersökningarna hölls hemliga och pågick i vissa fall upp till nio år. Advokaterna fick inte ta del av dem för att förbereda sitt försvar!

I fängelserna hade de politiska fångarna sämre villkor än vanliga fångar, bland annat när det gällde permissioner och rätt till besök av sin partner om denne också var politisk fånge.

Särskilt svårt har det varit för de kvinnliga politiska fångar som varit gravida när de anhölls och som sedan fött barn i fängelset. Barnen har sedan stannat hos sina mödrar upp till drygt två år. De mödrar som valt att skiljas från sina barn har i allmänhet gjort det för att inte utsätta barnet för de nedbrytande förhållandena i fängelset.

De flesta anhållanden av politiska fångar har skett under illegala former, i allmänhet av CNI (säkerhetspolisen). CNI hade inte legal kompetens att anhålla personer utan uppvisande av arresteringsorder, utfärdad av en domare. Den anhållne fördes i allmänhet till en hemlig arrestlokal, där han utsattes för tortyr. De anhöriga underrättades inte om var han befann sig.

Fången hölls oftast i total isolering fem dagar i taget, ibland upp till 50 dagar, då han

inte fick träffa ens sin advokat. Han utsattes under denna tid i regel för både fysisk och psykisk tortyr.

Fångar och anhöriga organiserade

Anhöriga till de politiska fångarna möttes i sökandet efter sina män, bröder, fäder och barn omedelbart efter militärkuppen. En del återfanns i fängelser, andra i koncentrationsläger. En del hade avrättats och andra är fortfarande försvunna. I slutet av 70-talet spred regimen ut de politiska fångarna till fängelser över hela landet, långt från anhöriga och advokater. Vid den tidpunkten bildades Föreningen för anhöriga till de politiska fångarna (AFPP) och det växte fram en mängd lokalgrupper. En formell riksorganisation bildades 1988. Föreningen är till största delen sammansatt av kvinnor – mödrar, fruar, systrar och döttrar till fångarna.

Fångarna är organiserade på varje fängelse och de har numera två nationella samordningsorgan, CNPP. Den ena gruppen framhåller nödvändigheten av en omstörtande politisk linje, i enlighet med FPMR, en del av MIR och andra grupper. Den andra gruppen är de som ligger nära den del inom MIR som ingår i Förenade vänstern och PAIS, och som tror på en parlamentarisk politik.

Fångarna har vid upprepade tillfällen genomfört hungerstrejker, publicerat skrivelser och dokument och ett par gånger har flera av dem lyckats fly. Den största flykten genomfördes i januari 1990, då 43 fångar flydde genom en tunnel från fängelset i Santiago.

Före valet 1989 talade man inom oppositionens samordningsgrupp om två typer av fångar: samvetsfångar som inte brukat våld och de som brukat våld som lett till allvarliga skador eller döden. Fångarna och deras anhöriga kräver omedelbar frigivning av samtliga politiska fångar, utan åtskillnad.

Lagändring krävs

Sedan Aylwins regering tillträtt har en regeringskommission föreslagit villkorlig frigivning av alla politiska fångar, att alla processer som ej avslutats i militärdomstol överförs till civila domstolar, att alla domar omprövas i civila domstolar, att olagliga domar och orättfärdiga straff rivs upp, stoppas eller avkortas samt att varje år i fängelse under diktaturen ska räknas som tre år.

Kommissionen räknar med att det kan ta omkring ett år att lösa problemet med de politiska fångarna. Regeringen har sagt att det inte går att frige alla politiska fångar utan att göra justeringar av lagen, vilket kräver överenskomelser i parlamentet, det vill säga att en del av högern stödjer förslaget.

En större del av fångarna sägs vara införstådda med att det kan ta tid, medan omkring en tredjedel anser att regeringen saknar verklig vilja att lösa problemet. De kritiserar kommissionens förslag och pekar bland annat på att domstolarna fortfarande är tillsatta av diktaturen. Alla politiska fångar är emot amnesti, eftersom amnesti ges åt dem som begått brott och eftersom den även skulle omfatta diktaturens brott mot de mänskliga rättigheterna.

SÄKERHETSPOLIS OCH DÖDSPATRULLER

DINA, arméns säkerhetstjänst, bildades officiellt 1974, men anklagelserna mot DINA samlades hos organisationerna för mänskliga rättigheter långt tidigare. Även flottan hade sin under rättelsetjänst, liksom flygvapnet (SIFA) och polisen (DICAR).

Till en början arbetade de alla parallellt och i samma riktning: mot de marxistiska partierna i oppositionen. De kunde räkna med egen infrastruktur (hemliga fängelser, tortyrcentraler och operativa enheter som var specialiserade på att analysera information från partierna), men i sin nit att uppvisa effektivitet började de tvista om fångarna, informationen och de uppgifter de ålagt.

Det uppstod meningsskiljaktigheter, särskilt mellan DINA och SIFA, om vilka repressiva metoder som borde tillämpas. DINA lät ofta sina fångar försvinna, medan SIFA i högre grad underställde sina fångar rättegång.

DINA var starkast och kom att kvarstå som det centrala organet för repressionen. Genom sin kontroll över DINA stärkte Pinochet sin makt, även gentemot eventuell opposition inom krigsmakten.

DINA fick ekonomiska resurser och tillstånd att genomföra husundersökningar och att anhölla personer. Man agerade även utomlands, mot chilensare i exil. Enligt en av deras egna agenter var det DINA som låg bakom mordet på Prats i Argentina, Letelier i USA och attentatet mot Leighton i Rom. (Se nästa avsnitt)

DINA blir CNI

Det var just kopplingen till mordet på Letelier som ledde till att DINA upplöstes och ombildades som CNI. CNI har haft samma resurser och befogenheter som DINA.

Alltsedan militärkuppen har det också funnits hemliga organisationer som hotat, kidnappat, torterat och mördat oppositionella. Olika utredningar har pekat i riktning mot att de består bland annat av tidigare medlemmar i DINA och CNI, eller någon annan av de övriga vapengrenarnas säkerhetstjänster.

Den mest kända av dessa grupper var Comando Conjunto, som inledde sin verksamhet 1975 mot kommunistpartiet. Deras metoder blev kända genom avslöjanden från en av deras egna avhoppade agenter.

Patria y Libertad

När det stod klart att Jorge Alessandri, högerns kandidat, förlorat mot Salvador Allen-

de, den 4 september 1970, började Alessandris anhängare förbereda sig för strid.

Några dagar efter valet, den 7 september, höll några ledare inom Nationella Partiet, PN, ett möte där man diskuterade åtgärder för att förhindra att Allende accepterades av kongressen. Så föddes Nationella Medborgarrörelsen Fosterland och Frihet (Movimiento Cívico Nacional Patria y Libertad). Dess ledare blev den unge advokaten Pablo Rodríguez.

Man beslutade sig för att hålla massmöten och utföra sabotage och terrorhandlingar.

När det stod klart att man inte lyckades förhindra att Allende utsågs till president ansåg Pablo Rodríguez att »den liberala demokratin hade uttömt sina resurser» och att det var »nödvändigt att rädda landet från marxismen genom att stödja en militär regering».

Arméchefen mördades

Den 22 oktober 1970 mördades arméchefen general René Schneider. Den juridiska utredningen visade klart att i planeringen och genomförandet deltog många militanter från Patria y Libertad.

Den 1 april bildades Movimiento Nacionalista Patria y Libertad, arvtagare till den förra rörelsen.

När UP ökade sitt stöd vid parlamentsvalet i mars 1973 menade Patria y Libertad att »alla förhoppningar släcktes om att besegra UP genom val». Pablo Rodríguez sade att »militären är de enda som kan göra motstånd mot den marxistiska offensiven».

Enligt Pablo Rodríguez nådde Patria y Libertads verksamhet sin kulmen i och med militärkuppen 1973. Men organisationens medlemmar började i stället arbeta inom de olika repressiva organen som diktaturen skapade. Och 1988 dök Patria y Libertads symbol, den svarta spindeln, åter upp i propagandan inför folkomröstningen.

ACHA

Acción Chilena Anticomunista uppträdde första gången offentligt i mitten av 1983, när oppositionen samlat sina krafter i de nationella protestdagarna mot regimen. Med flygblad och målade väggar spreds budskapet. »Död åt kommunismen!» undertecknat av ACHA.

Organisationens första affischer visade en döds-kalle med tjockt yvigt hår och en nagel-

försedd hand som håller i en blodig yxa (yxa = hacha, dvs ACHA).

Den 26 januari 1984 påträffades den 24-åriga studenten Manuel Melin från Nueva Imperial död i en flod. Senare fann man att hans kropp bar spår av tortyr. Den 11 februari fick mapucheindianernas organisation Ad Mapu mottaga en krans med ACHAs underskrift. Några dagar senare fick 21 medlemmar i Ad Mapu brev med mordhot: Manuel Melin var den förste, snart är det din tur!»

Genom flygblad, anonyma telefonsamtal och brev samt kidnappningar utförde ACHA sina hot och terrorhandlingar under 1984. Deras mål var i första hand politiska ledare, studentledare, folkliga ledare, präster och andra som var knutna till kyrkans verksamhet.

I början av 1988 mordhotades kardinal Raul Silva Henriquez. Samtidigt tog ACHA på sig ansvaret för fem ungdomars försvinnande i september 1987, strax efter det att vänstergruppen FPMR kidnappat överste Carreno.

I februari 1988 fick några massmedier meddelande från fyra medlemmar i ACHA att organisationen upplöstes 1984. De anklagade nu marxistiska terroristgrupper för att smutskasta ACHAs namn.

Täcknamn

»ACHA existerar inte som självständig organisation, utan det rör sig om ett täcknamn som vissa offentliga tjänstemän använder sig av för hotelser och attentat av olika slag.» Så kategoriskt uttrycker sig Roberto Garretón, advokat på Vicaria de la Solidaridad.

Han grundar sig på det faktum att i 99,9 procent av fallen där man vet att ACHA varit inblandat har det aldrig gått att klargöra vilka som begått brotten. I de få fall där man kunnat identifiera utövarna har det visat sig att de varit militärer eller verksamma i CNI.

En kyrka i södra Chile, i Punta Arenas, sprängdes i oktober 1984. Den som höll i sprängladdningen dog. Han var militär. Omedelbart efter explosionen spreds flygblad där ACHA sade att »I vår Kyrka vill vi ha religion och inte politiker utklädda till präster».

I centrala Chile, Vina del Mar, förföljdes en läkare som tillhörde Kristna Vänstern och som var ordförande för Förenade Vänstern i Vina. Hans ansökan om skydd avslogs. Sedan han kidnappats och torterats (bl a ristade medlemmar ur ACHA ett kors i hans panna) godkändes hans ansökan om skydd. Det har visat sig att den bil som syntes i samband med den tidigare förföljelsen tillhörde CNI.

Brottslighet skyddas

Ledare för ACHA är Juan Serrano. I en intervju i tidningen La Segunda sade han 1984 att det grundläggande syftet med organisationen var att visa varför kommunismen måste fördömas av den Katolska Kyrkan. Han förnekade alla anklagelser om samröre med militären. »Det enda som förenar oss är en känsla av tacksamhet för vad de gjorde den 11 september, och särskilt till president Pinochet.»

Juristen Jaime Castillo säger att »hotelsbrevet sprids i stor mängd med någon sorts militär apparat, de upprepas och drabbar ibland personer i hög ställning utan någon som helst reaktion från regeringen.»

Det faktum att man använder sig av postens tjänster tyder enligt Castillo på att de här gott om pengar, och på att de är väl organiserade. »Det rör sig inte om några lösa galningar, och det logiska vore att säkerhetstjänsten, som i andra fall upptäcker så mycket och så snabbt, skulle kunna peka ut de skyldiga även här.»

»Det rör sig om en hemlig organisation, men namnet på dess ledare står i telefonkatalogen. Varför kan man inte ta reda på vem han är, när det är så lätt att veta allt om hur till exempel exilchilenarna i Paris rör sig?»

»Om en regering inte intresserar sig för detta har man rätt att anklaga den och kräva någon sorts ansvar. Nu består ansvaret i att man – av undlåtenhet eller stöd – gynnar vissa personers kriminella handlingar. Och det är mycket allvarligt.»

Kommando elfte september

»Kommando elfte september» har varit känt länge, genom hotelser som målats på väggar och murar i Santiago: »Död åt de röda!» »Döda kommunisterna!» med underskrift S11.

Organisationen tog på sig morden den 8 och 9 september 1986, en hämnd för attentatet mot Pinochet. Sedan var det tyst om dem fram till den 31 december 1986. Då attackerade de mitt på ljusa dagen, den internationella organisationen, Comité Intergubernamental de Migraciones (CIM). Under mer än tre timmar gick de igenom arkiven med stor bryskhet och misshandlade de anställda utan att bry sig om att stället var fullt av besökare. Innan de beväpnade männen avlägsnade sig målade de på väggarna: *National Antikommunistiska Fronten Elfte September*.

Utredningen om morden i september 1986 försvårades av undantagstillståndet. Flera tidningar var stängda och det var svårt att skaffa fram adekvat information och att sprida den.

Det fanns en process mot tidigare medlemmar ur detta kommando från 1983, men processen hade lagts på is.

Utredningsdomaren för morden 1986 började nysta i den tre år gamla tråden, och kunde fastställa att »Kommando Elfte September» var en antiterroristgrupp som ägnade sig åt infiltration och underrättelsetjänst. Den bestod av civila och militärer. Organisationens uppgift var att skaffa information om olika sociala grupper och utföra tysta operationer mot politiker, akademiker och massmedier.

Kommandots ledare var medlem i MAPU under UP-regeringen. Efter kuppen rekryterades han av militären och deltog vid gripandet av många politiskt aktiva. Han förhöll sig länge i utkanten av förtryckarapparaten, men 1982 började han arbeta på Tacnaregementet, där man utbildade både civila och militärer i förtrycksmetoder att användas på gator, i bostadsområden och på universitet.

1983 bad Servicio de Inteligencia Militar honom att bilda ett antisubversivt kommando med namnet »Elfte September». Kommandot skulle lyda under inrikesministeriet. Uppgiften var att övervaka personer, församlingar, religiösa grupper, universitetsstudenter, politiska ledare och ledare i boendeorganisationer.

Trots dessa uppgifter har det inte varit möjligt för domare Rojas att nå något resultat när det gäller att klargöra kommandots delaktighet i morden i september 1986.

NÅGRA UPPMÄRKSAMMADE FALL AV ÖVERGREPP

Carlos Prats

Carlos Prats var militär Överbefälhavare under president Allende. Den nionde augusti, en månad före militärkuppen, avgick Prats. Han efterträddes av Augusto Pinochet. Såväl Prats som Allende betraktade Pinochet som pålitlig.

Prats hade tidigare tjänstgjort som inrikesminister i Allendes regering under några korta perioder. Han var inte medlem i något vänsterparti, och än mindre var han marxist, men han var strikt konstitutionell och försvarade den lagligt valda regeringen mot högerens kupplaner.

Efter kuppen lämnade Prats Chile för att slå sig ner i Buenos Aires och ta anställning som tjänsteman i ett större företag. Han var dock aldrig helt borta från den politiska scenen i Chile. Han upprätthöll vissa kontakter med oppositionella grupper inom krigsmakten, och han sammanträffade ibland i största hemlighet med chilenska exilpolitiker. Kort före sin död träffade han bland andra den förre ordföranden i Chiles Kommunistiska Ungdomsförbund, Gladys Marín.

I en intervju med den holländska journalisten Marliše Simons - en intervju som Simons fick lova att offentliggöra endast i händelse av Prats död - omtalade Prats bland annat att han var i färd med att skriva sina memoarer.

Prats visste mycket. För Marín och Simons berättade han bland annat om CIAs stöd till den chilenska krigsmakten, om förre presidenten Freis kontakter med CIA, om juntamedlemmarna själva, om oppositionen inom krigsmakten med mera.

Det råder inget tvivel om att Prats hade kunskaper som var farliga för juntan. Han mördades den 29 september 1974 i Buenos Aires. Den argentinska polisen fann aldrig något spår efter mördaren.

Bernardo Leighton

Den 6 oktober 1975 utsattes Bernardo Leighton för ett mordattentat i Rom. Han svävade mellan liv och död under ett par veckor. Hans fru skadades så svårt att hon invalidiserades.

Leighton var en av grundarna av det Kristdemokratiska Partiet. Han var inrikesminister och vice president under Allenderegeringen. Leighton hade förbjudits av militärjuntan att återvända till Chile, och var vid tidpunkten för attentatet sysselsatt med att försöka ena oppositionen för att återerövra demokratin.

Orlando Letelier

Orlando Letelier mördades i Washington DC, USA, den 21 september 1976. Mordet genomfördes med en tidsinställd bomb som förutom

Letelier dödade även hans sekreterare, USA-medborgaren Ronnie Moffit. Bomben hade placerats i Leteliers bil, och exploderade när de körde genom Washintons diplomatkvarter, inte långt från den chilenska ambassaden.

Orlando Letelier var medlem i Socialistpartiet. Han var under Unidad Popular först ambassadör i USA, därefter utrikes- och senare försvarsminister. Efter militärkuppen fängslades han och satt ett år i koncentrationsläger.

Han frigavs i slutet av 1974 och arbetade sedan dess aktivt för att stödja motståndet i Chile. Han spelade en viktig roll vid tillkomsten av senator Edward Kennedys lagförslag om upphörande av all militär hjälp från USA till den chilenska militärjuntan.

Bara tio dagar före mordet hade Pinochet själv skrivit under ett dekret som frantog Letelier hans chilenska medborgarskap. Letelier anklagades för att ha »skadat den chilenska statens intressen».

Pinochet fördömde mordet och lovade USA »maximalt samarbete» för en »noggrann undersökning».

1978 utvisades den amerikanske medborgaren Michael Townley till USA, där han erkände att han installerat bomben i Leteliers bil. Han förklarade att han arbetat på uppdrag av DINA, och att överstelöjtnant Pedro Espinoza och överste Manuel Contreras låg bakom attentatet. Townley hade vid utförandet samarbetat med löjtnant Fernando Larios och tre medlemmar ur den Kubanska Nationaliströrelsen i USA.

De tre kubanerna och Townley ställdes inför rätta och dömdes. Townley fick tio års fängelse men frigavs efter tre år och tre månader på grund av gott uppförande. Domstolen i USA begärde att de chilenska myndigheterna skulle utlämna Larios, Espinoza och Contreras till förhör, men Pinochet vägrade.

I januari 1987 lämnade Fernando Larios illegalt Chile, med förmodad hjälp av FBI, och överlämnade sig till rättvisan i USA. Han erkände att han deltagit i förberedelserna av mordet på Letelier, där hans uppgift bestått i att ta reda på var Letelier befann sig. I förhören sa Larios också att Espinoza och Contreras legat bakom planeringen av mordet, och han antydde att Pinochet kände till det.

Trots upprepade försök att få Espinoza och Contreras utlämnade till domstolsförhör i USA vägrade Pinochet att släppa iväg dem.

Lonquén

Den 30 november 1978 begav sig en kommission sammansatt av representanter från kyrkan och från pressen till ett övergivet kalkbrott nära Talagante, några mil från huvudstaden. De grävde i flera timmar, och fann till slut vad några bybor berättat - resterna av femton döda kroppar.

Högsta Domstolen tillsatte en utredning som

kom fram till att de döda var bönder från Isla de Maipo som arresterats av polisen i oktober 1973.

Dessa var några av de många försvunna. Enligt de anhöriga till de försvunna rör det sig om 2 500 oppositionella som regimen på detta sätt gjorde sig av med. Av dessa har 758 fall anmälts till domstolarna.

Diktaturen medgav aldrig att man använt sig av denna metod. Man hävdade att de försvunna själva skulle valt att arbeta underjordiskt, att de i hemlighet gått i exil eller att de fallit offer för inbördes strider inom vänstern.

Liknande massgravar har påträffats på flera håll, senaste gången 1988 i Taltal, nära Antofagasta i norra Chile.

Sebastián Acevedo

Sebastián Acevedo var en vanlig arbetare i Concepción. Hans son och dotter greps av säkerhetspolisen 1983, och fördes bort till hemligt förvar. Acevedo uppvaktade myndigheterna för att få veta var hans barn fanns, och bad att de skulle föras inför domstol om de misstänktes för något brott. När han inte fick veta något hotade han med att begå självmord.

Den 11 november 1983 kunde många människor på torget se hur han hällde bensin över sig. När en polisman försökte ingripa tände Acevedo eld på sig själv.

Han dog efter åtta timmars svåra plågor. Innan dess hann han få veta att hans dotter hade släppts. Senare släpptes också sonen. Båda hade torterats. De skyldiga till bortförandet och tortyren har inte åtalats.

Till minne av denne arbetare bildades Rörelsen Mot Tortyr - Sebastián Acevedo. Det är en aktionsgrupp som genomfört korta protester där de fördömt brotten mot de mänskliga rättigheterna.

Nattino, Guerrero och Parada

Lördagen den 30 mars 1985 kunde man på kvällsnyheterna höra ett inslag från bårhuset i Santiago:

»En anställd vid Rättsmedicinska Institutet har just identifierat två av de döda kroppar som fördes hit ikväll. Det rör sig om José Manuel Parada Maluenda och Manuel Guerrero Ceballos. Den tredje personen är okänd, av maskulint kön...»

Man fick veta att några bönder funnit dem, med halsarna avskurna, i närheten av Santiagos internationella flygplats.

Två dagar tidigare, på torsdagseftermiddagen, hade en civilklädd kommandogrupp kidnappat den politiska tecknaren och konstnären Santiago Nattino på öppen gata, tvingat in honom i en bil och försvunnit.

På fredagsmorgonen vid halv nio-tiden stod läraren Manuel Guerrero som vanligt utanför Skolan för Latinamerikansk Integration och välkomnade eleverna när de kom. Sociologen vid La Vicaría de la Solidaridad, José Manuel Parada, följde som han brukade göra sin nioåriga dotter till skolan. Då rusade plötsligt tre beväpnade män ut ur en parkerad beige Chevette utan registreringsskyltar. De tvingade in Guerrero och Parada i bilen, sedan de skjutit en lärare i magen när han försökte rädda de två.

Mellan de båda kidnappningarna, på torsdagskvällen, hade beväpnade civila trängt in på lärarfacket Agech:s informationskontor och kidnappat fem personer. De utfrågades bland annat om Guerrero och Nattino. Guerrero var ordförande för Agech i Santiago. Nattino brukade på sin post till Agech:s lokal. De fem kidnappade släpptes just när utgångsförbudet upphörde på fredagsmorgonen, några timmar innan Guerrero och Parada fördes bort.

Det tillsattes en undersökningsdomare, José Cánovas Robles, som riktade sin uppmärksamhet på främst två omständigheter. Den ena rörde en helikopter som flugit över skolan när Guerrero och Parada kidnappades. Den andra gällde tiden och platsen för avrättningarna.

Enligt många vittnesuppgifter flög en helikopter över området där skolan ligger redan före klockan 8.30. Kidnappningen ägde rum under några minuter runt 8.45.

Polisens mordrotel kunde konstatera att fyra helikoptrar lyft från militärflygplatsen Tobalaba den aktuella dagen. En av dessa lyfte klockan nio enligt journalen. Senare berättade en polis-kapten Riederer att en helikopter inom hans institution hade startat klockan 8.35 för att återvända omkring klockan tio.

Men enligt färdskrivaren hade helikoptern lyft klockan åtta, med piloten Carreno och fyra besättningsmän. De sa alla att de startat 8.35 för att leta efter en stulen Chevette i de östra stadsdelarna, där skolan ligger. Men Carreno sa att han hört larmet om den stulna bilen vid nio-tiden, och att det rörde sig om en kidnappning.

Cánovas fick en kopia av flygrapporten där det tydligt syntes att tiden för starten hade ändrats, från 8.05 till 8.35. Senare visade det sig även att helikoptern inte förts av Carreno utan av kapten Riederer.

Den andra omständigheten gällde själva mordplatsen. Genom obduktion kunde man fastställa att de tre dött under natten till lördagen, någon gång mellan åtta på fredagskvällen och åtta på lördagsmorgonen.

De döda kropparna upptäcktes vid middagstid av några bönder i närheten av flygplatsen, inte långt ifrån en vaktur som bevakas av polis dygnet runt. De två vakthavande polismännen hade emellertid varken sett eller hört något anmärkningsvärt.

Det hade däremot fyra tjänstemän vid flygplatsen gjort. De hade åkt till sin arbetsplats på morgonen, innan utgångsförbudet upphört. Vid polisposteringen hade de sett två ljusa bilar. Trettio minuter senare hade de hört hemska skrik därifrån. Efter ytterligare några minuter hörde de ett liknande skrik, men en annan röst.

Hindrades ta del av vittnesmål

Under flera år har Cánovas utrett alla tänkbara spår. När han begärde att ledningen för polisens underrättelsetjänst skulle anhållas såg sig polischefen, César Mendoza, tvungen att lämna in sin avskedsansökan. När Cánovas pekade ut medlemmar inom säkerhetstjänsten som skyldiga till mordet överlämnade han ärendet till militärdomstolen, eftersom det civila rättsväsendet inte var kompetent att behandla fall där polis eller militär var inblandade. När Cánovas i sina resolutioner pekade ut högre militärer och poliser hindrades han att kontrollera vittnesmål om tortyrlokaler, eftersom en

civil inte hade tillträde till lokaler som tillhörde militär, polis eller säkerhetspolis.

Cánovas har bara kunnat konstatera att kidnappningarna och mordet utfördes under befäringstillstånd, att mördarna kunde röra sig i bilar under det nattliga utgångsförbudet samt att ordningsmakten inte såg eller hörde någonting trots att polis och militär under dessa undantagstillstånd har oinskränkt kontroll över medborgarna.

Carmen Gloria och Patricio Rojas

Den andra juli 1986 hade Asamblea de la Civilidad (en medborgarrättsrörelse) utlyst till en nationell protestdag. En grupp ungdomar gjorde iordning barrikader i ett kvarter i Santiago när de överraskades av en militärpatrull. Alla som var i närheten flydde. Två ungdomar – Carmen Gloria Quintana och Rodrigo Rojas – greps av militären.

Soldaterna slog dem med gevärskolvorna. Befälet för patrullen, löjtnant Fernández Dittus, beordrade soldaterna att hämta en bensindunk som blivit kvar vid barrikaden, när ungdomarna flydde. En soldat hällde bensinen över Carmen Gloria och Rodrigo, och tände på. När de brunnit en stund lindade soldaterna in dem i filtar och körde iväg dem på ett skåpbilsflak. De släpptes i ett dike utanför staden.

De lyckades få hjälp att komma till sjukhus. Brännskadorna täckte 62 procent av deras kroppar. Armén förnekade kategoriskt att någon militär varit inblandad i händelsen. Efter två dagar dog Rodrigo Rojas. Carmen Gloria överlevde, och är nu tillbaka i Chile efter två års specialistvård i Canada.

Efter två veckor ändrade sig militären och ställde löjtnant Fernández Dittus, två befäl, fem underbefäl och sjutton meniga till rättsvisans förfogande. Militärens version var att ungdomarna gripits, gjort motstånd och själva sparkat till en bensindunk så att de började brinna. Militären skulle ha hjälpt dem släcka elden. Sedan hade de kört dem till sjukhus, men då de velat gå hade militären lämnat dem vid vägen.

Löjtnant Fernández Dittus beforderades till kapten. De skyldiga har inte dömts.

Fyra oppositionella avrättas

Den åttonde och nionde september 1986 dödades fyra vänsteroppositionella, under likartade omständigheter.

Vid tvåtiden på morgonen kidnappades elektrikern Felipe Rivera från sin bostad. Han var tidigare aktiv kommunist. Några timmar senare påträffades hans döda kropp i närheten av hemmet.

Två timmar senare fördes läraren Gastón Vidaurrázaga med våld bort från sin bostad. Han var ledare inom MIR och levde underjordiskt tillsammans med sin fru och lilla dotter. Hans genomborrade kropp hittades av polisen fem kilometer utanför staden.

En timme senare greps journalisten José Carrasco på samma sätt. Han var tidigare aktiv inom MIR och hade återvänt till Chile efter flera år i exil. Han återfanns dödad med tretton skott, i närheten av Minneskyrkogården, inte långt från en polisstation.

Tjugofyra timmar därefter greps publicisten Abraham Muskablitz i sitt hem av uniforme-

rade män med maskerade ansikten. Två dagar gick innan man fann hans döda kropp, genomborrad av kulor.

Den paramilitära organisationen Kommando Elfte September tog på sig ansvaret för mordet, och sa att det var en hämnd för de fem livvakter som dödats vid attentatet mot Pinochet kvällen innan. Det femte offret för denna hämnd, en advokat, lyckades komma undan.

Kommandot hade tillgång till information som de flesta chilensare inte har. Flera av offren stod inte i telefonkatalogen. De kände till deras tidigare politiska aktivitet – och även det politiska täcknamnet på en av dem, trots att han inte hade använt sig av det på många år.

Mördarna använde sig av avancerad teknisk utrustning. De hade åtminstone sex bilar. De kunde röra sig obehindrat under natten trots utgångsförbudet och ett massivt uppbud polis och militär på jakt efter dem som utfört attentatet mot Pinochet.

De mördades advokater bad att få reda på vilka bilar som hade tillstånd att färdas under utgångsförbudet, men den uppgiften kunde inte lämnas av praktiska skäl. När de bad om namnen på de polismän som tjänstgjorde vid stationen i närheten av den plats där Carrasco mördades fick de namnen på dem som tjänstgjort kvällen innan. Polisen fann inga spår efter mördarna.

Carmen Gloria Quintana fortsätter sin kamp för de mänskliga rättigheterna.

Foto: Johan Solander

De »försvunnas» anhöriga får ingen
lättnad i sin smärta, ingen vila i sitt sökande.
Samma smärtsamma frågor ställs ständigt, år efter år:
Lever de eller är de döda? Var är de begravda?
Vem är skyldig till deras försvinnande?

Foto:
Johan Solander

MASSGRAVAR

Chile är från norr till söder fyllt av hemliga kyrkogårdar. Upptäckten av massgravar vittnar för hela världen om Pinochet-diktaturens grymheter. Även de som tidigare ansett påståendena överdrivna kan inte längre blunda för sanningen.

Av de 30 000 avrättade och 2 500 försvunna återfinns många i dessa massgravar.

I samband med militärkuppen dödades omkring 30 000 människor enligt militärens egna uppgifter. Många fångar avrättades. En av Pinochets närmaste män, general Stark, åkte personligen runt i helikopter och valde ut fångar för avrättning under månaden efter kuppen. (Los zarpazos del puma, Patricia Verdugo) Det uppskattas att omkring 1 000 personer avrättades och begravdes utan att de anhöriga informerades. Uppgifterna kommer från överlevande medfångar till de avrättade.

Många av de dödade kastades i havet, eller i floderna, med tyngder runt kroppen. Andra kastades ner i stora gemensamma gravar, i öknerna, i bergen, på militär mark eller på kyrkogårdarna. Man antar att uppemot 200 människor avrättats och begravts anonymt i massgravar på allmänna kyrkogården i Santiago.

2 500 försvunna

Under de första åren efter kuppen försvann omkring 2 500 människor sedan de arresterats av militär och polis. Det finns utförliga och detaljerade uppgifter om mer än 700 av de försvunna. Många anhöriga vågade inte göra polis-anmälan av rädsla för repressalier.

Anhöriga till de försvunna slöt sig snart samman till en organiserad grupp i Santiago som samlade in material och uppgifter om varje enskilt fall som polisanmälts. På så sätt finns det idag utförliga och detaljerade uppgifter om mer än 700 försvunna.

Kvinnorna, för det var nästan enbart kvinnor som deltog i denna grupp, demonstrerade, publicerade skrifter, uppvaktade myndigheter och gjorde allt som stod i deras makt för att få svar på frågan: »Var är de?»

Myndigheterna förnekade hela tiden att de arresterats, och när de anhöriga frågade på sjukhus, i fängelser, på militärförläggningar och andra ställen fick de alltid samma svar: Nej, här är han inte. Vi känner inte till någonting om honom.»

Sedan den nya regeringen tillträtt i mars 1990 dröjde det inte länge förrän de första massgravarna upptäcktes. Den 21 mars, i Colina i centrala Chile, fann några anställda vid ett gruvbolag en grav med resterna av tre människor. De kunde senare identifieras, som tre av dem som försvunnit 1976. Graven låg på mark som före 1980 tillhört armén.

»Sanning och försoning»

Den 24 april tillsatte presidenten Kommissionen för sanning och försoning, med uppgiften att undersöka brotten mot de mänskliga rättigheterna under diktaturen. Kommissionen,

som ska arbeta i minst ett år, har inga juridiska befogenheter, utan ska endast pröva olika fall av brott för att eventuellt överlämna materialet till rättslig prövning. Kommissionen tar upp allvarliga brott mot de mänskliga rättigheterna, uppdelade i fem grupper: försvunna, avrättade, döda efter tortyr, döda efter kidnappning och döda efter attentat. De tre första grupperna prövas endast i de fall militär personal, eller polis, varit ansvarig. De två senare tas upp om de utförts av enskilda med politiska motiv.

Militären, främst armén, har skarpt kritiserat denna kommission, men den politiska högern har efter upptäckten av massgravarna medgivit att kommissionen behövs.

Begravdes på hemlig plats

Den 3 juni fann man i Pisagua, i öknerna utanför Iquique, massgravar med nitton kroppar som bevarats mycket väl av det torra klimatet och salthalten. En tidigare medfånge som inte avrättades, berättade att han som läkare hade beordrats att utfärda dödsattest för fem av sina döda medfångar, samt att antalet avrättade hade uppgått till 29.

Några veckor senare fann man resterna efter tjugo kroppar i massgravar i Chihulo i bergen öster om Valdivia. En bybo hade sett hur de döda hade täckts med löv och kvistar, och att de efter drygt tio dagar inte längre fanns kvar. På order av den ansvarige befälhavaren i regionen, general Sinclair, hade de döda flyttats och begravts på hemlig plats. Sinclair är idag en av de utnämnda senatorerna i parlamentet, och förnekar kännedom om detta fall.

Amnestilag skyddar militären

Det var inte första gången man upptäckte massgravar i Chile, men det var första gången som nyheten fördes fram i ljuset i tidningar, radio och TV. 1978 hade man hittat massgravar i Lonquén, men efter en långsam procedur med identifiering hade kropparna i hemlighet förts bort och begravts igen i september 1979, utan att de anhöriga fick reda på var. Det kunde fastställas vilka militärer som bar ansvaret för avrättningarna, men efter mindre än en månad i militärfängelset släpptes de sedan militärjuntan utfärdat en amnestilag för alla förseelser i samband med kuppen och därefter fram till 1978.

I oktober 1979 hittades ännu en massgrav i närheten av Laja i södra Chile. Den innehöll resterna av nitton bönder som avrättats och begravts av militären.

Man vet att efter upptäckten av gravarna i Lonquén flyttades många av kropparna i olika massgravar, för att försvåra nya upptäckter.

"Öppna de breda alléerna!" Allendes sista maning till sitt folk finns närvarande vid manifestationerna under Patricio Aylwíns installation som president i mars 1990. Foto: Ramón Maldonado

"Öppna de breda alléerna"

..."Men en gång, förr eller senare, kommer de breda alléerna att öppna sig och de fria människorna marschera fram för att bygga sig ett bättre samhälle. Leve Chile, leve folket, leve arbetarna!"...

Så slutade Chiles laglige president Salvador Allende sitt känslofulla radiotal till folket morgonen den 11 september 1973 medan de fascistiska kupp-makarna vräkte brandbomber över Monedapalatset.

"Ni måste försvara er rätt att bygga ett värdigt liv med egna krafter", manade han. Själv hade han valt att möta förrädarna med vapen i hand. "Jag kommer inte att avgå. Jag har placerats i ett historiskt skede och jag kommer att med mitt liv betala det förtroende folket gett mig".

"Jag är förvissad om att det frö vi sått i tusenden chilenaes hjärtan inte kan förkvävas för all framtid. De må ha makten, de kan kuva oss. Men historien kan inte stoppas, varken med brottsliga handlingar eller med våld...Och historien är vår, den skapas av folken, och historien skall döma förrädarna. Ta väl vara på denna lärdom".

KÄLLOR:

Chilebulletinen

Cavallo Castro m fl: *La historia oculta del régimen militar*, 1989

Monckenberg & Carnus: *Crimen bajo estado de sitio*, 1985

Verdugo: *Jovenes quemados*

Chilenska tidskrifter: *Andlisis, El Mercurio, La Epoca, Fortín Mapocho, Hoy*

LÄSTIPS

Det finns mer att läsa i tidigare nummer av Chilebulletinen.

Om ekonomin:

Chb 1/82-2/82 *Chile – var lönsam eller dö* (Stefan de Vylder)

Chb 4/84 *Utländsskulden – eller hur man plundrar ett land*

Chb 3/88 *Chile – 15 år av diktatur* (Stefan de Vylder)

Chb 3/88 *Sveriges handel med Chile* (Anders Nordström)

Chb 4/89 *Ekonomisk politik i ett demokratiska Chile* (Stefan de Vylder)

Om förtrycket:

Chb 1/84 *Bort med CNI*

Chb 3/83 *Terrorns mönster*

Chb 1/85 *Torturare bekänner*

Om protestdagarna:

Chb 4/83 *Ut med Pinochet!*

Chb 1/84 *Vi bygger folkmakten*

Chb 4/84 *Kamp och repression*

Om valet:

Chb 1/90 *Valresultaten*

Om de politiska fångarna:

Chb 1/86 *Politiska fångar är en kraft att räkna med i dagens Chile*

Chb 2/87 *I Pinochets fängelse. Hungerstrejken*

Chb 3/87 *Nej till dödsstraff! 7 år i diktaturens fängelser*

Chb 1/89 *Ge visum åt politiska fångar!*

Bilaga till Chb 3/89 *Chiles politiska fångar*

Chb 4/90 *Chile styrs med diktaturlag. Ingen rättvisa*

Om massgravar:

Chb 1/88 *De försvunna i Chile*

Chb 3/90 *Är rättvisa möjlig?*

Om facket:

Chb 6/78 *Facklig kamp i Latinamerika*

Chb 3/81 *är ett specialnummer om facket i Chile*

Chb 4/88 *CUT återuppstår*

Om skolan:

Chb 3/83 *Jag var bara 10 år vid kuppen*

Chb 3/86 *På universiteten växer motståndet*

Chb 4/88 *Jag älskar skolan*

Om bostäder:

Chb 1-2/81 *Bostadskamp i Chile*

Om sjukvård:

Chb 2/85 *Bärar och barrikader – om folkpoliklinikerna i Chile*

Chb 3/85 *Hälsan till salu* (Elisabeth Andersson)

Chb 3/86 *En katastrof att bli sjuk*

Om mapucheindianerna:

Chb 1/84 *De säger att vi inte existerar*

Chb 2/86 *De stjäl vår jord*

Om Påskön:

Chb 2/85 *Påskön måste försvaras!*

Chb 3/85 *forts.*

Om kyrkan:

Chb 3/85 *Kyrklig diplomati – enar och splittrar*

Priset är 3 kr/st + porto

Beställ från

Chilekommittén

Box 622

101 32 Stockholm

En cirkel
runt Chile
och Latinamerika

»En cirkel runt Chile och Latinamerika»

Första delen har rubrikerna: Latinamerikas historia, Den kubanska revolutionen, Gerillans årtionde, Chile före 1970.

Andra delen tar upp: Folkfronten, Folkmakten, Militärkuppen i Chile.

Priset är 25 kr/del. Materialet är godkänt för studiecirklar.

LITTERATUR

Nya böcker om Chile

- Amnesty International: Chile. »Försvunna» – sanningen måste fram, Stockholm, 1988
Amnesty International: Politiska fångar i Chile. Deras rätt till en korrekt rättegång, Stockholm, 1989
Bildt, Lars: Om chilénare, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1988
De Vylder, Stefan: Chile inför 90-talet. En makroekonomisk översikt, SIDA, Stockholm, 1991
Grape, Margareta & Silén, Birgitta: Chile på nytt, AIC, Stockholm, 1990
Guevara, José & de Vylder, Stefan: På väg mot demokrati..., Nalkas Boken Förlag, 1989
Isaksson, David: Chile, Brevskolan, Stockholm, 1991
Isaksson, David & Maciel, Agnaldo: Utbildning för frihet. Röster från Brasilien och Chile, Ordkompaniet, Stockholm, 1991
Nilsson, Per-Ulf: Löjtnant Julio. Svante Grände – prästson i befrielsekampen, UBV, Stockholm, 1989
Palmgren, Lars: Någotting har hänt, AIC, Stockholm, 1989
Por la paz, Santiago, 1991 (på spanska, fotobok om Salvador Allendes begravning, finns att köpa hos UBV)

Äldre böcker om Chile

- Cassidy, Sheila: Djävur nog att tro, 1979
Chile – 4000 dagar. En antologi om ekonomi och politik i juntans Chile, red. Croner, Claes, 1985
de Vylder, Stefan: Chile 1970-73. The political economy of the rise and fall of the Unidad Popular, 1974
Debray, Régis: Samtal med Allende, 1971
Fallet Chile. Om möjligheten av en fredlig övergång till socialismen. Antologi redigerad av Brun, Ellen m fl, 1974
Gustafsson, Bo: Klasstriderna i Chile, 1974
Holmberg, Mats: Revolution med piroger och vin, 1971
Ottander, Annika: Chile, 1986
Sellström, Tor: Massmobilisering och folkmakt 1970-1973, 1975
Socialismen måste krossas. ITT-dokumentet, 1973
Terror i Chile. Vittnesmål sammanställda av Axelsson, Sun m fl, 1974
Östling, Sven Erik: Tragedi i Chile, 1974

Skönlitteratur

- Allende, Isabel: Andarnas hus, Kärlek och skugga, Eva Luna
Axelsson, Sun: Eldens vägga
Donoso, José: Sommarslottet, Förtvivlan
Jara, Joan: Victor – en sång för livet
Neruda, Pablo: Lampan på marken, Canto General, Jag erkänner att jag levat
Parra, Violeta: I centrum av orättvisan – sånger
Skarmeta, Antonio: Jag drömde att snön brann
Stuparich, Sergio: Den som inte känner oss känner inte Chile

Böcker om Latinamerika

- Erlandson, Lars-Gunnar: Latinamerikansk öppning, 1978
Generaler på reträtt? En antologi om den politiska utvecklingen i södra Latinamerika, 1986
Nyheter från Latinamerika, tidskrift 8 nr/år

Yta: 757 000 kvadratkilometer

Folkmängd: 12,7 miljoner

Folkökning per år: 1,6%

Invånare per kvadratkilometer: 17

Huvudstad: Santiago, 4 miljoner

Andel stadsbefolkning: 84%

Andel yrkesverksam befolkning: 45%

Andel av arbetskraften sysselsatt inom

jordbruket med bönor: 16,3%

Arbetslöshet: 8,4%

Bruttonationalprodukten (BNP): 27,7 miljard US dollar

BNP per invånare: 2 213 US dollar

Årlig BNP-tillväxt per invånare: 0,0%

Huvudnäringar: Gruvindustri, traditionellt

jordbruk, skogsindustri, lätt industri

Viktigaste exportvaror: Koppar, järnmalm, salpeter, papper, frukt, fiskmjöl

Viktigaste importvaror: Maskiner, livsmedel, olja, bilar

Viktigaste exportländer: USA, Japan,

Västtyskland, Storbritannien, Brasilien

Viktigaste importländer: USA, Argentina,

Västtyskland, Brasilien, Japan

Utbildningens andel av statsutgifterna: 15,2%

Hälsovårdens andel av statsutgifterna: 5,4%

Försvarets andel av statsutgifterna: 26,6%

Spädbarnsdödlighet per tusen födda: 22

Andel analfabeter: 5,6%

Medellivslängd: 71,5 år

Officiellt språk: Spanska

Statsskick: Republik

Källa: Latinamerika-institutet

Foto: Ramón Maldonado

Foto: Eduardo Valenzuela

